

ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ
ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Історичне краєзнавство: досвід, практика, перспективи

Історичне краєзнавство: досвід, практика, перспективи. (Історико-краєзнавча робота в навчальних закладах Черкащини. До 55-річчя утворення Черкаської області). – Черкаси: Видавництво ОІПОПП, 2010. – 85 с.

Автор-укладач посібника:

Степанова Наталія Михайлівна, методист лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін, завідувача Центром громадянського виховання Черкаського ОІПОПП;

Рецензенти – *Лазуренко Валентин Миколайович*, помічник ректора з гуманітарної освіти та виховання Черкаського державного технологічного університету, кандидат історичних наук, доцент;

Силенко Валерій Анатолійович, вчитель вищої категорії, вчитель-методист Першої міської гімназії Черкаської міської ради.

У посібнику зібраний матеріал щодо використання і впровадження у педагогічну практику краєзнавчого матеріалу на уроках історії та в позаурочній діяльності вчителями Черкаської області. Він є передусім ресурсом із інноваційних методик вивчення краєзнавства і насамперед адресований викладачам суспільно-гуманітарних предметів.

Також він стане у пригоді заступникам директорів із виховної роботи, методистам районних і міських методичних кабінетів, студентам вищих навчальних закладів так як окремий блок матеріалів присвячений проектно-дослідницькій роботі з учнями із використанням інформаційно-телекомунікаційної технологій.

Автор щиро вдячний **науковцям-краєзнавцям та педагогам Черкаської області**, які брали участь у науково-практичних конференціях та методичних семінарах, присвячених проблемам вивчення краєзнавства, підготували навчально-методичні матеріали і поділилися своїм досвідом у використанні краєзнавчих досліджень у практиці, за їхні ідеї та зауваження в процесі підготовки і написання цього посібника.

Затверджено на засіданні Вченої ради інституту.
Протокол №1 від 08.04.2008 року

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

Моя земля, земля моїх батьків... Почуттям любові і відданості, шани і гордості наповнюється серце, згадуючи про рідний край. Та це й природно, адже кожна людина, куди б не закинуло її життя, згадає батьківську хату, мамину казку, школу і першу вчительку, стежку, яку вивела у доросле життя. Ця генетична пам'ять формує знання про свою Малу батьківщину, що є основою історичної пам'яті і національної свідомості. Як зауважував М. Грушевський „історія рідного краю і рідної країни є осередком історичного навчання, наслідком якого є культ рідної традиції, рідної сторони, культ моральних вартостей”. Тому постійна цікавість дослідників, науковців, учителів і учнів до місцевого краєзнавства виправдана і набуває особливої актуальності в третьому тисячолітті.

Для мешканців сучасної Черкащини знання про рідний край і любов до нього наповнюються особливим змістом, адже ми живемо на землі Великих Тараса і Богдана, з нашим краєм пов'язані зародження козацтва і гайдамацького руху, тут народилися, жили і творили наші земляки, слава про яких поширюється ген за кордони України: філософ Григорій Сковорода, генерал-майор Йосип Гладкий, академік Михайло Біляшівський, письменник Іван Нечуй-Левицький, богатир Іван Піддубний, поборники за права та волю Василь Симоненко і В'ячеслав Чорновіл і цей список можна продовжувати до безкінечності, адже найбільшим багатством і гордістю нашого краю є його люди з їх високою відповідальністю і глибокою турботою про благо народу, готовністю завжди і скрізь захищати його інтереси.

Останніми роками „Історія Черкащини” стає найобранішим спецкурсом серед великої низки курсів за вибором і факультативів, які пропонуються для використання у навчально-виховній практиці для загальноосвітніх закладів області. Немає такої школи, де б учителі і учні не працювали над збереженням історичної пам'яті, використовуючи місцевий матеріал: збирання свідчень про голодомор 1932 – 1933 років, матеріалів про учасників Великої Вітчизняної війни, відомих земляків, історію навчального закладу тощо. І всіх їх об'єднує ланцюжок небайдужості, великої поваги і прагнення донести до сучасників і майбутніх поколінь правду про минуле рідного краю, його людей, звичаї і традиції.

Готуючи посібник, автори прагнули зробити свій посильний внесок у вивчення історії рідного краю. У цій колективній праці читач зможе ознайомитися із теоретичними узагальненнями щодо основних напрямів краєзнавчих досліджень, форм краєзнавчої роботи у навчальних закладах, так і переглянути цілу низку дидактичних розробок своїх колег-істориків щодо дослідження місцевої історії і використання краєзнавчого матеріалу в

освітній практиці.

Сучасний краєзнавчий рух на Черкащині

Педагогічна довідка

Лазуренко Валентин Миколайович, помічник ректора з гуманітарної освіти і виховання Черкаського державного технологічного університету, заступник голови правління Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, лауреат Черкаської обласної краєзнавчої премії імені Михайла Максимовича, лауреат Черкаської обласної журналістської премії "Прометей".

Закінчив історичний факультет Черкаського державного університету ім. Б.Хмельницького, 1998 рік, аспірантуру Черкаського державного технологічного університету, 2001 рік, кандидат історичних наук, доцент.

Коло наукових інтересів: аграрна історія України, історичне краєзнавство, народознавство, політологія.

Невід'ємною складовою громадського руху та наукових досліджень на сучасному етапі духовного відродження України є історичне краєзнавство, спрямоване на відродження духовності, історичної пам'яті, формування у громадян, і передусім у молоді, любові до рідного краю, національного патріотизму, поваги до людини, відповідальності за збереження історико-культурного надбання.

Краєзнавство є тим ланцюжком національної культури та українознавства, яке об'єднує усе наше суспільне й особисте життя, хоча це й не завжди помітно. Ним як джерелом знань про рідний край користуються в своїй повсякденній діяльності працівники культурно-мистецької ниви, спеціалісти різних галузей господарства, бізнесмени. Постійний інтерес до краєзнавства проявляють учителі шкіл, коледжів, гімназій, ліцеїв, професійно-технічних училищ, вищої школи та інших освітніх закладів, усвідомлюючи його ефективну роль у навчально-виховному процесі. Краєзнавча література має великий попит серед широкого читацького загалу.

Тому все актуальнішим стає прилучення учнівської та студентської молоді до набутків краєзнавства, вивчення його історії, теорії та методики. Цей процес багатогранний, складний, оскільки як навчальний предмет краєзнавство ще не сформувалось. Як правило, в деяких школах, вищих навчальних закладах викладаються курси історичного, географічного, літературного краєзнавства в масштабах області, району. Через відсутність підручників, обмаль навчальних посібників доводиться вивчати його на основі окремих публікацій у журналах, місцевій періодиці; працю з історіографії, етнографії, фольклористики.

На сьогодні, вже у XXI ст., у період переоцінки цінностей і творення нових форм людського співжиття виховний і об'єднуючий потенціал „малої історії” стає особливо наочним. Саме вона створює той психологічний фон, який дає змогу людині, особливо молодій, усвідомити свою причетність до долі країни і свою частку відповідальності за збереження і примноження її духовних скарбів.

Любов до рідної землі, до малої батьківщини – одне із найсвятіших почуттів, які кожен з нас проносить крізь усе своє життя. Витоки патріотизму починаються там, де людина вперше усвідомила себе особистістю, де взяла в руки буквар, де відчула красу і безмежжя рідної природи.

За останні роки на Черкащині значно зросла кількість людей, які за велінням серця ведуть активну дослідницьку і пошукову роботу, вивчаючи минуле і сучасне своїх регіонів. Історичне краєзнавство за роки існування Черкаської області пройшло шлях від любительських досліджень окремих самодіяльних ентузіастів до системних, ґрунтованих на наукових засадах, досліджень місцевої історії. Краєзнавство в області за цей час оформилося у специфічну систему професійної і аматорської діяльності, широкий громадський рух, який має не лише пізнавальне, а й велике виховне значення.

У багатогранному спектрі громадської дослідницько-пошукової роботи краєзнавців Шевченкового краю на сьогодні важливе місце посідає вивчення малодосліджених сторінок історії міст і сіл, життя і діяльності відомих земляків, історії окремих сфер суспільно-економічного життя, охорона та збереження історико-культурних пам'яток краю. За останнє десятиріччя в містах і районах Черкаської області побачили світ близько 300 краєзнавчих видань різного тематичного і жанрового спрямування. Сьогодні майже в половині міст і районів області підготовлено і видано комплексні праці з історії своїх регіонів. Першими з'явилися в 1995 р. такі праці в Монастирищенському (автор – І.І. Волошенко), Тальнівському (М.С. Дігтяренко) районах, місті Сміла (В.С. Княжев), пізніше – у Лисянському (В.М. Щербатюк), Шполянському (В.В. Шевчук) та Чигиринському (В.М. Лазуренко) районах. Побачили світ колективні праці з історії Уманщини, Жашківщини, Черкаського, Корсунь-Шевченківського, Звенигородського та інших районів.

Оригінальністю відзначаються видані останнім часом книги з історії сіл Крутьки (Б.О. Кіппа) – Чернобаївського, Кузьмина Гребля (І.А. Сажієнко, К.І. Євтушенко) – Христинівського, Паланка (Л. С. Панченко) – Уманського районів, „Іван Піддубний – сила України” (М.В. Приліпко), серія книг із історії спорту на Черкащині Василя Борисовича Страшевича, фундаментальна книга „Подорож Златокраєм” про минувшину і сьогодення населених пунктів Золотоніського району (автори – Григорій Михайлович Голиш, Лариса Григорівна Голиш і Михайло Федорович Пономаренко), навчально-методичний посібник

„Моя Черкащина” (автор – професор Василь Миколайович Мельниченко) для загальноосвітніх шкіл області, в якому висвітлюється історія краю від найдавніших часів до сьогодення, колективні праці – двохтомний „Малий енциклопедичний словник Корсунщини”, підготовлений працівниками Корсунь-Шевченківського заповідника, енциклопедичне видання „Край козацький” про Лисянщину, „Освіта Монастирищини: становлення і розвиток” та багато інших цікавих і оригінальних краєзнавчих праць. До 195-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка вийшла ґрунтовна книга „Шевченків край”, підготовлена очолюваною Володимиром Михайловичем Щербатюком Лисянською краєзнавчою спілкою „Витоки”.

Краєзнавці Черкащини – активні учасники редколегій і автори таких фундаментальних праць як „Книга пам’яті”, „Реабілітовані історією”, „Національна книга пам’яті жертвам Голодомору 1932 – 1933 рр.”, „Звід пам’яток історії і культури України” та інших суспільно значимих видань.

Золотим фондом і гордістю краєзнавства Черкащини є Лауреати обласної краєзнавчої премії імені Михайла Максимовича – Михайло Пономаренко, Павло Соса, Василь Страшевич, Вадим Мицик, Юрій Мариновський, Фаїна Непийвода, Володимир Поліщук, Іван Волошенко, Володимир Щербатюк, Олександр Шамрай, Світлана Китова, Валентин Лазуренко, Надія Бойко, Сергій Хаврусь, Борис Кіппа, Василь Мельниченко, Марія Приліпко, Віктор Жадько.

Краєзнавці Черкащини тісно співпрацюють зі школами міста Черкас, Золотоніського, Кам’янського, Чигиринського, Чорнобаївського та інших районів. За участю краєзнавців, зокрема Олександра Григоровича Шамрая, Валентина Миколайовича Лазуренка, стали традиційними учнівські науково-краєзнавчі конференції з наступним виданням збірників матеріалів у Кам’янському районі, Суботівській загальноосвітній школі I-III ступенів та Новоселицькій загальноосвітній школі I-II ступенів Чигиринського району. Такі конференції за участю фахівців-істориків, краєзнавців, науковців мають не лише пізнавально-виховне значення, а і є доброю школою науково-дослідної роботи, вироблення в юних краєзнавців уміння ведення наукових дискусій, вміння відстоювати свою думку.

Важливими осередками науково-дослідної та просвітницької роботи, справжньою опорою краєзнавчого руху на Черкащині завжди були і залишаються бібліотеки. Прикладом сумлінного ставлення до справи є відділ краєзнавчої літератури обласної універсальної наукової бібліотеки імені Т. Шевченка, який очолює Людмила Тимофіївна Демченко.

Черкащина, безумовно, заслуговує на любов краян. Щоправда, у цьому зв’язку, доречно пригадати мудрий вислів Максима Рильського: “Мало любити свій рідний край,

його треба знати”. Наш край має багатовікову історію і культуру, а також сповнене яскравими подіями сьогодення.

Наш край має невичерпні можливості для розгортання дослідницько-краєзнавчої роботи, оскільки він із найдавніших часів відігравав значну роль у вітчизняній історії. Широко відомі Межиріцька та інші стоянки первісних людей, численні пам’ятки трипільської культури. У добу Київської Русі форпостами держави у боротьбі з кочівниками були Корсунь, Канів, Родень, Воїнь та інші міста краю. На землях Черкащини і в наступні часи розгорталося багато героїчних і трагічних подій, які є складовою частиною історії українського народу.

Звідси бере свої витoki козацтво. Збереглися свідчення про походи черкаських козаків під орудою гетьманів Євстахія Дашкевича, Дмитра Вишневецького, Петра Сагайдачного. У другій половині XVII ст. Черкащина стала ареною жорсткої протидії українського козацтва польській шляхті. Черкаси, Чигирин, Суботів, Корсунь та інші населені пункти були свідками козацької слави.

Із Черкащиною пов’язане зародження гайдамацького руху, який досяг своєї кульмінації в 1768 р., коли спалахнуло повстання, відоме в історії як Коліївщина. Не обминули Черкащину і буремні події XX ст., які поєднали у собі героїчні і трагічні сторінки нашої історії – утвердження на хвилі національного піднесення інституцій української держави в 1917 – 1920 рр., формування загонів Вільного козацтва, Холодноярська республіка, Чигиринська республіка, прихід до влади більшовиків.

Суперечливо йшла радянізація краю – зводились промислові підприємства, ліквідовувалася неписьменність. Але потім була примусова колективізація, непоправні втрати голоду 1932 – 1933 рр., сталінські репресії. У роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. черкащани боролися з ворогом у складі діючої армії, партизанських загонів і підпільних груп, самовіддано трудилися в містах і селах. На території сучасної області у 1944 р. відбулася масштабна операція по оточенню і розгрому гітлерівських військ під Корсунь-Шевченківським.

У історії Черкаського краю є чимало людей, життєвий шлях яких примножив її славу. Із їхніми іменами пов’язані давні часи і слава козаччина, становлення молодого Української держави і сучасні непрості турботи. Черкаська земля подарувала світові гетьман-державотворця Богдана Хмельницького та національного генія Тараса Шевченка. Вона ж стала місцем їх довічного спочину. На цій землі народилися класики української літератури Михайло Старицький, Іван Нечуй-Левицький, Іван Ле, драматург Іван Тогобочний (Іван Щоголів), літературознавець Леонід Білецький, публіцист, віце-президент ВУАН Сергій Єфремов, композитори Кирило Стеценко і Семен Гулак-Артемівський, художники Іван

Падалка та Іван Їжакевич, хореограф Василь Авраменко, громадсько-політичний діяч, Герой України В'ячеслав Чорновіл.

На землі Черкащини жили і творили такі видатні особистості як Григорій Сковорода, Іван Котляревський, Євген Гребінка, Микола Лисенко, Адам Міцкевич, Ілля Мечников, Олександр Пушкін, Петро Чайковський та багато інших.

Черкаський край не можна уявити і без такої непересічної особистості як поет і прозаїк Василь Симоненко. Із нашим краєм пов'язані також імена корифеїв української науки помолога Левка Смиренка, вченого, письменника Агвангела Кримського, філософа Памфіла Юркевича, істориків – Івана Гуржія, Івана Шевченка, Іллі Шульги, Андрія Яковліва, Василя Ляскоронського, хіміка Олександра Баха, економіста Сергія Подолинського, програміста і кібернетика Катерини Ющенко, фізіолога і генетика Володимира Моргуна.

Черкащина надихала на творчість вченого-енциклопедиста, першого ректора Київського університету Михайла Максимовича. Тут тривалий час жив один з основоположників Українського музейництва, академік ВУАН Михайло Біляшівський.

Прославилася черкаська земля іменами своїх земляків чи не найбільше у роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. Немає такої країни в Європі, де б у роки Другої світової війни не билися з ненависним ворогом черкащани, як немає такого міста колишнього СРСР, яке б не звільняли чи не захищали вихідці із черкаського краю. Понад 160 уродженців сіл та міст Черкащини у роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. були удостоєні високого звання – Героя Радянського Союзу. Двом із них – генералу армії Івану Даниловичу Черняхівському (уродженець села Оксанино Уманського району) і генерал-лейтенанту Івану Никифоровичу Степаненку (уродженець села Нехайки Драбівського району) це високе звання присвоєно двічі.

Їх небагато в нашій державі, людей, які були б одночасно повними кавалерами ордена Слави і Героями Радянського Союзу. До славної когорти цих богатирів належить і наш земляк – уродженець села Велика Севастіянівка Христинівського району – льотчик Іван Григорович Драченко.

У історію Перемоги над фашизмом записано ім'я легендарного жителя Черкащини, першого коменданта рейхстагу Федора Матвійовича Зінченка. Саме бійці його полку Михайло Єгоров, Мелітон Кантарія і Олексій Берест встановили у 1945 р. на куполі німецького рейхстагу прапор Перемоги.

Гордиться Черкащина своїм легендарним земляком, генерал-лейтенантом Кузьмою Миколайовичем Дерев'янком. Історія розпорядилась так, що саме він поставив останню крапку у Другій світовій війні (1939 – 1945 рр.), підписавши 2 вересня 1945 р. Акт про капітуляцію Японії на борту лінкора "Міссурі".

60 років від часу закінчення Другої світової війни (1939 – 1945 рр.) ми відзначали 2 вересня 2005 р. Саме з цією визначною подією ХХ століття тісно пов'язане ім'я ще одного уродженця Черкащини, села Буда-Орловецька Городищенського району Івана Тимофійовича Артеменка. У серпні 1945 р. І.Т. Артеменко був особливо уповноваженим радянського командування, який вручив ультиматум про беззастережну капітуляцію Квантунської армії генералу Ямаді Отодзо.

Черкаська земля прекрасна і славна не лише своїми історичними, бойовими, а й трудовими традиціями. У черкаському краї народилося багато патріотичних починань. Тут розпочався рух п'ятисотенниць, ініціаторами якого були в тридцяті роки минулого століття буряководи Марія Демченко і Марина Гнатенко з села Старосілля Городищенського району. Своєрідною школою передового досвіду став колгосп “Здобуток Жовтня” Тальнівського району, головою якого 37 років був один із зачинателів колгоспного руху на Україні двічі Герой Соціалістичної Праці Федір Іванович Дубковецький.

Далеко за межами Черкащини були відомі імена будівельника Василя Заболотного із Черкас, голови колгоспу Луки Іващенко з Чернобаївського району, птахаря Федора Гуржія з Черкаського району, голови колгоспу Тетяни Гаврилової з Тальнівського району, шахтаря Віталія Дубиніна з міста Ватутіного. Широке визнання здобула праця птахівниці Марії Гвоздь із Золотоніського району, цукровара Василя Рєзніка з Черкас, буряковеда Омеляна Парубка з Жашківського району, будівельника Миколи Буданцева з Черкас, народного вчителя Олександра Захаренка з Корсунь-Шевченківського району, директора Мліївської дослідної станції Миколи Артеменка, лікаря Івана Гука з Черкас.

Із утворенням у 1954 р. Черкаської області значно зріс економічний і науково-культурний потенціал регіону. Слід відмітити, що Черкащина не лише щедро засіяна історичним минулим, а і багата важливими подіями сьогодення. Область займає вигідне географічне положення у центрі України. Через її територію, на якій проживає біля 1,4 млн. чоловік населення, проходять важливі залізничні та автомобільні дороги, магістралі, які постачають на захід природний газ і електроенергію.

Черкащина, яку по праву називають духовним центром України, віднедавна стала ще й географічним центром нашої держави, що офіційно підтверджено Державною службою геодезії, картографії та кадастру і Національною радою географічних назв. У протоколі засідання Національної ради географічних назв від 16 жовтня 2003 р. зазначено, що “географічний центр в околицях міста Шполи Черкаської області є географічним центром України”.

За роки незалежності на Черкащині з-під пера дослідників місцевої історії з'явився ряд оригінальних краєзнавчих видань про життя і діяльність відомих земляків, передусім тих, чиї заслуги належним чином не були оцінені.

На Черкащині, як важлива складова частина краєзнавчого руху продовжує розвиватися шкільне краєзнавство, основні напрями якого сформульовані в державній програмі “Освіта Черкащини”.

На її виконання в плани навчальних закладів введено краєзнавчі курси, започатковано конкурси-захисти учнівських наукових робіт із історичного краєзнавства, які сьогодні привертають найбільшу кількість учасників. Розвитку набуває шкільний краєзнавчий туризм, активізується робота станцій юних туристів, туристсько-краєзнавчих гуртків.

Дієвою формою поширення знань про історію рідного краю стали засоби масової інформації. Послідовно і кваліфіковано ведеться історико-краєзнавча тематика на сторінках обласних газет “Нова доба”, “Черкаський край”, районних та міських – “Чигиринські вісті”, “Сміла”, “Дніпрова зірка” (Канів), “Златокрай”. Історія краю висвітлюється у телепередачах обласної телерадіокомпанії “Рось”, зокрема “У серці України”, “Моя Черкащина” та інші.

Сьогодні ми маємо немало прикладів активної краєзнавчої роботи на місцях. Одним із них є Лисянська районна спілка краєзнавців “Витоки”, у практиці якої – проведення науково-практичних конференцій за участю науковців, видання краєзнавчої літератури, власного журналу “Добрідень”. Спілка має свою сторінку в комп'ютерній мережі “Інтернет”. Чимало добрих справ на рахунку краєзнавчих товариств “Тясмин” зі Сміли, “Артанія” із села Мошни Черкаського району, краєзнавчих осередків в Маньківці, Тальному, Звенигородці, Городищі, Каневі, Кам'янці та інших районах.

До краєзнавства потягнулися сьогодні сотні тисяч ентузіастів, які хочуть прилучитися до власної історії, щоб краще збагнути сенс тих змін, які відбуваються у нашому житті.

На жаль, знаходиться чимало охочих підсунути їм сурогатні версії історичного минулого, новітні міфи і нашвидку сфабриковані легенди. Завдання істориків, що стоять на позиціях реалізму, історичної правди, полягає у зваженому, неупередженому висвітленні історичного процесу в усій його складності і суперечливості.

Історичний пошук має бути пошуком істини, і краєзнавству тут повинна належати особлива роль. Адже саме на місцях, крізь призму вже узагальненого і осмисленого історичного досвіду, твориться сьогодні картина минулого, в основу якої кладеться неприкрашена правда.

Нові підходи до шкільної історичної освіти: історичне краєзнавство

Педагогічна довідка

Степанова Наталія Михайлівна, методист лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін Черкаського ОПОПП.

Закінчила історичний факультет Черкаського державного університету ім. Б.Хмельницького, 1998 рік, економічний факультет Черкаського державного технологічного університету, 2003 рік.

Коло наукових інтересів: історичне краєзнавство, народознавство, політологія, соціальна філософія.

У розбудові української незалежної держави чи ненайважливішу роль відіграють завдання формування національної свідомості та історичної пам'яті українського народу. Відтак історична освіта в Україні у сучасних умовах наповнюється особливим змістом, а її складова — історичне краєзнавство — є тим активним чинником формування побутово-історичної свідомості населення, особливо молоді, і одним із найголовніших засобів отримання інформації про суспільно-епохальні зміни у масштабах села, міста, району, краю.

Такі близькі кожній людині поняття, як „батьківщина”, „рідний край”, „національна гідність”, починаються саме із дослідження і вивчення історії вулиці чи будиночку, де ти народився, де пройшли дитячі роки, історії села чи міста, рідної серцю сторони. Вони є невід'ємною складовою національної культури, яка, ніби скарбниця, поповнюється із покоління у покоління.

Постійний інтерес до вивчення історії рідного краю проявляють учителі, викладачі вищої школи, місцеві краєзнавці, усвідомлюючи її ефективну роль у навчально-виховному процесі. Різноманітні конференції, круглі столи, семінари, акції, де використовується місцевий матеріал, мають великий попит серед широкого громадського загалу. Тому все актуальнішим стає прилучення учнівської і студентської молоді до набутків краєзнавства, вивчення і зберігання культурно-історичних пам'яток, випуск краєзнавчих альманахів.

У цьому плані шкільна історія, виконуючи важливу роль у процесі розвитку суспільства, сприяє інтелектуальному розвитку особистості, допомагає учням розуміти минуле і сучасність, на основі аналізу місцевих матеріалів. Беручи до уваги сучасні світові тенденції до економічної, політичної, культурної та інформаційної інтеграції, завдання шкільної історії — допомогти учням сформувати власну ідентичність через розуміння історичного процесу у різних площинах та з різних перспектив (від особистої, місцевої до національної і світової). Шкільна історія покликана забезпечувати можливості для учнів

досліджувати шляхи, яким чином історія рідного краю формувала спільну історію, культуру та цінності і формувати поважне, можна навіть сказати шанобливо-віддане ставлення особистості до рідної землі.

Вивчення регіональної історії ставить перед сучасністю наступні завдання:

- розвивати почуття поваги, в основі якої буде розуміння приналежності до рідного краю, усвідомлення себе як його частинки, спадкоємця і продовжувача сім'ї і роду;
- відігравати важливу роль у пропагуванні таких загальнолюдських цінностей, як добро, відданість, порядність, щирість тощо;
- бути частиною освітньої політики, яка безпосередньо впливає на розвиток і формування молоді, становлення її як демократичної основи всього суспільства.

При цьому варто пам'ятати, що вивчення краєзнавства не може бути інструментом ідеологічного маніпулювання, пропаганди або підтримки ультра націоналістичних та сповнених нетерпимості цінностей. Краєзнавчі дослідження і сама по собі історія краю, яку викладають у школі, не можуть у жодному випадку фальсифікувати чи пропускати історичні факти, висвітлювати підроблену статистику чи неправдиво представляти історичні записи, гіперболізувати націоналістичну версію минулого, що може породити протиставлення між громадянами однієї нації чи сусідами із інших країн, концентрувати увагу на одній події, з тим, щоб замовчити іншу.

Багато дослідників відносять краєзнавство до нового типу науки, яка поєднує географічні, історичні, економічні, демографічні, біографічні, фольклорні, етнічні, літературознавчі, соціологічні, екологічні, музезнавчі, бібліографічні та інші знання. При цьому об'єднуючим елементом тут виступає край, тобто та місцевість, де живуть, працюють і творять люди, вступаючи у суспільні відносини. Взаємодія у краєзнавчій роботі різноманітних видів людського знання і діяльності сприяє поступовому формуванню науково-теоретичного ядра краєзнавства у тісному зв'язку із загальнокультурною просвітницькою роботою. До напрямків такої роботи можна віднести збереження матеріальних пам'яток, збір аудіо- та відео-спогадів, зразків усної народної творчості, складання родоводів та генеалогічних дерев тощо. Мозковим центром цієї роботи виступає школа, а активним учасником повинна бути учнівська молодь.

Для ефективної краєзнавчої роботи необхідно керуватися:

- способами активізації учнів у цій роботі;
- можливостями педагогічних технологій: застосування активних та інтерактивних методів роботи, групових та індивідуальних форм навчання;

- існуючими технологіями моделювання наукового краєзнавчого дослідження: формування дослідницьких вмінь та навичок, розвиток критичного мислення учнів.

Таким чином, історичні події, факти, біографії чи родоводи видатних земляків розглядаються як призма, через яку можна найповніше відтворити картини життя людей певної епохи; збір матеріалів чи ознайомлення з тим чи іншим фактом перетворюється на спільне з учнями краєзнавче дослідження.

Особливостями інноваційних технологій використання краєзнавства у навчально – виховному процесі є те, що:

- змінюється роль учителя, як керівника навчально-виховного процесу, учень сам стає менеджером краєзнавчого пошуку;
- перевага надається дослідницьким, комунікативно-діалогічним та моделюючим формам роботи;
- основою краєзнавчої роботи є не засвоєння певної суми знань, а розвиток особистості та опанування продуктивними способами діяльності;
- максимально використовується особистий досвід учня, розвивається його творче мислення, зростає його внутрішня мотивація отримання нових знань та навичок;
- дослідницька робота викриває „білі плями”, таким чином сприяє заповненню прогалин у історико-прогресивному розвитку.

У цьому відношенні неабияку роль відіграє краєзнавчий менеджмент, який може здійснюватися за такими напрямками:

- *літературознавчому* (створення шкільних музеїв видатних письменників–земляків, світлиць народознавства та українознавства, літературних салонів тощо);
- *історичному* (організація та діяльність козацьких світлиць, кімнат історії рідного краю, бойової слави, музею історії школи, організація кабінетів етнопедагогіки, краєзнавства, різноманітних ілюстрованих виставок тощо);
- *мистецтвознавчому* (оформлення галерей художників – земляків, постійно діючих виставок народних ремесел, кімнат української казки, українського побуту, українського одягу тощо).

Реалізація краєзнавчого принципу в навчально – виховному процесі можлива за умови систематичного накопичення в школі місцевого матеріалу (історичного, географічного, етнографічного тощо). Поступово накопичуючись, цей матеріал переростає у шкільний краєзнавчий музей. Суттєву допомогу в організації краєзнавчої роботи в школі можуть надавати місцеві краєзнавчі музеї. Такі взаємозв'язки можуть перерости у плідну співпрацю, адже використанню музейних фондів у педагогіці сьогодні відводять особливу

роль. Через призму історії місцевого матеріалу можна відобразити всю багатогранну історію народу, його національну ментальність, культурну спадщину, звичаї і традиції.

На базі шкільного музею можна організувати найрізноманітніші форми представлення історико-культурної спадщини регіону: уроки, екскурсії, тематичні вечори, зустрічі з відомими людьми краю, сюжетно-рольові ігри, вікторини, краєзнавчі читання, наукові семінари, конкурси, роботу різновікових краєзнавчих гуртків, товариств тощо.

Заохочення школярів до дослідницької діяльності дозволяє вчителю здійснити перехід від інформативного навчання до активного, розвивального. Широкі можливості у цьому мають шкільні краєзнавчі та археологічні гуртки, факультативи, товариства, етнографічні, краєзнавчі, археологічні експедиції, індивідуальна робота в бібліотеках, архівах. Саме так учні здобувають матеріали для шкільного музею, описують, досліджують їх, готують експозиції, екскурсії, лекції, статті до місцевої періодики, повідомлення до уроків, учнівських наукових конференцій, „круглих столів”, виховні заходи, реферати тощо.

Підводячи підсумок вище зазначеному, слід підкреслити, що краєзнавча робота поглиблює знання, отримані учнями в рамках навчальної програми, розширює уявлення про культуру свого краю. Використання краєзнавчого матеріалу дає можливість вчителю, як менеджеру краєзнавчої роботи в школі, всебічно розвивати особистість підлітка, виховувати свідомого громадянина, патріота рідного краю, прищеплювати любов до малої батьківщини, сприяти розвитку допитливості, спостережливості, креативності школярів. Саме урахування психолого–педагогічних вимог до проведення краєзнавчої роботи допоможе керівникам сучасного педагогічного процесу виконати своє головне завдання–виховання інтелектуально розвиненої людини, патріота і громадянина.

Список використаної літератури і джерел:

1. Баханов К.О. Навчання історії в школі: інноваційні аспекти. – Харків.: Вид. Група „Основа”, 2005. – 128 с.
2. Задорожна Л. Історичні документи як основа побудови пізнавальних завдань // Історія в школах України. – 2002. – № 2. – С. 35 – 38.
3. Мельниченко В.М. Моя Черкащина (історія рідного краю від найдавніших часів до сучасності). – Черкаси: Вертикаль, 2006. – С. 3 – 26.
4. Сучасні підходи до історичної освіти. Методичний додаток до навчального посібника „Історія епохи очима людини. Україна та Європа у 1900 – 1939 роках”. – Львів.; НВФ „Українські технології”, – 2004.
5. Фідря Олег. Методологія історії і тенденції розвитку шкільної історичної освіти // Історія в школах України. – 1999. – №3. – С.31 – 34.
6. Фрейман Т. Людина – творець історії, самої себе // Історія в школах України. – 2004. – № 3. – С. 15 – 20.
7. Хобзей Павло. Пріоритети у формуванні цілей освіти відповідно до потреб суспільства // Вісник програм шкільних обмінів. – 2002. – №14. – С.4 – 8.

**Роль шкільних історико-краєзнавчих конференцій
у формуванні національного патріотизму**
*(на прикладі Суботівської ЗОШ I - III ступенів та Новоселицької ЗОШ I - II ступенів Чигиринської
районної ради Черкаської області)*

Важливу роль на сучасному етапі духовного відродження України відіграє історичне краєзнавство, спрямоване на відродження духовності, історичної пам'яті, формування у громадян, і передусім у молоді, любові до рідного краю, національного патріотизму. Хочеться сказати, що в останній час у цьому напрямку працюють і найвищі державні інституції: видано Указ Президента України “Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні”, постанову Кабінету Міністрів України “Про затвердження Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 р.”. У Національній доктрині освіти розроблена програма патріотичного виховання молоді, де визначено найважливіші кроки відродження національної освіти і, відповідно, одне з першочергових завдань – формування національно-свідомого покоління. У цьому контексті набуває особливої актуальності підхід, який ґрунтується на тому, що кожен учень повинен добре знати свій рідний край.

Краєзнавці Черкащини нині гідно виконують своє призначення на просвітницькій ниві. Проте слід зазначити, що поліпшення краєзнавчої роботи сьогодні неможливе без координації зусиль усіх зацікавлених у цій справі організацій, установ і закладів. Особливе місце в цьому краєзнавчому процесі належить шкільним закладам освіти. Нам дуже приємно відзначити всіх тих, для кого відродження духовності, історичної пам'яті, виховання у громадян, передусім у молоді, любові до рідного краю, почуття національного патріотизму, відповідальності за збереження історико-культурного надбання стало справжнім покликанням. У цьому аспекті особливої уваги й вдячності заслуговує той передовий досвід, така гарна краєзнавча традиція, яка виникла у 2006 р. і перспективно розвивається у педагогічних колективах двох шкіл Чигиринщини: Суботівській ЗОШ I – III ст. (директор – Мінська Оксана Іванівна) та Новоселицькій ЗОШ I – II ст. (директор – Воскобойник Людмила Володимирівна). У цих закладах освіти за ініціативою та під безпосереднім патронатом Центру культури та виховання провідного вищого навчального закладу Придніпров'я Черкаського державного технологічного університету (ЧДТУ), за підтримки Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників (директор – Чепурна Наталія Миколаївна), відділу освіти Чигиринської районної державної адміністрації (особливо тут слід відзначити провідного спеціаліста районного відділу освіти Людмилу Володимирівну Петриченко, яка фахово координує і підтримує на належному рівні

краєзнавчу роботу у школах Чигиринщини), Суботівського відділу Національного історико-культурного заповідника “Чигирин” (пряме патрунування старшого співробітника заповідника, званого краєзнавця України Кукси Надії Василівни), Черкаської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців, Суботівської філії Чигиринської централізованої бібліотечної системи (директор – Лазуренко Євдокія Афанасіївна), Суботівської ЗОШ I – III ступенів, Новоселицької ЗОШ I – II ст.упенів започатковано просвітницько-виховну патріотичну роботу з дослідження, вивчення та популяризації унікальної в своєму роді історії державотворчої чигиринської землі. Конференції також покликані залучити учнівське середовище до наукової роботи, до участі, у подальшому, в різного роду учнівських обласних та всеукраїнських конкурсах під егідою Президента, Верховної Ради України, Міністерства освіти і науки України, Малої академії наук учнівської молоді та ін.

Підготовка до конференції має ряд етапів, яких чітко дотримуються у зазначених школах. Перерахуємо їх у міру виконання:

- 1) науковцями ЧДТУ спільно з директором школи визначається загальна проблематика (тема) конференції;
- 2) науковці ЧДТУ розробляють і пропонують теми учням, для підготовки і написання учнівських історико-краєзнавчих робіт;
- 3) учителі школи керують роботою учнів щодо написання дослідницьких робіт;
- 4) директор на засідання педагогічної ради школи вносить на обговорення питання про час проведення конференції;
- 5) після визначення дати проведення заходу, за сприяння ЦКВ ЧДТУ, пишеться, узгоджується з науковцями ЧДТУ та друкується програма проведення конференції;
- 6) у програмі варто врахувати таку організацію: урочисте відкриття; робота круглого столу; робота у секціях; урочисте підбиття підсумків та прийняття резолюції конференції; концерт художньої самодіяльності; нагородження активних учасників заходу; колективне фото на пам'ять; збір матеріалів конференції для подальшого групування у збірник; фотографування кожного учасника конференції);
- 7) редагування науковцями ЧДТУ матеріалів учасників учнівської конференції, пошук спонсорів та видання збірника;
- 8) урочисте вручення кожному учаснику конференції виданого збірника.

Перша науково-учнівська історико-краєзнавча конференція була проведена в Суботівській ЗОШ I – III ступенів Чигиринської районної ради 12 травня 2006 р. Зупинимось на особливостях її проведення. Тема, обрана для конференції: “Чигиринщина в історії України: Суботів, його минуле і сучасність”, була запропонована науковцями Центру

культури та виховання ЧДТУ. Захід був присвячений історії села Суботів. Учасники конференції – науковці, освітянська і краєзнавча громада області, вчителі і учні Суботівської ЗОШ I – III ст. Відбулося пленарне засідання і робота в трьох секціях. На початку конференції було оголошено привітання учасникам заходу від ректора ЧДТУ, доктора технічних наук, професора, заслуженого працівника народної освіти України, депутата Черкаської обласної ради Ю.Г. Леги та заступника голови Чигиринської районної державної адміністрації з гуманітарних питань С.А. Коцуренка.

У рамках конференції відбувся круглий стіл на тему “Чигиринщина: історія і сучасність”, на якому виступили науковці ЧДТУ, краєзнавці, вчителі. Так, доповідь кандидата історичних наук, доцента В.М. Лазуренка присвячувалася висвітленню основних віх історичного розвитку Чигиринщини з погляду українського державотворення. Співдоповідь доктора історичних наук, професора, академіка Української академії історичних наук, завідувача кафедри історії України ЧДТУ, президента громадської організації “Товариство істориків Черкащини імені І.О. Гуржія” М.І. Бушина присвячувалася видатним людям Черкащини 1941 – 1945 рр., які проживали та й нині продовжують розбудовувати і прославляти Шевченків край; директора Суботівської загальноосвітньої школи I-III ст. Г.І. Андрієнка – особливостям краєзнавчої роботи в Суботівській ЗОШ I – III ст.; знаного краєзнавця Н.В. Кукси – минулому та сьогоденню Церкви Святого Пророка Іллі в селі Суботіві.

У ході конференції працювали три учнівські секції: “Історія Суботова від найдавніших часів до середини XVII ст.”, “Суботів в часи Української національної революції середини XVII ст.”, “Видатні постаті села Суботів”, роботою яких керували науковці ЧДТУ: д.і.н., професор Бушин М.І., к.і.н., доц. Мащенко І.Ю., к.і.н., доц. Лазуренко В.М., к.і.н., доц. Лисенко А.І., аспірант Стрижак Є.М. Із історико-краєзнавчими доповідями виступило 18 учнів школи. На конференції були присутні гості Шевчук Н.М., керівник методоб’єднання вчителів суспільствознавчих дисциплін Чигиринського району та Петриченко Л.В., провідний спеціаліст Чигиринського районного відділу освіти.

Почесним гостем конференції була Горб-Дубова Т.П. – дочка керівника партизанського загону у роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр., колишнього випускника Суботівської школи Петра Антоновича Дубового.

На конференції були присутні обласні та районні засоби масової інформації, а саме: Немилостива С.І. – директор програм телебачення Черкаської обласної державної телерадіокомпанії (ЧОДТРК), Пономаренко В.О. – старший редактор редакції радіо ЧОДТРК, кореспондент обласної газети “Черкаський край”, Н.І. Лебеденко – кореспондент газети “Чигиринські вісті”.

У перерві, після пленарного засідання, відбувся концерт лауреатів багатьох міжнародних, всеукраїнських та обласних пісенних конкурсів, учасників відбіркового туру пісенного конкурсу “Євробачення – 2006” студентів ЧДТУ Любові Тройчук та Олександра Марікуци, а також виступ магістранта Київського національного економічного університету Ігоря Мороза. У день конференції учасники та гості заходу ознайомилися з відкритим у школі постійно діючим фотокуточком “Видатні випускники Суботівської школи” та організованої виставки картин знаного місцевого художника О.Г. Пушкаря у бібліотеці освітнього закладу.

За підсумками конференції прийнято рішення опублікувати учнівські історико-краєзнавчі роботи окремим збірником та провести Другу історико-краєзнавчу учнівську конференцію на початку 2008 р. Рішення конференції було виконано, збірник робіт конференції за фінансової підтримки В.М. Лазуренка опубліковано [1], урочисто вручено кожному учаснику конференції та передано у бібліотеки Черкащини та провідні бібліотеки України.

Виконуючи резолюцію першої конференції, 31 січня 2008 р. в приміщенні Суботівської ЗОШ I – III ст. відбулась Друга історико-краєзнавча учнівська конференція “Чигиринщина в історії України”, присвячена подіям Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. на Чигиринщині. Приємно відзначити, що участь у роботі цієї конференції взяли провідні науковці НІКЗ „Чигирин”, учні Медведівської ЗОШ I-III ст., науковці ЧДТУ, вчителі Суботівської школи, краєзнавці, діти війни – жителі села Суботів, ветерани Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. Відбулося пленарне засідання і робота в трьох секціях.

На початку конференції вже традиційно оголошено привітання учасникам конференції від голови Ради ректорів Черкаської області, ректора ЧДТУ, професора Ю. Г. Леги. У рамках конференції відбувся круглий стіл на тему “Велика Вітчизняна війна 1941 – 1945 років: проблеми сучасного висвітлення”. Під час роботи круглого столу виступили: Лазуренко В. М (кандидат історичних наук, доцент) з доповіддю “Події періоду Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. на Чигиринщині”; Вовкотруб Ю. М. (кандидат історичних наук, доцент) з співповіддю “Висвітлення подій Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. в історико-краєзнавчих дослідженнях науковців Черкаського державного технологічного університету”; Мінська О. І. (директор Суботівської ЗОШ I – III ступенів, краєзнавець) з співповіддю “Героїко-патріотичне виховання учнів засобами історичного краєзнавства”; Кукса Н. В. (старший науковий співробітник НІКЗ “Чигирин”, краєзнавець) з співповіддю “Окупаційний режим на Чигиринщині (серпень 1941 – січень 1944 рр.) – архівні документи свідчать...” [2].

У ході конференції працювало три учнівські секції: “Життя населення Чигиринського краю за нацистського окупаційного режиму”; “Форми Руху опору цивільного населення Чигиринщини окупаційній владі”; “Увічнення пам’яті учасників подій Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.”. У роботі конференції взяли участь та активно працювали з учнями в секціях науковці ЧДТУ – к. і. н., доц. Лазуренко В. М., к. і. н., доц. Вовкотруб Ю. М., к. і. н. Стрижак Є. М., провідний спеціаліст Центру культури та виховання ЧДТУ, випускниця Суботівської школи Кужим Т. Л., а також співробітники НІКЗ “Чигирин” Кукса Н.В., Мартинова Г. П., Перепелиця А. І., Шмиголь Л. О., Чепурна І. В., Абашіна Л. О., Макарюк В. В., Легоняк Б. В., Гугля В.І. З історико-краєзнавчими доповідями виступило 17 учнів школи. 11 доповідей учасники конференції почули від співробітників НІКЗ “Чигирин”, вчителів школи, ветеранів.

На конференції були присутні, з метою подальшого висвітлення, представники обласних засобів масової інформації, а саме: Лимаренко Н. – відома телеведуча Черкащини, журналіст ЧОДТРК; Крамар М. – головний редактор Черкаської обласної громадсько-політичної газети “Земля Черкаська”. У роботі конференції взяв участь та виступив Благодійний Чигиринського благочиння, настоятель храму Святого Пророка Іллі села Суботів ієрей Володимир Гладковський.

Учасники та гості конференції ознайомилися з відкритою в день конференції у холі Суботівської школи виставкою “Нагороди Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. (з фондів НІКЗ “Чигирин”). В день конференції у бібліотеці школи організована виставка літератури, присвячена подіям Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. (директор бібліотеки – Бевзенко К. П.). За підсумками конференції прийнято рішення опублікувати історико-краєзнавчі роботи окремим збірником (що і було зроблено через місяць після конференції [3]) та заплановано провести Третю історико-краєзнавчу учнівську конференцію у Суботівській ЗОШ І – III ст. восени 2008 р.

Так і відбулось. 27 листопада 2008 року в приміщенні Суботівської ЗОШ І – III ступенів відбулась Третя історико-краєзнавча учнівська конференція “Чигиринщина в історії України” Суботівської ЗОШ І – III ступенів, присвячена трагічним сторінкам української історії – Голодомору 1932 – 1933 рр., репресіям 30-х – 40-х рр. ХХ ст., голоду 1947 р. на Чигиринщині.

Центр культури та виховання ЧДТУ цією конференцією продовжив започатковану просвітницько-виховну патріотичну роботу по дослідженню, вивченню та популяризації унікальної в своєму роді історії чигиринської землі.

Учасники конференції – учні Суботівської, Медведівської, Вершацької, Мельниківської, Чигиринської загальноосвітніх шкіл І-III ст. Чигиринського району,

науковці ЧДТУ, співробітники НІКЗ „Чигирин”, вчителі Суботівської школи, краєзнавці, жителі села Суботів, живі учасники подій 1932 – 1933 рр. Відбулося пленарне засідання і робота в чотирьох секціях.

Зі словом привітання від органів державної влади Чигиринщини виступила Пілявська Галина Михайлівна – заступник голови Чигиринської районної державної адміністрації. Від імені членів правління Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України учасників та гостей конференції привітав Мельниченко Василь Миколайович – кандидат історичних наук, професор, голова правління Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, директор науково-навчального Інституту історії і філософії Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, лауреат Черкаської обласної краєзнавчої премії імені Михайла Максимовича.

Від імені ректора Черкаського державного технологічного університету, доктора технічних наук, професора, заслуженого працівника народної освіти України, депутата Черкаської обласної ради, голови Ради ректорів Черкаської області Юрія Григоровича Леги привітання учасникам конференції зачитала Кунченко-Харченко Валентина Іванівна – кандидат історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних дисциплін і права Черкаського державного технологічного університету.

Аналіз роботи попередніх конференцій та стратегію на наступні роки у своєму виступі-привітанні зробив ініціатор започаткування та проведення конференції, випускник Суботівської школи 1993 р., а нині помічник ректора Черкаського державного технологічного університету, кандидат історичних наук, доцент Валентин Миколайович Лазуренко.

Із теплим словом привітання виступили почесні гості конференції: Сапа Володимир Якович – директор МП „Мехбуд”, член правління благодійного фонду “Відродження Холодного Яру”, благодійник, меценат; Ветров Олександр Васильович – депутат Черкаської обласної ради, член Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, член Національної спілки журналістів України.

У рамках конференції відбувся круглий стіл на тему „Голодомор 1932 – 1933 років: Пам’ять народу”. Під час роботи круглого столу виступили: Мельниченко В. М. (кандидат історичних наук, професор) з доповіддю „Голодомор у краєзнавчих дослідженнях Черкащини”; Лазуренко В. М. (кандидат історичних наук, доцент) з співповіддю „Соціально-економічні процеси в українському селі періоду кінця 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. крізь призму ментальності заможного селянства”; Стрижак Є.М. (кандидат історичних наук, доцент) з співповіддю “Голодомор 1932 – 1933 років. „Чорні дошки”: геноцид українців”; Мінська О. І. (директор Суботівської ЗОШ I-III ступенів, краєзнавець) з

співдоповіддю “Дослідження трагічних сторінок історії українського народу в системі патріотичного виховання Суботівської ЗОШ І-ІІІ ступенів Чигиринського району Черкаської області”; Кукса Н. В. (старший науковий співробітник Національного історико-культурного заповідника “Чигирин”, краєзнавець) з співдоповіддю „Відображення життя населення Чигиринщини голодних 1932 – 1933 років в документах Державного архіву Черкаської області”; Куриленко В.В. (аспірант кафедри суспільних дисциплін і права Черкаського державного технологічного університету) з співдоповіддю „Вплив Голодомору 1932 – 1933 років на розвиток продуктивних сил України”; Фрей Л.В. (аспірантка кафедри суспільних дисциплін і права Черкаського державного технологічного університету) з співдоповіддю „Заможне селянство України на початку 30-х років ХХ століття”. Змістовним був виступ на тему „Встановлення пам’ятного знаку жертвам Голодомору 1932 – 1933 років в Суботіві” директора МП „Мехбуд”, члена правління благодійного фонду “Відродження Холодного Яру” Сапи Володимира Яковича. Кульмінацією круглого столу стала презентація книжки-реквієм “Жнива смерті (Кам’янщина)” члена Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, члена Національної спілки журналістів України Ветрова Олександра Васильовича.

У ході конференції працювало чотири секції: „Незалікова рана мого роду: Голодомор 1932 – 1933 років (спогади очевидців національної трагедії); „Мої земляки – жертви політичних репресій 30-х – 40-х років ХХ ст.”; „Голод 1947 р. в пам’яті моїх односельців”; „Увічнення пам’яті жертв Голодомору 1932 – 1933 років”. Роботу секцій керували науковці ЧДТУ.

У роботі конференції взяли участь та активно працювали з учнями в секціях науковці Черкаського державного технологічного університету: к. і. н., доц. Лазуренко В. М., к. і. н., професор Кунченко-Харченко В.І., к. і. н. Стрижак Є. М., аспіранти ЧДТУ – Фрей Л.В. і Куриленко В.В., провідний спеціаліст Центру культури та виховання ЧДТУ, випускниця Суботівської школи Кужим Т. Л., а також співробітники НІКЗ “Чигирин” Кукса Н.В., Мартинова Г. П., Перепелиця А. І., Діденко Я.Л., Залюбовська О.В., Абашіна Л. О., Тагірова Н.І., Макарюк В. В.

На конференції була присутня та виступила під час відкриття конференції провідний спеціаліст Чигиринського районного відділу освіти Чигиринської РДА Петриченко Л.В.

На конференції були присутні представники обласних засобів масової інформації, а саме: Міщенко В.П., журналіст Черкаської обласної державної телерадіокомпанії „Рось”, Лебеденко Н.І., кореспондент газети „Чигиринські вісті”.

У роботі конференції взяв участь Благодійний Чигиринського благочиння, настоятель храму Святого Пророка Іллі села Суботів ієрей Володимир Гладковський.

Учасники та гості конференції ознайомилися з відкритою в день конференції у холі Суботівської школи виставкою плакатів учнів школи на тему „Не маємо права забути. Голодомор 1932 – 1933 років очима сучасного школяра„ та виставкою родинних світлин: “На старих фотографія всі молоді... На старих фотографіях мертві сміються...” (Ліна Костенко).

У день конференції у бібліотеці Суботівської школи була організована виставка літератури, присвячена подіям Голодомору 1932 – 1933 рр. в Україні (директор бібліотеки – Бевзенко К. П.).

За підсумками конференції прийнято рішення опублікувати історико-краєзнавчі роботи окремим збірником, та прийнято рішення провести Четверту історико-краєзнавчу учнівську конференцію у 2009 р.

Патріотично-краєзнавчу естафету проведення історико-краєзнавчих учнівських конференцій, започатковану у Суботівській школі, підхопили педагогічні працівники Новоселицької ЗОШ I – II ступенів. Ініціатором і натхненником конференції виступив патріот рідної землі, сільський голова села Новоселиця Іван Якович Кедря. У період підготовки до конференції з листом на ім'я ректора ЧДТУ професора Леги Юрія Григоровича, з проханням взяти шефство науковців-істориків ВНЗ над школою села Новоселиці, звернувся сільський голова І.Я. Кедря. Прохання було з повагою і розумінням сприйняте ректоратом та особисто ректором університету та направлено для участі в роботі конференції авторитетних науковців ЧДТУ – к.і.н., доцента Лазуренка В.М. , к.і.н., доцента Мащенко І.Ю., к.і.н., доцента Вовкотруба Ю.М.

Так, 21 лютого 2007 року в селі Новоселиця відбулася Перша історико-краєзнавча учнівська конференція Новоселицької ЗОШ I – II ступенів Чигиринського районної ради, присвячена минулому і сучасному села Новоселиця. Учасники конференції – краучні Новоселицької загальноосвітньої школи I – II ст. Відбулося пленарне засідання і робота в трьох секціях. Відкрив конференцію Новоселицький сільський голова І.Я. Кедря. Він зокрема зазначив: „Патріотизм починається не у високих коридорах, а за шкільною партою. Формування, виховання, а, може, закладання перших цеглинок міцного фундаменту, на якому виростають і виховуються всі, відбувається у сільській школі. І я вважаю, що звідси починався і починається патріотизм. Мета нашої конференції – започаткувати, а не одноразово провести такий захід. Започаткувати грандіозну роботу, яка сприятиме вихованню учнів у дусі глибокої поваги і любові до рідної землі, до України” [4, 5].

На початку конференції ініціатор та головний натхненник проведення учнівських історико-краєзнавчих конференцій у школах Чигиринщини, помічник ректора ЧДТУ з гуманітарної освіти та виховання, доцент В.М.Лазуренко зачитав привітання учасникам

заходу від ректора ЧДТУ Юрія Григоровича Леги. Із привітанням до учасників конференції, гостей та запрошених звернувся також начальник відділу освіти Чигиринської РДА В.В. Півторак.

У рамках конференції був проведений круглий стіл на тему: “Регіональне краєзнавство – крок у нове тисячоліття”. Під час роботи круглого столу виступили з доповідями науковці ЧДТУ та краєзнавці с. Новоселиця. Доповідь к.і.н., доцента, заступника голови правління Черкаської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців В.М. Лазуренка присвячувалася висвітленню актуальних проблем сучасного краєзнавчого руху на Черкащині. Співдоповідь к.і.н., доцента І.Ю. Мащенко присвячувалася проблемі регіонального краєзнавства як засобу патріотичного виховання молоді; к.і.н., доцента Ю.М. Вовкотруба – ґрунтовному аналізу історико-краєзнавчих досліджень (книг, монографій, підручників, посібників, статей тощо), написаних науковцями ЧДТУ, та які присвячені Чигиринщині; Г.С. Калужної – особливостям краєзнавчої роботи в Новоселицькій ЗОШ І – ІІ ст.; І.Я. Кедрі – видатним уродженцям сіл Новоселицької сільської ради.

Роботою трьох учнівських секцій (“Село Новоселиця: історія і сучасність”, “Видатні особистості – уродженці села Новоселиця”, “Пам’ятки історії та культури на території села Новоселиці”) активно керували вищезгадані науковці ЧДТУ. Із історико-краєзнавчими доповідями виступило 10 учнів школи.

На конференції були присутні, з метою подальшого висвітлення, обласні засоби масової інформації, а саме: Немилостива С.І. – директор програм телебачення ЧОДТРК та Дубовий М.Г. – директор програм FM (ефірного) радіо “Рось” ЧОДТРК.

В перерві, після закінчення роботи круглого столу, відбувся невеликий пісенний концерт, підготовлений учнями Новоселицької школи, а також учасники та гості конференції ознайомилися з відкритим в день конференції у стінах школи історико-етнографічним музеєм села Новоселиця. У холі школи було зроблено: фотовиставку скульптур відомого уродженця села Новоселиця О.В. Кедрі; експозицію, присвячену відомому уродженцю села Новоселиця академіку Національної академії наук України Володимиру Васильовичу Моргуну; книжкову виставку краєзнавчої літератури з історії Черкаського краю.

За підсумками конференції прийнято рішення опублікувати учнівські історико-краєзнавчі роботи окремим збірником. Збірник було видано за фінансової підтримки В.М. Лазуренка через місяць після проведення заходу та урочисто вручено кожному учаснику конференції під час свята останнього дзвоника.

Все вищезазначене підтверджує, що у двох школах Чигиринщини започатковано актуальний для сьогодення шкільний краєзнавчий виховний патріотичний рух, формою

якого є проведення історико-краєзнавчих учнівських конференцій, із залученням до їх роботи науковців вищих навчальних закладів Черкащини. Але хотілося б зазначити, що цей напрямок роботи (напрямок історико-краєзнавчих учнівських конференцій) можна започатковувати у кожній школі, аби на це була добра воля керівників загальноосвітніх навчальних закладів. А вивчати, і цим самим із дитинства закладати в душу і серце учнів любов до рідної землі (“місцевий патріотизм”), на Чигиринщині є багатого чого. Ця унікальна земля має невичерпні можливості для розгортання учнівської дослідницько-краєзнавчої роботи, оскільки край із найдавніших часів відігравав значну роль у вітчизняній історії. Широко відомі стоянки первісних людей (Суботівське городище, поселення в урочищі Молухів Бугор, Скіфське (Мотронинське) городище в Холодному Яру тощо), численні пам’ятки чорноліської та черняхівської культур. У добу Київської Русі Чигиринщина була її південним прикордонним районом. Із Чигирини виступала давня Русь у свої походи на землі Візантії. На землях Чигиринщини і в наступні часи розгорталося багато героїчних і трагічних подій, які є складовою частиною історії українського народу. Звідси бере свої витoki козацтво. У другій половині XVII ст. Чигиринщина стала ареною жорсткої протидії українського козацтва польській шляхті. Чигирин, Суботів, Мельники та інші населені пункти були свідками козацької слави. Із Чигиринщиною пов’язане зародження гайдамацького руху, який досяг своєї кульмінації в 1768 р., коли спалахнуло повстання, відоме в історії як Коліївщина. Не обминули Чигиринщину і буремні події XX ст., які поєднали у собі значущі сторінки вітчизняної історії – утвердження на хвилі національного піднесення інституцій української держави в 1917 – 1920 рр., формування загонів Вільного козацтва, Холодноярська та Чигиринська республіки, прихід до влади більшовиків.

Автори переконані, що чигиринці – нащадки видатного державного діяча України XVII ст. Богдана Хмельницького – і надалі примножуватимуть славетні традиції національної культури, вірно служитимуть ідеї розбудови демократичного суспільства, утвердження заможної, духовно багаті України.

Ми з вами, як ніхто інший, глибоко розуміємо, що справа розвитку шкільного краєзнавства у різних формах його прояву – це справа величезної державної ваги, справа всіх, хто щиро вболіває за долю України – її минуле, сьогодення і майбутнє. Нам дуже приємно відзначити всіх тих, для кого відродження духовності, історичної пам’яті, виховання у громадян, передусім у молоді, любові до рідного краю, почуття національного патріотизму, відповідальності за збереження історико-культурного надбання стало справжнім покликанням.

Використана література:

1. Чигиринщина в історії України. Збірник 1. Суботів: минуле і сучасність. Матеріали Першої історико-краєзнавчої учнівської конференції / за заг. ред. доц. В.М. Лазуренка. – Черкаси, 2006. – 120 с.

2. Черняк В. „Сучасні краєзнавці – спадкоємці нашого роду” // Земля Черкаська. – 2008. – 15 лютого. – № 8 (828). – С. 3

3. Чигиринщина в історії України. Збірник 2. Чигиринщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. Матеріали Другої історико-краєзнавчої учнівської конференції / за заг. ред. доц. В.М. Лазуренка. – Черкаси, 2008. – 192 с.

4. Село Новоселиця: історія і сучасність. Матеріали Першої історико-краєзнавчої учнівської конференції Новоселицької ЗОШ I – II ступенів Чигиринського району Черкаської області / за ред. доц. В.М. Лазуренка. – Черкаси, 2007. – 76 с.

5. Яковлева Н. Історії голодні сторінки прочитаємо, щоб не пізнати воочу...// Чигиринські вісті. – 2008. – 5 грудня. – № 92 (12066). – С. 6

Шевченкіана в ономастиці Черкащини

Педагогічна довідка

Щербина Микола Миколайович, учитель історії та правознавства Черкаської загальноосвітньої школи I – III ступенів №32 Черкаської міської ради. Керівник гуртка „Істориків-краєзнавців” ЦТКЕСУМ м.Черкас.

Закінчив історичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка, 1981 рік. Учитель вищої категорії, старший вчитель.

Коло наукових інтересів: історія культурно-мистецьких закладів м.Черкас, антропоніміка та топоніміка Черкащини, вивчення історії, природи та фольклору Городищенського краю.

Шевченків край... земля безсмертного Тараса...

Так у сучасній Україні називають Черкащину. Бо саме тут, у селі Моринцях, народився геній українського народу Тарас Григорович Шевченко. Жителі краю гордяться тим, що вони його земляки і завжди намагалися вшанувати пам'ять про великого Кобзаря. Цю пам'ять втілюють пам'ятники, музеї та різноманітні власні назви, що носять ім'я Шевченка чи пов'язані з його творчістю.

Мета цього матеріалу дослідити Шевченкіану за допомогою ономастики – розділу мовознавства, що вивчає власні назви. Це, зокрема, топоніми – назви географічних об'єктів, ергоніми – назви підприємств, установ, колгоспів, товариств і т. п., ідіоніми – назви друкованих джерел, фітоніми – назви природних об'єктів рослинного походження тощо.

До революційних подій 1917 року царизм заборонив називати будь-що Шевченковим ім'ям. Лише в 20 – 30-х роках ХХ століття, вже за радянської влади, ім'я поета присвоєно селам, колгоспам, вулицям тощо.

Розглянемо, спочатку, Шевченкові топоніми, зокрема, ойконіми – назви населених пунктів. На карті області, в минулому і нині, можна знайти 8 назв, що походять від імені

Тарас. Це села Тарасівка, Тарасівське, Тарасо-Григорівка. П'ять із них походять від імені козаків-першопоселенців і лише три мають відношення до Шевченка.

Так, село Тарасо-Григорівка Чигиринського району розташоване в Холодному Яру. Відомо, що Т. Шевченко у вересні 1845 року був на Чигиринщині і відвідував Холодний Яр. Він захотів побачити ті місця, звідки починався гайдамацький рух, Коліївщина, про який він так яскраво описав у своїй поемі „Гайдамаки”. У Холодному Яру Шевченко натрапив на невелике поселення і поспілкувався з місцевими жителями. З розмови про події минувшини селяни дізналися, що мають справу з поетом, який так майстерно описав їхнє згорьоване життя. Тарас Григорович справив на них гарне враження, як простої та доброзичливої людини, що вболіває за долю інших. У 20-х роках на сходці села було прийнято рішення назвати село Тарасівка в честь перебування тут Шевченка [5, 429]. Саме за такою назвою село, як центр сільської ради, згадується у „Списку поселень Черкаської округи” за 1926 рік. Пізніше назва змінилася на Тарасо-Григорівка. У вказаному „Списку...” згадується і хутір Тарасівка (ім. Шевченка) Чубівської сільської ради Медведівського району, який існував у довоєнний час [11, 37].

Село Тарасівка Чорнобаївського району утворилося під час реалізації Столипінської аграрної реформи. Його першопоселеннями були вихідці із с. Богодухівка. Спочатку село не мало власної назви і на січень 1926 року ще згадується, як артикул № 29. Але вже в серпні того ж року, постановою Президії Черкаського окрвиконкому, село отримує назву Тарасівка і стає центром одноіменної сільради. За словами старожилів село назвали на честь Тараса Шевченка, творчість якого любили мешканці поселення.

Назву Тарасівка має і куток в м. Городищі. Його назва походить від погруддя Тараса Шевченка, яке тут встановили у 1925 році. Тут була хата-читальня і школа, яку теж називали Тарасівською. Після війни у цьому приміщенні знаходилася дитяча лікарня, нині – цех з виготовлення залізобетонних конструкцій. У 2001 році пам'ятник перенесли на інший край міста – до центральної районної лікарні. Але назва кутка закріпилася серед городищан [14].

Частина сучасних ойкономів походить від прізвища поета. Це села Шевченко Смілянського району і Шевченкове – Звенигородського, а також м. Корсунь – Шевченківський.

Село Шевченко починалося як невеликий хутір Вали. Потім декілька раз змінювало свою назву. У 1843 році, перебуваючи на Смілянщині, Т. Шевченко побував на цьому хуторі. Поет записував тут від старожилів перекази і легенди пов'язані з історією краю, ділився своїми думками щодо суспільно – політичного ладу тогочасної Російської імперії. Пізніше, як Т. Г. Шевченко став дуже шанованою людиною, хутір, а потім село, в якому він

перебував почали називати Шевченко. Вже в 1922 році жителі вживали цю назву. Як хутір Шевченка Сунківської сільради, згадується він і в „Списку...” 1926 року [11, 49].

У 1929 році на честь 115-річчя з дня народження поета село Кирилівку, де пройшло дитинство Тараса, перейменовано на Шевченкове. Ось як писала про цю визначну „подію” в житті Звенигородщини окружна газета „Радянська думка” від 14 березня 1929 року „Святкування роковин Т.Г. Шевченка в Кирилівці перетворилося на свято колективізації сільського господарства. На честь цього свята на спільній президії виконкомів окружної, районної і сільської Рад народних депутатів було вирішено переіменувати село на Шевченкове”. Слід відзначити, що в даному випадку зміна назви відбулася не за народною ініціативою, а за владним рішенням згори. Більшовицькі ідеологи взялися до спекуляції на імені Шевченка аби довести близькість великого Тараса до радянської влади [4, 94].

Із ідеологічних міркувань та вказівкою самого Сталіна відбулося і переіменування м. Корсунь. На честь завершення великої наступальної операції військ I-го та II-го Українського фронтів 3 травня 1944 року Указом Президії Верховної ради УРСР за № 34/143 місто Корсунь було перейменовано у м. Корсунь-Шевченківський.

До вказаних Шевченкових ойконімів слід додати і ряд інших, що існували в минулому. Серед них хутір Шевченка, який у 1958 році був приєднаний до с. Товмач Шполянського району, хутір Шевченка, який в тому ж році був приєднаний до с. Ярошівка Катеринопільського району (рішення ОВК від 12.07.58 р.), селище Шевченка, яке в 1964 році було приєднане до с. Мошурів Тальнівського району (ОВК від 21.05.64 р.) та село Шевченкове, яке в 1967 році було приєднане до с. Митлашівка Драбівського району (ОВК від 01.08.67 р.) [6].

Серед Шевченкових топонімів є й мікрогідроніми – природні об’єкти з непротічними водами. Один із них – Тарасова криниця поблизу с. Михайлівка Кам’янського району. Знаходиться вона на території лісфонду колишнього колгоспу „Радянська Україна”. Живить криницю підземне джерело. Навколо красивий ландшафт. Криниця за рішенням ОВК від 12.01.82 р. №12, охороняється, як пам’ятка природи місцевого значення. За місцевим переказом тут був і пив джерельну воду Тарас Шевченко.

Ще один мікрогідронім існував у минулому. Це Шевченкова криниця в м. Черкаси на Митниці. За спогадами відомого фольклориста С.С. Нехорошева, її викопали брати Андрій і Юхим Слюсаренки, у хаті яких бував і обідав Шевченко 18-19 липня 1859. Криницю назвали в знак перебування тут поета [1].

На території Черкащини є велика кількість оронімів – назв мінливостей рельєфу. Два із них мають відношення до Шевченка. Це Шевченків курган на околиці Чигирини і Тарасова гора у Каневі. Перша назва походить від того, що у вересні 1845 року на вершині кургану

поет зустрічався з чигиринськими кобзарями [7, 122]. Тарасова гора – це інша назва Чернечої гори, місця вічного спочинку великого Кобзаря.

Чимало у нашому краї і Шевченкових годонімів – назв вулиць. Вони є майже в усіх районних центрах і багатьох селах області. У обласному центрі це бульвар Шевченка, який отримав цю назву у 1923 році. Вказані годоніми без змін існують і нині. Виключенням є період німецької окупації. Відомим є факт, що в Золотоноші, в 1941 році, німці змінили табличку „вул. Шевченка” на „Гітлерштрассе”.

Тепер розглянемо Шевченкові ергоніми – назви підприємств, установ, навчальних закладів, товариств тощо. У дореволюційний час їх існування було не можливим, хіба що неофіційно, напівлегально. Саме таким був гурток із учителів початкових шкіл м. Черкаси – „братство Шевченка”, про який згадує в своїх спогадах С.С.Нехорошев. Очолювала гурток Віра Федорівна Бубліковська (1846 – 1925). У свій час, разом із матір'ю, вона була присутня на похованні Шевченка на Смоленському кладовищі у Петербурзі і на перепохованні тіла поета на Чернечій горі в Каневі. „Братство Шевченка” було благодійним товариством, яке допомагало бідним і обездоленим жителям міста [2, 20-25].

У роки української національної революції 1917 – 1920 років ім'я Шевченка позбавляється заборон. Воно іде в маси. Так, в січні 1918 року в селі Ротмистрівка, що на Смілянщині уже діяв просвітній український гурток „Тарасові вільні діти”.

1919 року в Золотоноші відкрився „Народний дім ім. Т. Г. Шевченка”. Пізніше іменем Кобзаря названо Золотоніську сільськогосподарську школу, гімназією в Чорнобаях, педучилище у Звенигородці.

1920 року, після встановлення радянської влади, приватний театр Лева в Черкасах був націоналізований і названий ім. Т. Г. Шевченка. Про це написала черкаська газета „Вісті” від 4 серпня 1920 року.

На початку 20-х років у Кирилівці, за ініціативою інтелігенції села було створено товариство „Кобзар”. Воно відкрило літню школу для дітей бідняків, яка діяла з 15 квітня по 15 жовтня; займалося також впорядкуванням садиби Т. Шевченка і спорудженням йому пам'ятника. У 1918 році в селі відкрито вчительську семінарію, яка з серпня 1920 року почала називатися педшколою, а з 1922 року – педкурсами ім. Т. Г. Шевченка [8, 244].

Із 1921 року почала діяти сільгоспартіль ім. Т.Г.Шевченка в м. Городище. З кінця 20-х років ХХ століття таких назв стає більше. Ім'я Шевченка отримали артіль (колгоспи) у с. Вільшана Городищенського району, м. Золотоноша, смт. Лисянка, селах Брідок, Писарівка, Почапінці Лисянського району тощо [3].

У 1935 році на честь 125-річчя від дня народження Кобзаря театр у Черкасах, що до того називався 2-м пересувним робітничо-селянським театром, отримав назву ім. Т.Г.Шевченка.

У 1940 році залізнична станція Бобринська перейменована на станцію ім. Т.Г.Шевченка.

У роки німецької окупації ім'я Шевченка не було під повною забороною. Про це свідчив той факт, що в Черкасах восени 1941 року почали діяти Черкаський український національний державний педагогічний інститут ім. Т.Г.Шевченка та Черкаська українська національна учительська семінарія ім. Т.Г.Шевченка.

Справжній сплеском колгоспної Шевченкіани були перші повоєнні роки. У 1943 – 1944 роках, відразу після звільнення, не чекаючи на погодження згори, а за власною ініціативою, селяни давали ім'я Шевченка господарствам, що відроджувалися. У першу повоєнну п'ятирічку, 48 колгоспів краю носили назву ім. Шевченка (в окремих випадках „Пам'ять Шевченка” та „Заповіт Шевченка”). Проте починаючи з 1950 року ці назви змінюються на більш ідеологічно вивірені: ім. Леніна, ім. Горького, ім. Котовського, „Комуніст”, „Родина” тощо. Шевченкову назву до 80-х років зберегли лише 4 господарства із 48. У 50-х – 70-х роках назву імені Шевченка певний час мали лише 12 господарств. А жителі с. Моринці з 1960 року назвали свій колгосп „Батьківщина Шевченка” [3].

2 грудня 1988 року в Черкасах було засновано культурологічне товариство „Заповіт”. Його першим головою був Михайло Вакуленко. У жовтні 1989 року створено обласне відділення Товариство української мови ім. Шевченка (нині Товариство „Просвіта” ім. Т.Г.Шевченка).

За роки незалежності на Черкащині з'явилося ще ряд громадських організацій та культурних установ, що носять Шевченкове ім'я.

27 березня 2000 року постановою Кабінетів Міністрів України №558, за пропозицією громадськості м. Черкаси, підтриманою облдержадміністрацією, обласна наукова універсальна бібліотека була перейменована і отримала нове ім'я Т.Г. Шевченка.

Із 10 грудня 2001 року в м. Городище діє обласна молодіжна організація „Батьківщина Тараса Шевченка”. Метою організації є утвердження в суспільстві духовних заповідей Т.Г.Шевченка та його видатних земляків. Голова товариства – журналіст Олег Покась.

16 жовтня 2006 року в м. Канів створено громадську організацію „Фонд розвитку „Шевченків край”. Керівник організації: Яків Прогнімак. Основні напрямки діяльності: збереження культурної та історичної спадщини; розбудова місцевого самоврядування, робота з молоддю тощо. У тому ж році у Каневі розпочав діяльність благодійний фонд

„Тарасова земля”, мета якого збереження спадщини Т. Шевченка. Голова правління фонду – Михайло Іщенко.

Із нашим краєм пов’язана діяльність і Всеукраїнських громадських організацій Шевченкове братство України (голова Юрій Даниленко) та „Шевченкові нащадки” (голова Людмила Красицька).

Пам’ять про нашого славного земляка вшановано і в деяких ідіонімах – назвах друкованих джерел, зокрема, засобів масової інформації. Так, у Звенигородці видається районна газета „Шевченків край”. Сучасна її назва існує з 1 червня 1962 року. У 1969 році газета була нагороджена Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР [12, 139]. У 1990 – 1991 роках виходила самвидавня газета „Тарасове поле” – вісник Звенигородської районної організації Руху, а також „Зеленого світу” і Товариства Української Молоді. Видавці називали газету часописом, девізом якого були слова Т.Г.Шевченка: „В своїй хаті своя правда”. Редагував газету Олександр Мальований [13].

Із вересня 1994 по травень 1998 року в Черкасах виходила щотижнева культурологічна газета „Тарасові джерела”. Редагував газету Олександр Марченко.

У 2002 – 2006 роках епізодично виходила у Черкасах громадсько-культурологічна газета „Шевченків край – наша Батьківщина”. Її засновник – регіональне громадсько-культурологічне об’єднання „Шевченків край”.

У 2004 році вийшло чотири номери газети „Тарасова криниця” – друкованого органу Міжнародної громадської організації „Об’єднання українців світу”.

Шевченкове ім’я мають у нашому краї і ряд фітонімів – назв дерев та зелених насаджень. Серед них, зокрема, такі: дуб Шевченка в урочищі „Михайлова гора” під Прохорівкою Канівського району. Вік дерева – 600 років, висота – 2,5 метра, діаметр стовбура – 6 метрів; дуб Шевченка в квадраті 90 садиби лісового кордону Шевченківського лісництва Звенигородського лісгоспу поблизу с. Моринці. Вік – 360 років, висота – 27 метрів, діаметр – 7 метрів; два дуби Шевченка в садібі учгоспу Шевченківського гідромеліоративного коледжу в с. Будище Звенигородського району. Вік першого – 1000 років, висота – 22 метри, діаметр – 2,8 метра; вік другого – 800 років, висота 23 метри, діаметр – 2,5 метри; верба Шевченка на Тарасовій горі, посаджена на честь 50-річчя радянської влади казахами з гілки Шевченкової верби у Мангишлаку; Шевченкові дуби (100 шт.), там же, посаджені на честь 100-річчя з дня народження поета. Вказані об’єкти віднесені до пам’яток природи республіканського і місцевого значення згідно рішення ОВК № 367 від 27.06.1972 року. До вказаного переліку слід додати парк ім. Т.Г.Шевченка на східній околиці м. Звенигородка та Шевченкові гаї в Моринцях і Шевченковому [9, 30].

Список використаної літератури і джерел:

1. Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). – Ф.Р. – 5585, оп. 1, спр. 49.
2. ДАЧО. – Ф.Р. – 5585, оп. 1, спр. 37.
3. ДАЧО. – Фондова картотека назв сільських господарств області.
4. Білецький Ф.Ф. Вічний подзвін Звенигори. – Звенигородка: 2003. – 186 с.
5. Гончаренко В.А. Золота книга топонімів Черкащини. – Черкаси: Інлес, 2006. – 800 с.
6. Довідник адміністративно-територіального поділу Черкаської області на 1 липня 1967 року. – Черкаси: 1967. – 133 с.
7. Жур П.В. Труди і дні Кобзаря. Літопис життя і творчості Т.Г.Шевченка. – К., Дніпро, 2003. – 520 с.
8. Історія міст і сіл України. Черкаська область. – К., УРЕ, 1972. – 788 с.
9. Пономаренко М.Ф. Шевченко і Черкащина. – Черкаси, 1980. – 52 с.
10. Пономаренко М.Ф. З історії вшанування Кобзаря //Прапор Леніна. – 1984. – 27 березня. – С. 3.
11. Список поселень Черкаської округи. – Черкаси: 1926. – 78 с.
12. Хоменко В. Звенигородщина: Словник-довідник. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2008. – 172 с.

Ефективне використання різноманітних форм краєзнавчої роботи в школі як засобу громадянського, патріотичного виховання

Педагогічна довідка

***Калашник Юрій Миколайович**, вчитель історії Івахнянської загальноосвітньої школи I – III ступенів Монастирищенської районної ради.*

Закінчив історичний факультет Івано-Франківського державного педагогічного інституту ім. В. Стефаніка, 1991 рік. Вчитель вищої категорії.

Коло наукових інтересів: історія України, місцеве краєзнавство.

Сучасний етап будівництва незалежної української держави ставить на порядок денний надзвичайно важливе й невідкладне завдання – виховання справжнього громадянина й патріота рідної землі. Тільки люди, віддані українській національній ідеї, здатні відстояти незалежність і соборність України, вивести її з соціально-економічних труднощів, політичних колізій на шлях прогресу й процвітання. Сьогодні необхідні висока патріотична самосвідомість і міцна громадянська позиція кожного члена українського суспільства, тісна консолідація навколо ідеї державності. Саме тому побудова громадянського, демократичного, гуманного суспільства, що орієнтується на високі національні й загальнолюдські цінності, набуває насамперед виховного характеру.

Із огляду на викладене, актуальними є наукове використання і практичне забезпечення нової системи громадянського виховання, мета якого – сформувати в учнів

комплекс громадянських якостей, глибоке розуміння ними належності до українського народу, своєї Батьківщини – України, внутрішню потребу й готовність відстоювати та захищати її інтереси, реалізовувати свій особистісний потенціал на благо зміцнення Української держави.

У всі часи й епохи, у всіх цивілізованих країнах суспільство, педагогіка, школа ставили і ставлять перед собою завдання – виховувати громадянина – людину з певним набором прав і обов'язків, яка поважає і дотримується норм і правил співжиття, прийнятих у суспільстві, традицій своїх співвітчизників, тобто певний тип соціально зумовленої поведінки. Всі державні й суспільні інститути, конституції, мораль, право, ідеологія мають бути спрямовані на виховання громадян.

Емоційною складовою громадянського виховання є група вищих особистісних почуттів, передусім патріотичних, у яких відбивається ставлення українських громадян будь-якої національності до своєї державної спільноти, її життєдіяльності та перспектив розвитку. До складу цих почуттів входять: почуття належності до своєї самостійної держави – України та її народу; повага до його історії, культури, менталітету; любов до рідної природи, мови, ностальгія при розлуці з Батьківщиною, віра у краще майбутнє України. Любов до отчого краю, пошана до батька-матері, свого родоводу, традицій, що постійно живлять патріотизм громадянина протягом усього його життя, переростає в любов до Батьківщини – України, до її народу. Всотуючи змалку в душу й серце своє рідне, близьке, учень такою ж мірою проймається загальнонародним, всеукраїнським.

Вихованець „стає громадянином тільки тоді, – підкреслював В. Сухомлинський, – коли він живе долею Вітчизни”.

Я за період роботи в Івахнянській загальноосвітній школі I – III ступенів Монастирищенської районної ради сформував систему краєзнавчої роботи, яка, виходячи з усього вище зазначеного, має мету:

1. Виховання шанобливого ставлення до історії рідного краю, земляків, звичаїв, традицій, пам'яток історії та культури.
2. Через зацікавлення історичним минулим свого роду, вулиці, села, району, області активізувати пізнавальну діяльність учнів на уроках історії та інших предметів.
3. Залучення дітей до діяльності історико-краєзнавчого гуртка та створення шкільного історико-краєзнавчого музею.
4. Використовуючи „музейну педагогіку”, залучити учнів до наукової, дослідницької роботи з історико - краєзнавчої тематики.
5. Виховання справжніх громадян, патріотів великої Батьківщини – України.

У ході своєї педагогічної діяльності, працюючи над темою „Ефективне використання різноманітних форм краєзнавчої роботи в школі як засобу громадянського, патріотичного виховання”, я опрацював ряд проблем (напрямків) у навчально-виховній роботі.

Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії України як важливої емоційної складової в процесі активізації пізнавальної діяльності дітей. Враховуючи, що в новій програмі з історії 12-річної школи вперше велику увагу приділено регіональній та місцевій історії, дає можливість вчителю подавати історичний матеріал місцевості, вивчати події минулого, що відбувалися на території країни в цілому, і краю зокрема. Такі уроки, зазвичай, потребують широкого залучення дітей до самостійної пізнавальної діяльності, зокрема з елементами досліджень, відкривають можливості значної активізації пізнавальної діяльності школярів.

Впроваджуючи особистісно-орієнтований, діяльнісний та компетентнісний підхід до навчання, я переконався в ефективності використання різноманітних методів та групової роботи. Методи активізації пізнавальної діяльності дозволяють мені вирішити комплекс проблем, які виникають при вивченні насичених навчальним матеріалом тем з використанням історичного краєзнавства, а саме :

- усі учні класу включаються в роботу;
- опрацьовується, узагальнюється й повторюється велика кількість навчального матеріалу;
- кожен учень має можливість висловити власну думку;
- учні навчаються грамотно аргументувати свою точку зору й знаходити альтернативні рішення;
- формуються доброзичливі стосунки в учнівському колективі, які усвідомлюють себе земляками, країнами.

Із метою ширшого використання місцевого історичного матеріалу та інтенсифікації навчального процесу, дослідницької роботи учнів доцільним вважаю проведення уроків різних форм . Наприклад :

- 5 клас. Урок „Музей за партою”. Грошові знаки як історичне джерело. (Практична робота з музейними експонатами).
- 6 клас. Урок-екскурсія. Кіммерійці та скіфи на території сучасної України.
- 7 клас. Урок-історична подорож. Київська держава за перших князів.
- 8 клас . Урок-брейн-ринг. Національно-визвольна війна українського народу проти Речі Посполитої середини XVII ст.
- 9 клас. Інтегрований урок (історія України + українська література). Соціально-політичне та економічне становище на Правобережній Україні в другій половині XVIII ст. Розгортання гайдамацького руху.

- 10 клас. Урок лабораторно-практична робота. Громадсько-політичне життя України в 1929 – 1938 рр.
- 11 клас. Урок-диспут. Розгортання руху Опору та його течії в Україні.

У ході цих уроків учні знайомляться із краєзнавчими матеріалами, працюють із документами, статистичними даними, фотографіями, свідченнями, повідомляють про результати своїх досліджень, захищають реферати, дискутують, відвідують музеї, пам'ятки історії тощо. Така організація навчання вимагає від учителя значної психологізації навчально-виховного процесу, умінь розбудувати його з урахуванням даних постійної діагностики рівня розвитку та навчальних досягнень учнів, стимулювання, мотивування їхньої пізнавальної діяльності, забезпечення високого рівня їхньої активності й самостійності.

Враховуючи, що сучасні учні все частіше виявляють свою компетентність не тільки під час опитування або закріплення засвоєного, а безпосередньо у процесі аналітичної роботи над новим матеріалом, це вимагає широкого впровадження у шкільну практику різних моделей активного навчання від проблемного викладу навчального матеріалу вчителем і розв'язання проблемних завдань до самостійної пошуково-дослідницької роботи учнів.

Вирішити складне завдання патріотичного виховання, на мою думку, дозволяють не тільки стаціонарні уроки, а й позакласні заходи, пов'язані з історичним краєзнавством. Маючи спільну мету з урочною системою, позакласна робота у цьому напрямку відрізняється від неї організаційними й методичними формами:

- позакласна робота відбувається в позаурочний час;
- базується на добровільності школярів;
- позакласні заходи здійснюються за рахунок активності і самодіяльності учнів;
- сприяє пропаганді історичних знань, розвитку світогляду учнів, їх громадянському вихованню;
- заняття присвячені актуальним подіям вітчизняної історії і забезпечують творчий розвиток здібностей школярів.

Позакласна краєзнавча робота в Івахнянській загальноосвітній школі має два основних напрямки:

- а) вивчення історії, звичаїв, традицій рідного краю; розширення й поглиблення знань, одержаних на уроках;
- б) створення шкільного історико-краєзнавчого музею, його розвиток, поповнення фондів, використання у виховному процесі так званої „музейної педагогіки”.

Враховуючи, що добровільний характер позакласної роботи дозволяє організувати діяльність учнів за інтересами, сприяє розвитку індивідуальних здібностей, ініціатив і самостійності в пізнанні історичного матеріалу при школі з 1999 року діє історико-краєзнавчий гурток. Практичний, за напрямком роботи, гурток створювався з метою дослідження історії рідного краю; збору пам'яток давнини, документів, фотографій, спогадів односельців; проведення екскурсій, археологічних розвідок, туристичних походів; зустрічей із ветеранами воєн та ветеранами праці; пропаганди серед учнів та односельчан інтересу й любові до історії краю; поповнення фондів шкільного історико-краєзнавчого музею; охорони та догляду за пам'ятками історії.

Наслідком діяльності гуртка, тай всього учнівського і педагогічного колективу стало відкриття у 2001 році шкільного історико-краєзнавчого музею. Результати діяльності гуртка та всієї краєзнавчої роботи в школі публікуються у друкованому виданні „Вісник історико-краєзнавчого гуртка” (із 2004 року вийшло 30 номерів, об'ємом від 10 до 40 сторінок кожний) та у районній газеті „Зоря”. У музеї проходять тематичні виставки (до річниці Перемоги українського народу над фашистськими загарбниками, до річниці пам'яті жертв Голодомору 1932 – 1933 рр. тощо), конференції, зустрічі з ветеранами, відомими земляками, іде підготовка екскурсоводів, екскурсії для школярів та гостей, ведеться дослідницька і пошукова робота (листування з родинами загиблих у боях за село воїнів, встановлення імен невідомих солдатів, односельців – жертв голодоморів та репресій).

Важливою ділянкою краєзнавчої діяльності серед учнів є екскурсійна робота. По-перше, вона сприяє більш глибокому засвоєнню учнями матеріалів, пов'язаних з історичними подіями, розширює й поглиблює їх знання; по-друге, дає можливість більше уваги приділити вивченню краєзнавчих матеріалів. По-третє, формує історичну пам'ять про величне минуле свого народу. На практиці застосовуються такі види екскурсійної роботи:

- 1) по місцях історичних подій (короткотривалі екскурсії до скіфських курганів, місця загибелі Героя Радянського Союзу підполковника О.Бурди; довготривалі 2 – 3-денні походи по місцях боїв 1941 – 1944 рр., змієвих валів, трипільського поселення біля села Владиславчика Монастирищенського району);
- 2) до історичного, історико-краєзнавчого пам'ятника (Братської могили села Івахни, де поховано близько 3000 воїнів, Меморіалу жертвам голодомору 1932 – 1933рр., бойової машини САУ-152 та ін.)
- 3) у музеї (шкільний, районний, м.Умані та Києва, шевченківських місцях області та ін.)
- 4) архівні установи і бібліотеки;
- 5) на виробництво.

У рамках діяльності історико-краєзнавчого гуртка та шкільного музею учні займаються дослідницькою роботою. Слід відзначити колективну працю в ході Всеукраїнської історико-етнографічної експедиції „Історія міст і сіл України” – „Історія села Івахни”, роботу Бардика В. „Велика Скіфія у нашому краї”, підбірку спогадів очевидців голодомору 1932 – 1933 рр. групи учнів старшої школи та ін.

Ще однією формою роботи з патріотичного виховання є проведення заходів з краєзнавчими елементами: тижнів історії (наприклад, „Відновимо їх славні імена!”), тематичних вечорів, історичного Брейн-рингу „Геродот”, літературно-музичних композицій, виховних годин.

Під моїм керівництвом учні школи займаються доглядом за історичними пам’ятками, які розміщуються на території села. У 2005 – 2006 рр. вихованці стали на перешкоді „чорним археологам”, які спробували незаконно розкопати скіфський курган. Учні звернулися до власників сільськогосподарського підприємства „Поляна” про недопустимість ведення сільськогосподарських робіт на скіфських курганах і відстояли історичну спадщину краю.

Ще кілька років тому дороговказом для мене стали слова В.О.Сухомлинського: „Я закликаю маленьких громадян – і вони відповідають на мої заклики найтоншими рухами душі: я прошу їх замислитись над власною життєвою долею – і вони замислюються; я веду їх тернистим шляхом, пройденим героєм до вершини подвигу – і вони йдуть разом зі мною, захоплюються й благоговіють, обурюються, дивляться вперше на складні явища життя широко відкритими очима й стискають кулаки від ненависті до ворога. Велика виховна сила бесіди про громадянськість розкривається тоді, коли я, вихователь, і мої маленькі громадяни, немовби зливаючись в єдине ціле, разом пізнаємо, відкриваємо великий світ громадянськості”. Ідуть роки, випускаються учні зі школи, на їхнє місце приходять новачки, але я не можу зрадити своїй пристрасі – досліджувати історію рідного краю, а разом зі мною є кілька десятків однодумців у слові, справі і мрії.

Краєзнавство – джерело розвитку творчої особистості вихованців та формування національно свідомого громадянина

Педагогічна довідка

Ганіч Ганна Вікторівна, вчитель історії Уманської загальноосвітньої школи I – III ступенів №3 Уманської міської ради.

Закінчила історичний факультет Кіровоградського державного педагогічного інституту ім. В.К. Винниченка, 1996 рік. Вчитель вищої категорії.

Коло наукових інтересів: історія України, місцеве краєзнавство, історія релігії і церкви в Україні.

Відома істина: „Без минулого немає майбутнього”. Матеріальним носієм нашої історії, її минулого, духом сучасності і майбутнього є культурна спадщина. Багато кому доводилося побувати в музеях, біля архітектурних та історичних пам’яток. Іноді ми шукаємо визначні місця за кордоном, вивчаючи найрізноманітніші путівники. Водночас забуваємо про те, що поруч із нами існують святині, які є неоціненним скарбом і не поступаються світовим пам’яткам за давністю й значенням в історії. Вони ближче до нас, бо це відгомін нашої історії, історії нашого народу, малої Батьківщини.

Сьогодні ми маємо всі можливості для відродження й розвитку краєзнавчої роботи, в якій беруть участь широкі кола української громади. Цим і визначається особливе місце краєзнавства в системі наук.

Головним завданням краєзнавства, на мою думку є виявлення, вивчення, накопичення, використання документальної та матеріалізованої інформації про природу, населення, господарство, історію, культуру рідного краю. Це сприятиме досягненню багатьох цілей: пізнавальної, наукової, виховної, навчальної, практичної.

Щодо вивчення краєзнавства існують різні погляди. Скажімо, воно вважається або науковою дисципліною, методом дослідження краю або дидактичним принципом, навчальним предметом, методом навчання і виховання тощо. На потрійному трактуванні терміну „краєзнавство” свого часу ще наголошував і К. Дубняк, зауважуючи, що „1) краєзнавство – це тільки метода наочно студіювати природничі й економічні науки; 2) краєзнавство – це курс елементарної шкільної географії („родинознавство”); 3) краєзнавство – не тільки метода, але й самостійне, цілком визначене коло систематичного знання зі своєю власною методою” (Костриця М. Внесок професора К.В. Дубняка в теорію географічного краєзнавства // Історія української географії. – 2005. – Вип. 12. – С. 33 – 39).

У трьох іпостасях, які стосуються, структурних засад, а не наукових основ, розглядає дану дисципліну В.Транько. Він, з одного боку, вважає, що краєзнавство є сукупністю наукових дисциплін, різних за змістом і окремих за методами дослідження, а з іншого боку, краєзнавство утворює могутній науковий рух, що має на меті популяризацію знань про край, регіон, нарешті, краєзнавство виступає громадським рухом, основними завданнями якого є практичні дії зі збереженням історико-культурної спадщини краю, відродження духовності, історичної пам'яті (Транько П.Т. Українське краєзнавство в ХХ столітті. – К., 2002. – 85с.

Окрім наукового і науково-популярного, також існує шкільне краєзнавство. Його основи були закладені С. Рудницьким із виходом у світ шкільного підручника у 1919 році. Необхідність існування такого напрямку в школі обґрунтовувалися С. Русовою. Шкільному краєзнавству приділяється велика увага і у наш час, оскільки воно відіграє важливу роль у патріотичному вихованні учнів.

Тому педагогічним кредом моєї діяльності є шана, бережне ставлення до своїх витоків, виховання в учнів любові до рідного краю, своєї родини, будинку, вулиці, села, міста. А любов ця приходить через копітку і наполегливу роботу педагога. Важливим є не лише надання дітям інформації про минуле свого краю, а й безпосередня їх участь у збиранні й обробці краєзнавчого матеріалу. А це – багаторічний досвід із реалізації даної проблеми, різні методи у формуванні творчих здібностей учнів.

Найголовнішим завданням моєї педагогічної діяльності є розвиток особистості. А особистість розвивається, як відомо, тільки в належних умовах. Саме творчість є основою для формування сучасної, незалежної, комунікабельної, мобільної особи.

Філософські, методологічні, психологічні засади розвитку творчої особистості формуються на основі понять:

- задатки – спадкові анатомо-фізіологічні особливості, які є основою для розвитку здібностей;
- здібності – індивідуальні особливості, що дозволяють за сприятливих умов більш успішно оволодіти тією чи іншою діяльністю, розв'язати певні завдання;
- обдарованість – специфічне поєднання здібностей високого рівня, а також інтересів, потреб, які дозволяють виконувати певну діяльність на якісно вищому рівні, відмінному від умовного „середнього рівня”;
- творча обдарованість – індивідуальний творчий мотиваційний і соціальний потенціал, що дозволяє отримати високі результати в одній або декількох таких сферах, як інтелект, творчість, соціальна компетентність, художні, психологічні та біологічні можливості;

- талант – система якостей, особливостей, яка дозволяє особистості досягай видатних успіхів в оригінальному здійсненні творчої діяльності.

Саме ці психологічні аспекти, методологічні поняття стали основою для створення мною при Уманській загальноосвітній школі I – III ступенів №3 Уманської міської ради експериментальної творчої молодіжної лабораторії „Ерудит”, яка функціонує протягом чотирьох років. У Статуті цієї організації зазначена мета діяльності:

1. Робота з обдарованою молоддю.
2. Розвиток творчих здібностей учнів.
3. Розвиток в учнів креативних умінь, що можна застосовувати за будь-яких обставин.
4. Розвиток вміння мислити, аналізувати, синтезувати, узагальнювати.
5. Розвиток комунікабельності – уміння працювати у злагоді з іншими і спільно доходити мети.
6. Розробка дидактичних матеріалів, нетрадиційних уроків, пізнавальних ігор для дітей різних вікових категорій, участь у міських, обласних та Всеукраїнських конкурсах творчої молоді, туристсько-краєзнавчих експедиціях тощо.

Говорячи про мету історичної освіти, слід визначити її три складові: пізнавальну, розвивальну та виховну. Освітня мета полягає у формуванні в учнів історичних знань, системного та творчого мислення, застосуванні сформованих вмінь і навичок, одержаних знань тощо.

Метою розвивального навчання є розвиток у кожній дитині творчих здібностей, історичної свідомості.

Мета виховного навчання полягає в тому, щоб засобами історії виховувати майбутніх громадян своєї країни, а саме – виховувати у школярів особистісні риси громадянина України, загальнолюдські духовні ціннісні орієнтири. І тут повністю підтримуємо педагогічну ідею С. Рубінштейна: „... ми прагнемо не зафіксувати стадію чи рівень, на якому перебуває дитина, а допомогти їй просунути на наступну вищу стадію”.

Виконати такі педагогічні завдання, на мою думку, допомагає використання на уроках ігрових моментів. Важливо включити учня в таку діяльність, щоб дитина підсвідомо „зростала над собою”. Завдання треба ставити посильні, але такі, які вимагають певного мозгового напруження, що також сприяє розвитку творчої діяльності. Саме навчальна гра здатна вирішити такі поставлені завдання і досягти мети.

Викладаючи історію в школі, варто дотримуватися принципу, за яким вивчення учнями цього предмета перетворюється на процес дослідження.

- ?** Хто? (Хто зробив чи написав це? Яку посаду він (вона) обіймає (обіймала)?)

- ❓ Що? (Про що розповідається?)
- ❓ Коли? (Коли це було написано? Який історичний контекст? Які особливості того періоду або ідеї мали вплив на автора?)
- ❓ Де? (Де ці події мали місце і про що вони свідчать?)
- ❓ Чому? (Чому це було зроблено чи написано? Чи існувала якась конкретна причина?)
- ❓ Як? (Яким чином написано конкретне історичне джерело? Як його можна порівняти з іншими доступними джерелами?)

Важливе місце у роботі з учнями займає метод проектів – дидактичний засіб активізації пізнавальної діяльності, розвитку креативності й одночасно формування визначених особистісних якостей. Саме проектна технологія стала основою діяльності експериментальної творчої молодіжної лабораторії „Ерудит” та у вирішенні інших завдань, про які йтиме мова далі.

Важливе значення щодо виховання національної свідомості учнівської молоді через вивчення історії рідного краю, географічних, етнографічних, історичних об’єктів є залучення школярів до участі в різноманітних акціях та експедиціях. Щороку учні школи, члени краєзнавчого гуртка, активно працюють над виконанням завдань Всеукраїнських туристсько-краєзнавчих експедицій „Краса і біль України”, „Історія міст і сіл України” та ін. Гуртківцями досліджено ряд архітектурних об’єктів міста Умані та здійснено туристичний похід до села Колодисте Уманського району з метою вивчення історичної та духовної спадщини цього населеного пункту. Результати варті уваги. Для прикладу, численні перемоги на різних етапах конкурсів (робота „Свято-Миколаївський собор: кризь століття – до вічності”, 2007 р., Диплом IV етапу Всеукраїнського Конкурсу „Краса і біль України”, робота „Колодисте – від Трипілля до сучасності”, 2008 р., Диплом III етапу Всеукраїнської туристсько-краєзнавчої експедиції „Історія міст і сіл України”).

Нами не лише здійснено похід та вивчено історію с. Колодисте, а й розроблено схему туристичного походу „Чумацькими шляхами Уманщини”, що стала складовою частиною останнього дослідження (копію розробки представлено в додатках).

На сьогоднішній день краєзнавчий напрямок роботи став однією із цілей експериментальної творчої молодіжної лабораторії „Ерудит”. У нинішньому навчальному році ми працюємо у рамках руху учнівської молоді „Моя земля – земля моїх батьків”, що має екологічне та патріотичне спрямування (напрямки „Мальовнича Україна”, „Скривджена земля”, „Свята спадщина”, „З попелу забуття”).

У рамках акції „Пам’ятай минуле заради майбутнього” проводиться робота по увічненню пом’яті загиблих у роки війни і шани до свідків великої битви з фашизмом організовуються

зустрічі з ветеринарами Великої Вітчизняної війни, проводиться робота по облаштуванню братських могил, організовується робота волонтерських загонів.

Важливим є оновлення експозицій шкільного Музею бойової слави, адже він є одним із центрів виховної роботи серед учнів.

Цікавим напрямком нашої діяльності є робота в міських архівах, бібліотеках, бо ж вивчення наукових джерел дає можливість більш детально і різнобічно описати досліджуваний об'єкт. Так, завдяки дослідницькій роботі у фондах Свято-Миколаївського собору м. Умані та інших православних храмів вивчено питання періоду сталінських репресій проти церкви у нашому краї, що знайшло відображення у творчій роботі Всеукраїнської туристсько-краєзнавчої експедиції (напрямок „З попелу забуття”) „Святі новомученики уманські”.

Кожному педагогові відомо, що виховання дітей повинно бути системним і всебічним. Дитяча душа потребує щохвилиної оцінки. При цьому недостатньо одних занять за партою – потрібні спільна праця, відпочинок, а по можливості, і спільне проживання педагогів із вихованцями. Лише у такому випадку вчитель чи вихователь зможе побачити реальний стан дитячої душі. У минулому основними рисами нашого народу були моральність та милосердя. Як важко зараз повернутися нам до безвідплатного служіння ближньому!

А якщо ми приходимо до дітей і щось їм даємо, то це вже справи милосердя. Тому, на мою думку, саме під час спільного проживання у позаміських туристських, оздоровчих спортивних таборах відбувається дивовижна зустріч душі дорослого з душею дитини. І як наслідок цього – нова якість, нове бачення дитиною навколишнього світу та прагнення до нових ідеалів.

Маршрут походу I ступеня складності по Уманському району Черкаської області

„Чумацькими шляхами Уманщини”

Мета походу: ознайомлення з розвитком чумацького промислу в Україні, залучення учнів до активного вивчення місцевої історії та культурних надбань рідного краю, сприяння фізичному загартуванню.

Вид туризму: велосипедний

Протяжність маршруту: 65 кілометрів

Тривалість: 4 дні

Сезонність: весна-літо

Нитка маршруту: Уманський краєзнавчий музей – с. Кочержинці (Свято-Гергіївській монастир) – с. Черповоди – с. Рижавка – с. Колодисте – с. Городниця – м. Умань

Розподіл по днях:

1 день: Уманський краєзнавчий музей – **с. Кочержинці** (Свято-Гергіївський монастир)

2 день: с. Кочержинці – **с. Черповоди** – **с. Рижавка**

3 день: с. Рижавка – **с. Колодисте**

4 день: с. Колодисте – **с. Городниця** – м. Умань

Очікувані результати:

- учні поглиблять знання про історичну географію рідного краю, дізнаються про походження назв населених пунктів, історію їх заснування, особливості сільського життя;
- вдосконалять навички спілкування, налагодження зв'язків із місцевою громадою;
- набудуть навичок жити у літньому таборі, розподіляти трудовий день, організувати власне дозвілля.

Краєзнавчі відомості:

Село Кочержинці. Село розташоване на 5 км. на південний захід від районного центру та залізничної станції Умань. За переказом, село нібито заснували у 1713 році брати Ємці (2) та брати Кучаї (3) і тоді воно називалось Тихий Хутір. У 1737 році волосний писар за могоарич, що поставив Гаврило Кочерга, написав у документах – Кочержинці, і з того часу село так і називається. Головне заняття селян – землеробство. У селі діяла православна церква, церковно - приходська школа, три водяні млини, 17 вітряків, чотири кузні, фельдшер, сільський банк.

У Великій Вітчизняній війні брало участь 276 жителів села, із них 99 – загинуло, 226 – нагороджено орденами та медалями.

У повоєнний період силами жителів села було відбудоване зруйноване війною господарство. Дослідне господарство „Кочержинці” спеціалізується на садівництві, вирощуються зернові та технічні культури, розвинуте м'ясомолочне тваринництво.

Село Черповоди. Село розташоване на обох берегах річки Ятрані та її притоки Черповодки за 22 км. на південний захід від Умані. Назва „Черповоди” уперше згадується у 1762 році. Черповоди, як і більшість сіл Уманщини, було власністю Потоцького. Щодо походження сучасної назви села, то народна пам'ять зберегла таку розповідь. У роки гайдамацьких повстань загін народних месників, відступаючи з Умані до лісу, що і нині зветься „Гайдамацьким” вступив у бій з польським військом. Тривалим і жарким був бій у яру між Черповодами і Рижавкою (цей яр стали називати „кривавим”). Важка перемога дісталась гайдамакам і після бою вони відійшли до Ятрані напиться води, напоїти коней і помити мечі. Довго Черпали вони воду з Ятрані, а згодом і те місце, і село стали звати Черповодами.

У 1930 році в Черповодах було утворено дві артіль: „Дійове життя” і „Перемога”. Була створена партійна група і комсомольська організація з вісімнадцяти осіб.

Мирне життя перервала страшна подія – Велика Вітчизняна війна. До армії було мобілізовано 309 чоловік, 103 із яких не вернулися з полів битв з німецько-фашистськими окупантами. 9 березня 1944 року село було визволене німецько-фашистських окупантів. Почався період відбудови і ліквідації збитків, заподіяних війною. У 1970 – 1980 роках у Черповодах побудовано Будинок культури, контора колгоспу, три магазини, благоустроєно колгоспний двір, прокладено асфальтну дорогу, продовжувались житлове будівництво.

Село Рижавка. Розташоване село на обох берегах річки Ятрані, за 25 км. на південний захід від Умані. Село існувало до XVIII ст., але точних відомостей про його заснування нема.

Навкруги сучасного села простяглися величезні лісові зарослі, які були схованкою для багатьох розбійників. Тому з часом ця місцевість почала називатись Різавкою. Згодом ця назва зникла, а місцеве населення стали називати Рижавкою. У XVIII ст. село Рижавка належало графу С. Потоцькому, який згодом передав його своєму адвокату Адамові Мощенському.

У XIX ст. село збільшилось і в 1873 році в ньому було 292 двори, в яких проживало 1653 жителі. У 1827 році у Рижавці була побудована перша на Київщині цукровня, яку за десять років жителі села спалили. Ще у першій половинні століття у селі були дерев'яна церква, цегельний завод і церковно-приходська школа. У 1851 – 1854 роках у селі була побудована цегляна церква, яка існує і до сьогодні.

У період російської революції 1905 – 1907 років рижавські селяни теж страйкували, вимагаючи підвищення заробітної платні до 1 руб. за день. А ще селяни самовільно возили хліб із поміщицького поля, рубали дрова в поміщицькому лісі, підпалювали панський склад, де зберігався реманент. Улітку 1922 року у Рижавці була створена артіль ім. К.Маркса, яка обробляла 120 десятин землі. У селі почала працювати чотирикласна школа.

28 липня 1941 року фашистські загарбники ступили на рижавську землю. Біля 200 осіб було насильно вивезено з села на каторжні роботи до Німеччини. У приміщенні школи та учительських квартирах окупанти розмістили комендатуру Рижавського куца, де проводили жорстокі розправи над мирними жителями навколишніх сіл.

У відбудовні післявоєнні роки залікували рани, заподіяні війною. У листопаді 1950 року довоєнні колективні господарства були об'єднані до колгоспу ім. К. Маркса, за яким закріплювалось 3504,7 га землі. Він проіснував до грудня 1992 року і був реорганізований в колективне сільськогосподарське пайове підприємство „Рижавка”.

Село Колодисте. Розташоване на обох берегах річки Синиці за 35 км. на південний захід від Умані. За переказами село виникло у часи Богдана Хмельницького, і його назва походить від слова „колодязь”. Основним заняттям населення було землеробство. У селі була православна церква з церковно-приходською школою. Три водяні млини належали поміщикам, діяли три кузні та казенна винна лавка. У 1912 році у селі був збудованим цукровий завод.

Радянська влада утвердилась в селі на початку 1920 року. Було створено ТСОЗ, який у 1927 році реорганізували у колгосп „Боротьба”. Село було окуповане німецькими загарбниками в кінці липня 1941 року. У 1942 – 1943 роках на території цукрового заводу фашистські окупаційні власті влаштували табір для військовополонених, у якому закатували 500 осіб. У селі Колодистому діяла підпільна антифашистська група. Село було визволене від німецько-фашистських окупантів 10 березня 1944 року військами Другого Українського флоту.

Село Городниця. Село розташоване на обох берегах річки Ятрані, за 32 км. на південь від районного центру. За переказами, село раніше називалось Поле могили, оскільки у південній частині села є курган, ймовірно, скіфської доби, а довкола ґрунт іншого кольору. А назва „Городниця” походить від „городок” – укріплене місто, і з’явилась вона дещо пізніше. Вздовж південної частини села пролягав Чумацький шлях, що сягав 30 км. завширшки і обабіч якого стояли високі кургани. У селі була церква, два млини і один фільварок. У цей час село належало С. Потоцькому, потім його купив Шолайський, а потім власником став Мощенський.

У „Сказанях о населеннях местностях Киевской губернии” Л. Похилевич зазначає, „Із старожитностей села найцікавішими є могили і два камені, на одному з яких висічений хрест, а на другому – кінська підкова. Цікавим є і джерело, що витікає із скали та до якого у давнину здійснювались хресні ходи. Церква у селі дерев’яна, з кам’яною дзвіницею”.

Чорні дні фашистської окупації залишили незгладимий слід у пам’яті жителів Городниці. Близько 70 осіб молоді було насильно вивезено до Німеччини. У повоєнний час ціною самовідданої праці жителів села було відновлено господарство, побудовано восьмирічна школа. Будинок культури тощо.

Опис маршруту:

Туристи починають похід із Уманського краєзнавчого музею, в якому їх знайомлять із історією виникнення, географічним розташуванням, водними ресурсами Уманського району, а також з тваринним та рослинним світом Уманщини. Окремо проводиться тематична екскурсія „Духовна спадщина Уманщини. Свято - Георгіївський монастир”.

Далі туристи на велосипедах виїжджають за місто і вздовж траси Умань – Бершадь прямують до Свято-Георгіївського монастиря (8 км). На території монастиря є криниці з чистою водою для приготування їжі на вечерю і сніданку другого дня. У монастирі за згодою настоятельки можна відвідати печеру перших насельників, вирізаний на глині лік святого Варнави (автор невідомий), ознайомитися із іншими святинями монастиря.

Другий день розпочинається рухом у сторону с. Черповоди по старому Чумацькому шляху – 8 км. У центрі села біля зупинки автобуса на березі ставу можна зробити відпочинок, одночасно керівник групи знайомить туристів із розвитком чумацтва на Україні. Черповодські стави відомі мальовничими пейзажами. Через греблю один ставок переходить в інший, тут можна рибалити, за сприятливої погоди – купатися.

Далі туристи прямують по бруківці до с. Рижавка (2 км), у якому знайомляться з архітектурною пам'яткою XIX століття – Свято-Покровським храмом.

На вечір необхідно добратися до села Колодисте (7 км. асфальтованим шляхом), де туристи ночують у приміщенні загальноосвітньої школи чи бувшого дитячого садка. У селі є усе необхідне для приготування їжі, а також: річка Синиця (рибалка, відпочинок).

Третій день походу туристи проводять у с. Колодистому. Зранку відвідують шкільний краєзнавчий музей, де екскурсоводи – учні школи – знайомлять їх із історією виникнення і розвитку села, видатними особистостями країни, вихідцями з Колодистого.

Далі туристи прямують на край села до найстарішої в селі криниці, з якої ще черпали воду чумаки і яка стала головною причиною виникнення поселення (колодязь – Колодисте). Біля криниці відкриваються чудові краєвиди на село, сусідні Кіровоградську та Вінницьку області (тому в селі місцеві жителі жартують, що їхні півні співають на три області. Ночують туристи також у Колодистому.

Зранку наступного дня вони відправляються лісовим шляхом до околиць с. Городниця (5 км.), де виходять знову на старий Чумацький шлях, а також до розкопаного скіфського кургану. У центрі села на березі Ятрані туристи відпочивають, готують обід. Місцеві краєзнавці знайомлять їх із історією села. У другій половині дня туристи виїжджають з села на автобан Одеса – Київ і повертаються до міста Умань.

Спробуйте і ви, долучіться до глибин історії рідного краю!

„Пошукове” краєзнавство гімназистів черкаської тридцять першої

Педагогічна довідка

Фрідман Лариса Семенівна, заступник директора із навчально-методичної роботи Черкаської гімназії №31 Черкаської міської ради.

Закінчила біологічний факультет Чечено-Інгушського державного педагогічного університету, 1976 рік. Вчитель вищої категорії, вчитель-методист.

Коло наукових інтересів: традиційне та інноваційне навчання в школі: системи, технології, моделі, соціальна філософія.

У 2000 році на базі Черкаської середньої школи з гімназійними класами № 31 був створений новий навчальний заклад – гімназія. За невеликий період її існування багато учнів стали переможцями олімпіад різних етапів, постійно займають призові місця в численних інтелектуальних змаганнях, конкурсах і вікторинах.

Гімназія вважається навчальним закладом для обдарованих дітей. Звичайно, рівень обдарованості може бути різним. Але учнів гімназії об'єднує не лише отримання відзнак, а перш за все захоплення предметом, вивчення його, не обмежуючись підручником, бажання знайти якомога більше інформації, уміння працювати, широко та критично мислити, самостійно добирати додатковий матеріал та опрацьовувати його.

Навчати таких дітей цікаво та й непросто. Тому в процесі роботи педагоги застосовуються різні форми організації навчання: уроки-ігри, диспути, круглі столи, конференції. Працюють у такій системі і вчителі історії. Викладачі суспільствознавчих дисциплін завжди перебувають у пошуку вдосконалення як форм і методів роботи на уроках, так і в позаурочний час.

У 2003 році на базі гімназії була створена міжкласова учнівська група „Пошук”. Набір у групу був вільний, тобто за бажанням. Дуже швидко для „пошуківців” окреслилося і коло питань – історія рідного краю: незнайомі і маловідомі сторінки. Спочатку, як завжди буває у початковій справі, ініціативу на себе взяв учитель, була запропонована модель і алгоритм роботи групи. А вже через кілька місяців левову частку роботи перейняли учні – як виявилось, для них це було цікаво, захоплююче і корисно.

На засіданні творчої групи одногосно було вирішено, що робота не повинна зупинятися до того часу, поки не буде презентована широкому загалу слухачів. Тому у роботі вирішили використовувати метод проектів із елементами пошуково-дослідницької технології.

За невеликий проміжок часу, неповних два роки, творча група представила широкому загалу проект „Золота підкова Черкащини”, де учні зібрали матеріал про значущі для

кожного черкащанина пам'ятні місця, учні брали участь і є лауреатами Всеукраїнських учнівських творчих конкурсів таких як „Краса і біль України”, „Інтелектуальний резерв України. 3000”, „Доля громадян України, постраждалих від нацистських переслідувань” та ін.

Сьогодні перші „пошуковці” вже студенти вищих навчальних закладів України і закордонних інститутів, вони формують інтелектуальний фонд молоді, але їхня праця із гідністю продовжується молодшими школярами гімназії. Адже доріжка до пошуку і творчості вже прокладена. І чи не приємно відчувати себе не просто учнем, а допитливим пошуківцем, творчою людиною? Подивіться, познайомтеся із їхньою роботою і спробуйте самі.

Проект „Золота підкова Черкащини”

Тип проекту: дослідницько-інформаційний.

Актуальність: У 2001 році Кабінет Міністрів України видав Постанову № 878 від 26.07.2001 року „Про затвердження Списку історичних населених місць України”, куди ввійшли і пам'ятні місця Черкащини. А вже через 4 роки світ побачила Державна програма „Золота підкова Черкащини”. За підтримки Президента України Віктора Ющенко її спрямовано на відродження і розвиток історичних та культурних центрів черкаської землі, передусім загальнонаціонального значення. Тому популяризація історико-культурних надбань черкащан сьогодні є важливим напрямком державної політики України. Знайомство із черкаською землею, батьківщиною Великого Тараса і Богдана, заохотить всіх бажаючих пізнати нашу історію і культуру, сприятиме посиленню почуття гордості черкащан і всіх українців за свій народ і державу.

Мета проекту: розробка та здійснення науково-методичних та культурно-просвітницьких заходів для забезпечення збереження та популяризації пам'яток історичних і культурних центрів нашого краю.

Основні завдання:

- збір матеріалів про природні, історичні і культурні пам'ятки нашого краю;
- всебічне висвітлення історії створення, розвитку і сучасного стану пам'яток, які дійшли до наших днів;
- надання пропозицій щодо створення сучасної туристичної інфраструктури на Черкащині.

Очікувані результати:

- автори вважають, що після презентації проекту активізується процес дослідження пам'яток Черкащини як важливої складової частини духовного надбання українського народу, що сприятиме формуванню національної свідомості громадян;
- зібрані і систематизовані матеріали стануть у пригоді як учням при підготовці до занять із історії рідного краю, так і всім охочим, хто бажає більше дізнатися про духовні перлини Черкащини.

Цільова аудиторія: учні 9 – 11 класів Черкаської гімназії №31.

Термін виконання: Протягом 2003/2005 навчальних роки. Після завершення кожного етапу: презентація роботи.

Опис діяльності за Проектом:

1. Провести організаційно-підготовчі збори.
2. Визначити напрямки діяльності, встановити терміни виконання і відповідальних.
3. Організувати пізнавально-тематичні екскурсії по встановленим маршрутам.
4. Зібрати матеріали для презентації проекту.
5. Визначити час і форму презентації, провести попередні слухання.
6. Оформити матеріали. Провести розширене засідання творчої групи „Пошук”, організувавши публічні виступи по проекту.

Короткий опис:

*Краю мій! Моя домівко!
Рідна серцю, моя земля!
Ніжні трави, роси, квіти...
Чи є краща де сторона?*

Наша історія – свята, героїчна, сповнена великих імен і великих подій, пишатися якими може кожний, хто вважає себе патріотом нашої незалежної держави.

Наш проект „Золота підкова Черкащини” має такі частини:

- природні пам'ятки Черкащини: По Тясмину...
- сакральна архітектура краю: Храми нашої душі.
- історико-краєзнавчі місця: Незакінчена історія садиби.

Презентація перша:

Доповідачі: учні 11-І класу Борисенко Ганна і Єгольніков Олександр.

На карті України, у самому її центрі, ви легко відшукаєте невелику ріку Тясмин. Вона протікає майже замкнутим еліпсом на правому березі Дніпра і впадає в Кременчуцьке водоймище. Загальна довжина ріки – близько 200 кілометрів, площа басейну – більше 4,5

тис. км². У басейні Тясмину зосереджено 197 ставків загальною площею біля двох тисяч гектарів і більш тисячі гектарів боліт.

Як дзеркало нерухоме вода цього джерела, і, нагнувшись над низеньким потемнілим зрубом, спочатку бачиш себе, віти беріз, блакитне небо... А вже потім, коли око звикне до півмороку, придивившись до глибини, помічаєш легкий рух піщин на дні й вгадуєш: джерело там, під скелею, де легенько здригається зелена борода водоростей.

Місту Чигирину більш чотирьох з половиною століть. А скільки років цьому джерелу – ніхто не знає. Як воно могло тут з'явитися – над степом, на самій вершині Замкової гори? Напевно, воно було тут задовго до появи міста, і перша людина, що прийшла сюди, оселився біля нього. Від джерела починається історія цих місць.

Як і джерело на Замковій горі, багато пам'ятників природи міста і району зв'язані з історією національно-визвольної боротьби українського народу проти іноземних поневолювачів. Легенда розповідає, що життєдайне джерело пробилося з каменю тоді, коли в обложених ворогами захисників фортеці скінчилася вода, і ніби-то саме це джерело повернуло їм сили і допомогло відбити ворога. Порадують вас у Чигирині і зелені пам'ятники сьогодення: густі гаї, що піднялися по берегах Тясмину на місці піщаних дюн.

Устя Тясмину при його впаданні в Кременчуцьке водоймище знаходиться в 11 кілометрах нижче Чигирини біля села Стецівка, на кордоні Кіровоградської і Черкаської областей. Тясминський куточок природи. Якщо виїхати з Чигирини на Черкаське шосе і через кілометр повернути вправо, то рівна, як стріла, асфальтована дорога приведе в царство пісків і буйних заростей очерету, подме назустріч свіже, настояне на водоростях повітря. Це так називаний Тясминський куточок природи.

Під'їжджаємо ще до одного пам'ятника. Історія „Трьох криниць” у селі Суботові (14 км. від Чигирини) іде в глиб століть. Багато легенд складено про них, але от що говорить одна...

То не грім-блискавки світили, не вихори кружляли над степом, не струмочки лісові дзюрчали, а блискали шаблі, кружлялися коні без вершників і текла струмками козацька кров. Серед поля на могилі три побратими – донський козак Федір Полтораївана, запорожець Пилип Затулівітер і білоруський селянин Янко Кричевський – лежали порубані в нерівному бою. І дійшла про них звістка до Суботова, до хати, де жили три сестри-красуні. І сказав їм сліпий лірник криниці копати, воду чисту добувати і нею козаків напувати.

Узялися козачки криниці копати. День копають, ніч копають, а коли зійшло сонце – ударили три ключі, і всі побачили, як постаріли сестри – вони свою молодість, свою вроду віддали воді. Дали вони напитися води козакам, рани їхні обмили – і не стало ран глибоких, і

ожили козаки, і плечі розправили. Стали побратими ще гарнішими, ще сильнішими, сіли на коней бойових, ринулися в бій – і не витримали вороги, побігли за Дніпро.

А потім почув про живу силу цієї води сам Богдан і наказав криниці плахами столітніх дубів викласти і там козацький госпіталь спорудити. З тих пір і стоять „Три криниці” – три сестри, і немає кращої води, чим з них...

Із Суботова дорога веде до села Мірошники (36 км. від Чигирина), у Холодний яр – пам’ятник природи. Начебто сивина століть, лежить туман над яром. Чому названий він Холодним? Може, тому, що тут дійсно прохолодніше, ніж у сусідніх селах: і в гарячий полудень, і в досвітню рань, і влітку, і взимку гуляє тут вітер із глибоких ярів і лісових заростей. А старі говорять, що, мов, той яр „холодив” спину тільки ворогам і боягузам, а для них, хрещених шаблями, мічених кулями, він завжди був теплою рідною домівкою.

Продовження Холодного яру – Отаманський парк – лісовий масив, що розкинувся біля села Головківки (43 км. від Чигирина) на площі 397 гектарів. Глибокі яри і гори змінюються тут широкими перспективами лісового пейзажу. На території Отаманського парку є два ставки, що живляться водою лісових джерел. Історія донесла до нас звістку про те, що ще до Жовтневого перевороту місцеві лісничі провели велику роботу по упорядкуванню парку: завезли сюди безліч кам’яних бабів і інших пам’ятників старовини, проклали дорогу до села Медведівка через болото „Погибельне”. А на початку 20-х років ХХ ст. бідняки околишніх сіл – члени першої місцевої комуні – заклали біля Отаманського парку виноградник площею 100 гектарів і сад на 60 гектарах.

Дуже постраждав парк у роки Великої Вітчизняної війни. Фашисти вирубали тут багато старих дубів, каштанів, пошкодили насипи ставків. Але місцеві трударі залікували рани лісового велетня, відновили ставки, дороги, розчистили джерела.

Від Чигирина до Кам’янки – 62 кілометри. Найзручніше перебороти цю відстань по дорозі через районний центр Кіровоградської області Олександрівку, до того ж цей шлях дозволить оглянути кілька найцікавіших визначних пам’яток природи.

Біля села Соснівки на березі одного з припливів Тясмину є пануюча височина, з якої можна годинами милуватися своєрідною природою цієї місцевості. Недарма саме тут 200 років тому російський вчений Гюльденштедт уперше склав опис рослинності України. Біля села Борки він знайшов тоді рідкий екземпляр сосни, що росте в дикому стані. За твердженням ученого, це була сама південна крапка природного поширення сосни.

І от, нарешті, Кам’янка... Мало сказати, що це зелене місто. „Є одне місце в Південній Росії, що я не проміняю ні на яке інше у світі – це містечко Кам’янка (...) Я люблю в ній її минуле, вона овіяна для мене духом поезії: образ Пушкіна встає переді мною; усе тут

налаштовує на поетичний лад”, - це витримки з листів П. І. Чайковського, який з 1865 по 1893 рік майже щорічно гостював в Кам’янці у своєї сестри А. І. Давидової.

„Ваш тихий, милий Каменград Я покидать сов сем не рад”, – такий запис залишив на пам’ять гостинним господарям О. С. Пушкін, який кілька разів приїжджав сюди в плин 1820 – 1822 років.

Усього цього вже цілком вистачило б, щоб обезсмертити ім’я Кам’янки. Але це місто ввійшло в історію нашої Батьківщини ще і як центр Кам’янської управи Південного товариства декабристів... Парк Декабристів розмістився на схилах правого берега Тясмину. Звичайно, військове лихоліття і висадки пізніших років змінили його вигляд, але все-таки в основі своїй він залишився тим же стародавнім, романтичним парком Давидових, що так подобався їхнім знаменитим гостям. На окраїні парку, у самого берега ріки, розташований міський стадіон, що добре вписується в загальну пейзажно-паркову композицію. Міська вулиця відокремлює основну частину парку від його куточка, названого „Зелений будиночок”. У минулому саме тут була садиба Давидових. Алея кленів і горобини веде нагору по схилі до музею О. С. Пушкіна і П. І. Чайковського.

У парку біля музею збереглося багато дерев, що по своєму віці цілком могли бути свідками бесід Пушкіна з декабристами. Зокрема, недалеко від будинку росте величезна груша, посаджена ще хазяїном маєтку, одним з керівників Кам’янської управи декабристів В. Л. Давидовим. Зі старого дупла груші з’явився паросток, і зараз це – велике плодоносне дерево. А в прибережній частині парку, уздовж Тясмину, росте багато давніх тополь і верб. Цікаві і самі кам’яністі береги ріки, де виходять на поверхню давні кристалічні породи.

Від колишнього будинку Давидових вузенька стежина веде вниз, до Тясмину. Посередині ріки застигла невисока гранітна скеля. Зараз її називають Пушкінською скелею. З покоління в покоління передається розповідь про те, що на цю скелю поет приходив любоватися пейзажами кам’янистих берегів ріки. Затверджують, що саме на цій скелі поет написав свої безсмертні ліричні вірші „Я пережив свої бажання” і „Нереїда”, тут накидав останні рядки поеми „Кавказький бранець”.

Парк-сквер „Зелений млин”. Це один з найменших парків Кам’янки. Є тут і вікові дерева, і більш пізньої посадки (1951 – 1952 рр.). У парку стоїть кам’яне спорудження за назвою „Зелений млин”. Цей пам’ятник архітектури початку ХІХ сторіччя називають ще „Млином декабристів”. Будиночок споруджений у 1825 році російськими майстрами В. Гавриловим і Е. Дмитрієвим за планом В. Л. Давидова. За переказами, тут проходили таємні наради декабристів, обговорювалася їхня програма „Російська правда”.

Неподалік від парку будь-який кам’янець покаже вам ліс „Тростяниця” і Пляковський ліс, куди інколи любив ходити П. І. Чайковський: „У Тростяниці майже щодня буваю. Якщо

б її не було, то мені здається, що я не міг би влітку жити в Кам'янці.... Для мене без лісу не день, а нудьга”, – писав він в одному з листів.

Тема природи займала особливе місце в добутках композитора. Йй він присвятив цілий ряд романсів: „Весна”, „Осінь”, „То було ранньою весною”, „Вечір”, „Благословляю вас, лісу”... Багато творів були нав'язані природою Кам'янки. У класичному фортепіанному циклі П. І. Чайковського „Пори року” є п'єса „Пісня косаря”, написана в Кам'янці. Крім циклу „Пори року” композитор працював тут і над операми „Мазепа”, „Євгеній Онегін”, „Орлеанська діва”, „Черевички”, і над балетами „Лебедине озеро” та „Спляча красуня”, над своєю Другою (Українською) симфонією і над іншими творами. І не дивно, що знайомство з кам'янськими пейзажами нехай небагато, але додає до нашого розуміння музики великого Чайковського.

За Кам'янкою скелясті береги Тясмину розходяться і далі ріка спокійно тече широкою долиною. Притясминські села Ревівка, Райгород, Березняки, Велика Яблунівка тягнуться над рікою вишневими садами, крутими стежинами, що збігають із пагорбів і губляться в лугах серед верболозу і високих очеретів.

Поблизу Сміли ріка ще більш сповільнює свій плин: побудована в незапам'ятні часи широка гребля змусила Тясмин розлитися у велике, більш 300 гектарів, водоймище. Тепер воно прикрашає Смілу, розділяючи місто на дві частини. Далі від Сміли і майже до Чигирина на окремих відрізках по декілька кілометрів Тясмин рівний як струна. Такий вид він придбав в останні роки. У минулому тут були болота, до речі, легенда затверджує, що ці болота послужили колись непрямою причиною перейменування міста, у часи Київської Русі відомого за назвою Тясмин. Смілою ж воно було назване ніби-то на честь сміливої дівчини, що через непрохідне болото провела козаків у тил татаро-монгольських полчищ. Відкля в дійсності пішла нову назва міста – невідомо, але легенда стала минулим під час Великої Вітчизняної війни, коли інша смілянська дівчина – сапер Ганна Петрівна Шейко – під вогнем ворога розмінувала Ірдинське болото, прокладаючи шлях для радянських військ, що атакують...

Нинішня Сміла має міський парк площею 33 гектара. Це живий гербарій лісостепової зони України: тут і липа, і тополя, горобина і береза, рокити. Парк зливається з лугом і виходить до самих берегів Тясмину, що заросли розкішними вербами.

На південно-західній окраїні міста, у районі обласної лікарні, розташований лісопарк „Довжик”. Він створювався протягом декількох десятиліть, і тому кожна ділянка його має свою особливість. Усе це обумовило підкреслену виразність композицій лісопарку: наприклад, на світлому тлі кленів красиво виглядають хвойні дерева. Колекція дерев парку

складає близько 50 видів. Серед них сосни звичайна і Веймутова, кілька видів дубів, клени – сріблястий і гостролистий, липи, тополі.

Шаєва гора стоїть на правому березі Тясмину, у 16 км. від Сміли, у селі Гуляйгородок. Місцевий широкий розлив Тясмину нагадує казкове озеро. Улітку воно покрито лататтями. Тут багато диких качок, ласок, нирків.

На Шаєвій горі знайдені сліди городища епохи бронзи, обнесеного глибоким ровом. Від гори вниз за течією Тясмину тягнеться ланцюжок курганів. Їх близько 400, більшість відноситься до скіфського часу. Кілька стародавніх городищ розташовані в напрямку села Плєскачівки. У Гуляйгородському могильнику епохи бронзи викопані предмети егейського походження, що дає підставу думати про зв'язки місцевих жителів з народами Середземномор'я ще на початку I тис. до н.е.

Поблизу Шаєвої гори починається Сунковський ліс. У селі Сунках (9 км. від Сміли) не раз бували Т. Г. Шевченко, П. І. Чайковський. Не виключено, що саме сунковське лісове озеро з його поетичними легендами з'явилося прообразом „Лебединого озера” і в нетрях Сунковського лісу народилися перші акорди музики до цього балету.

У самому ж селі Сунках вас обов'язково поведуть на вулицю, над якою шумлять чудові липи. Під сунковськими липами і закінчується наш маршрут по Тясмину, хоча ще багато чарівних місць є в Смілянському районі й уздовж річки Серебрянки, і на Ірдинці, та й на самому Тясміні...

Презентація друга:

Доповідачі: *учні 11-І класу Цибко Ольга, Кудін Тетяна, Коваленко Анастасія.*

Сьогодні поговоримо про особливе місце місцевих пам'ятників культури – сакральну архітектуру, яка відроджується із глибин занепаду і руїни.

Найпростіший спосіб побачити і пізнати щось нове – звичайно ж, відвідати незнайомі місця. Не думайте, що поїздка на вихідний день – це дуже дороге задоволення: в нашому краї є чудові куточки, для відвідин яких вам не потрібні ні візи, ні великі гроші. А от вражень буде маса. Ви маєте змогу познайомитися з історичним минулим нашого краю – тим безконечним шляхом, який веде із сивої давнини у манливе майбутнє. Перед вами відкриваються сторінки нашої Батьківщини, ім'я якій – Черкащина. Ви дізнаєтесь, яка прекрасна ця земля і яка тяжка доля випала нашому народові у його прагненні бути вільним і незалежним, мати своє обличчя, свою мову, культуру, свою самостійну державу. Вивчаючи цей матеріал, ви переконаєтесь, що Черкащина – рідний дім не лише для черкащан, а й для

всіх українців, і жити мають усі у мирі й злагоді – як і належить розумним людям. Тож відкривайте для себе світ історії: слухайте, дивіться і думайте.

Сподіваємося, що ви довідаєтеся чимало такого, про що ще не говорили. Віримо, що доля Черкащини зворушить вас і навіки проросте в ваших серцях любов'ю до неї.

Наша історія, історія Черкащини – свята, героїчна, сповнена великих імен і великих подій, пишатися якими може кожний, хто вважає себе православним громадянином нашої незалежної держави.

Історія нашого краю була б неможливою без своєї вагомості складової історії монастирів і храмів.

Запрошуємо вас у подорож. Бажаємо успіхів і приємних вам вражень!

ПОДОРОЖ ПЕРША: *ПРО ЩО РОЗПОВІСТЬ ХОЛОДНИЙ ЯР*

Наша подорож починається із Черкас, виїжджаємо у чигиринському напрямку і прямуємо до самого серця Черкащини – до Мотронинського монастиря. Ця обитель немов би перейняла своєрідну естафету від часів наших дідів-прадідів до сьогоднішнього дня.

Свято-Троїцький Мотронинський монастир, який загубився в лісових хащах урочища Холодний Яр, розташований на території скіфського „Мотронинського” городища, що виникло в IX ст. до н. е. Воно унікальне винятковою збереженістю своїх оборонних споруд, що збереглися у доброму стані. З VII ст. до н. е. до нас дійшли 54 км валів 7 м заввишки, які оточує рів глибиною майже 9 м. Це ж які обсяги робіт треба було виконати! Скільки потрібно було докласти зусиль, яку кількість населення і яку владу було потрібно мати, щоб побудувати таку грандіозну споруду! На місці городища було знайдено унікальні речі – такі як скіфський меч акінак, зроблений з декількох пластин заліза за допомогою ковальського зварювання. На монастирській ріллі можна побачити безліч давньогрецької кераміки – скіфи торгували з греками.

Російський археолог В.В. Хвойко поруч із Троїцькою церквою Мотронинського монастиря знайшов язичницький жертovníк із сімома концентричними колами – солярними знаками, що означали аграрний культ Сонця. Одним із язичницьких свят, пов'язаних із сонячним божеством, було свято Купала (пізніше – народне свято Івана Купала). І якраз на місці знайденого святилища пізніше було закладено трапезну церкву в ім'я Іоанна Предтечі. „Повість минулих літ” розповідає нам про часи князя Володимира, Хрестителя Русі: „И се рек, повели рубити церкви и поставляти по местам, идеже стояша кумири”. Отже, можна думати, що і на місці сучасного Мотронинського монастиря ще у період Володимира Святого було закладено перший християнський храм. Усе це свідчить про те, що Мотронинський монастир бере свій початок із дуже давніх часів християнства на Русі.

Можливо, тому, що початок існування Мотронинського монастиря губиться в далекій глибині століть, історія його заснування оповита легендами і переказами. Ось що розповідає одна із них.

У сиву давнину, ще до спустошення українських земель ордами Батия, жила у цих краях заможна княгиня Мотрона. Її чоловік був одним із воєвод у війську Ярослава Мудрого, мужнім захисником рідної землі від тодішньої головної загрози для неї – печенегів. Одного разу, не дочекавшись свого чоловіка з чергового походу, Мотрона зібрала нові дружини і сама вирушила його шукати. По дорозі зустріли вони військо князя – чоловіка Мотрони. Зустріли, та не впізнали. Можливо, через те, що було надто темно, а може від того, що княже військо було в одязі, відібраному у ворогів. Через прикре непорозуміння два війська зійшлися у кривавому герці, під час якого князя було вбито... З тієї розпуки пішла Мотрона у черниці, а в пам'ять про свого чоловіка звеліла збудувати на крутосхилах Холодного Яру чоловічий монастир, який відтоді почав називатися Мотронинський.

Багата історія Мотронинського монастиря... Зазнав він і руйнування Батия, і відродження, проте 1923 року обитель закрила радянська влада. Не маючи господаря, Мотронинський монастир руйнувався.

Згадали про нього випадково, у зв'язку з відзначенням 200-ліття Коліївщини. 20 вересня 1966 року розпорядженням Черкаського облвиконкому було створено комісію, яка й звернула увагу на Троїцьку церкву. Ось невеликий уривок із висновків комісії: „У 1968 році виповнюється 200 років повстанню гайдамаків і в колишній Мотронинський монастир і прилеглий до нього Холодний Яр, де святили ножі повстанці, в місця, де бував Т. Шевченко, приїдуть туристи й екскурсанти. Головна церква монастиря також перебуває в аварійному стані і потребує ремонту. Ця споруда не має великої архітектурної цінності, проте історичні події, пов'язані з Мотронинським монастирем, настільки значні, що цю споруду необхідно відбудувати й організувати в ній виставку”... Ніхто і не ставить перед собою за мету зберегти, відновити стародавню пам'ятку – тільки б минули свята, а там все стане на „круги своя”.

Відділ у справах будівництва та архітектури Черкаського облвиконкому розробив проектну документацію, і в 1968 році розпочалися реставраційні роботи на Троїцькій церкві. За основу зовнішнього вигляду було взято малюнок Т. Г. Шевченка „Мотрин монастир” (1845 р.), а чотири декоративні „головки”, зведені в 1889 – 1900 рр., підлягли знесенню. Після реставраційних робіт приміщення Троїцької церкви планувалося передати під музей історії Коліївщини, який так ніколи і не був створений...

І лише 24 січня 1991 року Священний Синод Української Православної Церкви прийняв рішення про відкриття монастиря, це святе місце стало притулком для перших насельниць – ігумені Мотрони, монахинь Софронії, Онуфрії, Стефанії, інокіні Віри.

Історія Свято-Троїцького Мотронинського монастиря тісно сплелася з історією багатьох інших святих обителей та храмів Черкащини.

ПОДОРОЖ ДРУГА: ПЛАЄМНИЦІ КРАСНОЇ ГОРИ

А тепер запрошуємо вас на болота ... Так, так, саме на болота. Це місця особливі, чи не єдині у центральній Україні, де гніздяться чорні чаплі і ... розташований монастир.

Повз високий пагорб, на якому розташувалась свята обитель, біжить колись повновода й судноплавна, а нині майже геть обміліла річка Золотоношка. Чотири століття тому, у неспокійні й сповнені звитяги часи, по її чистому плесу велично, як лебеді, ходили козацькі „чайки”. По обидва береги ріки розкинулись безкрайні степи Дикого поля, вкриті густими заростями чагарників та височенних степових трав. Та таких, що у них козак – єдиний захисник віри православної, їдучи верхи, легко міг сховатись разом з конем аж до самісінького кінчика смушевої шапки.

За переказами, відлюдне життя у Красногір'ї започаткував чернець із Константинополя приблизно наприкінці XVI – на початку XVII століття.

...І явилась йому уві сні сама Цариця небесна, й звеліла йти у руську землю – до гори поблизу міста Золотоноша, щоб вершити подвиг чернецький. Довгою, тернистою й сповненою небезпек була та подорож. Але Пресвята Богородиця, взявши ченця під своє покровительство, час від часу посилала йому священні видіння, вказуючи, шлях. Так він і знайшов ту красиву гору, що мала ймення – Красна. Цю назву гора отримала через те, що була геть поросла чагарником – так званою „дикою персикою”. І мав цей чагарник дивовижну властивість цвісти з квітня аж до перших осінніх морозів. Отож упродовж усього цього часу гора була густо вкрита яскраво-рожевим цвітом. А на фоні молодих зелених пагінців та небесної блакиті здавалось, що гора охоплена пурпуровим полум'ям. А нині вже не цвіте на Красній горі дика персика. Навесні тільки червоні тюльпани на монастирських клумбах нагадують, що гора та Красна...

...Першою обителлю візантійського ченця стала викопана ним же печера. Той же ченець вирізав на корі дерева першу красногорську ікону – ікону Богородиці. Саме тому юна отримала назву „Корецька” (пізніше образ розписали фарбами й прикрасили ризами).

Незабаром про ченця-самосела стало відомо власнику тих земель козаку Івану Шебету-Слюжці, який і вирішив заснувати тут монастир, як форт-пост православ'я. І дуже скоро до ченця-відлюдника приєдналися інші бажаючі присвятити своє життя служінню

Господу. А з часом вже численна благочестива братія власними руками збудувала перший храм із плоту. Неподалік першого вівтаря обителі ріс високий, розлогий, віковий дуб. І раптом однієї ясної днини на вершині того дуба у вогненному сяйві з'явився лик Пресвятої Діви Марії, який чудесно перетворився на чудотворну й нерукотворну ікону – Дар Небес. Із тих пір її назвали „Дубенською”. Багато чудесних зцілень від хвороб було пов'язано із тією іконою. На жаль, нині у Красногорському монастирі збереглась лише досить точна копія „Дубенської Богородиці”. Бо після повної перемоги більшовиків в Україні нова влада закрила монастир, безцеремонно забравши всі святині. Їх, буцімто, віддали у котрийсь із черкаських музеїв, але за іконами й слід розтанув...

Красногорський монастир залишався чоловічим аж до кінця XVIII ст. Потім його ненадовго закрили. Минуло кілька років і свята обитель знову почала діяти, але вже як жіночий монастир. Остаточо Красногорський монастир закryw й розграбував більшовицький режим у 1922 р.; і понад 700 черниць і послушниць розбрелись куди очі бачать.

Відновлення ж монастиря співпало з початком війни з нацистською Німеччиною.

Остаточне відродження монастиря почалось наприкінці перебудови. Місцеві власті нарешті дали добро на реконструкцію три-купольного Преображенського храму – нинішньої „візитки” всієї обителі.

Преображенська церква – видатна пам'ятка української архітектури XVIII ст. Її автором є видатний український архітектор Іван Григорович-Барський. У своєму творінні він намагався прив'язати архітектуру і місцевість, щоб у такий спосіб підкреслити велич природи і монументальну цінність релігійної споруди. Зовні храм великий, граціозний, він є прикрасою не тільки монастиря, а й всієї мальовничої, поетичної місцевості, в оточенні якої він знаходиться.

Хочете вірте, а хочете – ні, але матінки у всіх своїх починаннях відчували Божу допомогу. Наприклад, ніде немає будівельного лісу, аж раптом у єдине місце, куди звернулись черниці, ні сіло ні впало прибув цілий потяг лісоматеріалів. Інший випадок, що мав місце, був ще більш незбагненим і таємничим. Для того ж Преображенського храму необхідно було виготовити нестандартні віконні рами. Братись за це діло відмовлялись всі столярні майстерні, які лишень були навколо. Раптом у Золотоноші відкривається майстерня, що працювала за дорученням іркутської фірми (в Іркутську поховано святого покровителя Свято-Троїцького Красногорського монастиря єпископа Софронія (причислили у 1918 р. до лику святих). Майстерня виготовила необхідні для храму віконні рами й за таємничих обставин закрилась...

Нині у монастирі постійно мешкає 99 черниць й послушниць, не рахуючи до півтора десятка послушниць „не прописаних” на постійне місце проживання, які проходять випробувальний термін перед довічним поселенням у обителі. Більшість з них, звичайно ж, в літах, але є й молодь віком від 17-ти до 22-х років.

Життя у монастирі – не відпочинок. Це важка щоденна (окрім свят) праця й молитва. Підйом о 4.30 ранку. Черниці й послушниці забезпечують самі себе всім необхідним. Вони обробляють городи (близько 3 га поля й 2 га сінокоосу). Вирощують овочі, заготовляють сіно, дрова, доглядають 10 корів. У господарстві монастиря є пасіка. Птицю, свиней, кролів тощо сестри не розводять, адже їсти м'ясо їм забороняє жорсткий монастирський статут. Хоч на трапезу запрошують всього двічі на день, але тут кожний їсть стільки, скільки бажає. Трапезна не зачинається до пізнього вечора. До речі, багато мирян щодня приходять у монастир попоїсти. Тут годують всіх.

Втім, до монастиря прибувають миряни й на прощу, за порадою, і кожний отримує те, по що приходить (звичайно ж настільки, наскільки це взагалі можливо). Єдине джерело грошових надходжень монастиря – це добровільні пожертви.

Упродовж останніх років докорінно змінилось ставлення місцевої влади до монастиря. У 2000-му році колишній голова Золотоніської райдержадміністрації Борис Євмина та губернатор Черкащини Володимир Лук'янець віднайшли кошти й збудували новий міст через Золотоношку, замість старого – дерев'яного, який ледь тримався. А не так давно районна рада передала монастирю приміщення колишньої школи-інтернату для розумово відсталих дітей. Тепер монастир власними силами, але не без допомоги добрих людей на місці старих, аварійних будує нові приміщення й облаштовує територію. Незабаром тут буде скит.

ПОДОРОЖ ТРЕТЯ: *ДУХОВНА ПРОЩА ЧЕРКАЩАН*

Із незапам'ятних часів споруди духовного призначення зводилися на видних вулицях, узвишші, видноколі. Не стали винятком і старовинні Черкаси, де більшість церков споруджувались на майданах. Всі вони були чудовим витвором українського церковного зодчества і були збудовані місцевими майстрами, приваблюючи прихожан своєю ошатністю.

9 серпня 2002 року в Черкасах відбулася подія радісна і довгоочікувана. У присутності гостей і парафіян у Першотравневому парку був освячений Кафедральний Собор на честь Святого Архістратиґа Михайла. Храм, ледь не єдиний в Україні, побудований по всіх канонах церковної архітектури. Храм, який своїми куполами піднімається вище Софії Київської. Багатьом черкащанам, мабуть, відомо, що побудований він за проектом, розробленим особисто Владикою Софронієм.

Свято-Михайлівський Собор побудований у візантійському стилі. Храм довжиною 58 метрів, шириною 53 метра і висотою 72 метра, здатний вмістити до 12 тисяч парафіян одночасно. Будівництво храму було почато в липні 1994 року. За словами Софронія, храм був побудований на пожертвування віруючих.

На урочисту церемонію освячення Храму прибули 5 православних митрополитів і 20 єпископів з України, Росії, Німеччини, Чехії, Угорщини і Білорусії.

Це вже другий храм у його житті (перший – красень-собор на честь Покрови Божої Матері в Борисполі). Утім, що він, богослов, який не має спеціального архітектурного утворення, став зводити храми, Владика бачить Промисел Божий. Адже храм – це не простий будинок, не офіс, навіть не театр. Це не мертва спорудження. Храм повинний бути живим, тільки тоді він буде Собором для душі.

Але скільки в нашій історії сторінок, коли відношення до Соборів для душі було іншим...

Усього лише кілька років назад Черкаси з висоти пташиного польоту, крім буйства зелені і загрозливих труб Хімселища, нічим особливим не виділялися. Банальні хрущівки, китайські стіни девятиповерхівок... Жодна баня купола не мигне позолотою! Наслідок десятиліть войовничого атеїзму... А тим часом у довіднику „Усе місто Черкаси” за 1911 рік читаємо: „Церков у Черкасах – 3 парафіяльних, 2 домових, 1 цвинтарна і 1 полкова. Більшість їх побудована в 1865 – 1868 роках. Центральна і сама багата є Соборно-Миколаївська церква на площі того ж найменування. Крім того, маються 1 католицька каплиця і 1 старообрядницька; 2 старообрядницьких монастирі (чоловічий і жіночий)”. Відповідно до цього ж довідника, у Черкасах діяли 12 єврейських молитовних будинків і синагога з равиним, що розташовувалася по вулиці Єврейської.

Якщо враховувати, що на кінець XIX століття населення Черкас складало 29 093 жителя, серед них 20 008 – православних, 7044 – іудеїв, 82 католика, 15 мусульман і 1944 розкольника, то усі вони мали свої собори, синагоги, костьоли, молитовні будинки.

Звичайно, після виходу у світ довідника Айзенштайна (що цитувалася вище) кількість культових споруджень варіювалася. Пізніше була побудована парафіяльна церква на честь Покрови Пресвятої Богородиці в районі Казбета (тепер вулиця Університетська). Прихід її був дуже бідний. У 1944 році по проханнях жителів міста в церкві були відновлені богослужіння. Але в 50-х роках приміщення було відібрано і церква закрита.

У розпал Першої світової війни недалеко від парафіяльного цвинтаря Святого-Миколаївського собору на військовому цвинтарі (приблизно на території нинішнього Першотравневого парку) був зведений Георгіївський храм у пам'ять „полеглих воїнів”. Церкву добудовували буквально всім світом, збираючи відсутні засоби по передплатних

листах. За словами історика-краєзнавця Ю. Мариновського, „будівництво православного храму було справою всього міста без зважання на національність і релігійну приналежність”. 7 жовтня храм був освячений. І хоча до унікальних споруджень церква Святого Георгія не належала, вона мала багатий позолочений іконостас.

Згодом основною паствою Георгіївського храму стануть залізничники. Але життя храму виявиться недовгим: всього 16 років. Уже влітку 1933 року, після того як „міська рада загородила вхід у Георгіївську церкву, та частина цвинтаря, де знаходиться церква, зробилася кублом різних зловмисників”. І церква була попросту розграбована... Богослужіння стало неможливо.

Храми, як люди, мають свої долі. Деякі з них починають нове життя, відроджуючись разом з людською пам'яттю; деякі так і залишаються забутими. Ми хочемо нагадати про три православні храми, що згадані в дореволюційному довіднику „Все місто Черкаси”.

Історія Свято-Миколаївського Собору в Черкасах нараховує більш 250 літ і починається з 1693 року, коли було освячене місце під його будівництво по благословенню митрополита Варлама Ясинського. Церква була дерев'яна, із трьома куполами в стилі козацького бароко, і розташовувалася на розі вулиць Хрещатик і О. Дашкевича. Пізніше тут було побудовано церковно-парафіяльне духовне училище, зруйноване в роки Другої світової війни; пам'ятник Сталіну, що забрали відразу після його смерті; приміщення національного банку.

У середині XIX століття в зв'язку з новим планом міста вирішено було перенести Миколаївську церкву на центральну площу (нині тут будинок облдержадміністрації). Будівництво велось на засоби відомого черкаського мецената Колодочки і було закінчено в 1864 році. Церква була кам'яною, з цегельними арками, трьома дерев'яними куполами, у тому числі одним великим центральним. Поруч височіла дзвіниця з гострим шпилем у готичному стилі. Престольне свято відзначалося в день св. Миколи – 19 грудня. Площа, на якій розташовувався собор, називалася Соборної (тепер – центральна площа). Біля церкви розміщалися торговельні ряди, складські приміщення, будинки заможних промисловців. Прихід складався в основному з найманих робітників, міщан, купців, дрібної буржуазії. Як свідчать архівні документи, річний капітал собору в той час складав 714 карбованців. Орних земель і косовиць було 95 десятин. Із розвитком промисловості собор ще більш багатів. Та й взагалі, у 1862 році Черкаський повіт займав перше місце в Київській губернії по кількості надходжень у церковну скарбницю. До кінця XIX століття прихід собору вже складав 6000 чоловік! Настоятелем у храмі був кандидат богослов'я Василь Іванович Кудрицький. Після революції церква відносилася до розряду діючих. Але недалеко був той час, коли храми закривалися шляхом збору підписів громадян, що хотіли їхнього закриття. І от, як впливає з

протоколу засідання президії Шевченківського (Черкаського) виконкому від 30 липня 1930 року, - „3 517 підписів дорослого населення (по національності українці) було зібрано по питанню закриття собору і передачу його під музей” (за іншими даними під зерносховище). Із цього ж протоколу довідуємося, що органи народної освіти були стурбовані сусідством собору і споруджуваного будинку інституту: „...це неможливо. Це ускладнює нормальну роботу останнього”.

Під час Другої світової війни 20 серпня 1941 року радянські війська залишали Черкаси. Командування 38-ої армії, знаючи, що з церковної дзвіниці відкривається огляд місцевості на відстані понад 40 кілометрів, вирішило зруйнувати її. Підкладений вибуховий заряд розніс вщент дзвіницю, зруйнувавши передню частину церкви.

У наш час Свято-Миколаївську церкву можна було б відбудувати та реставрувати. Після війни міська релігійна громада клопотала перед міськвиконкомом про передачу їй залишків церкви, бо стіни, які залишились після руйнування, інтенсивно розбиралися місцевими жителями для власних будівельних потреб. Однак міськвиконком склав акт про неможливість подальшого існування церкви. І наприкінці 40-х років вона була повністю розібрана.

У післявоєнний період престоли двох закритих церков – Соборно-Миколаївської і Покровської – були встановлені у Свято-Троїцькій церкві. Нині на цьому місці – Пагорб Слави. Але перша Свято-Троїцька церква, ще дерев'яна, була побудована в 1745 році в нижній частині міста на місці більш давньої церкви 1671 року, спорудженої з благословення митрополита Йосипа Нелюбовича-Тукальського. У 1863 році замість дерев'яної була побудована кам'яна церква, але на території верхньої частини міста (нинішній Пагорб Слави).

Служби проводилися дуже урочисто і красиво. На Водохреща в 1958 році в обох черкаських церквах відродили старий звичай – установлювати величезні підфарбовані крижані хрести, прикрашені квітами і рушниками. Троїцьку церкву любили черкащани. А тим часом у 50-і роки Черкаський міськвиконком повів рішучу боротьбу за передачу приміщення Троїцької церкви під фізкультурний клуб. І от у 1961 році ця боротьба увінчалася успіхом. Спортивне суспільство стало господарювати в храмі, а церковна громада була знята з реєстрації (закрита) через відсутність приміщення. На початку 70-х років Свято-Троїцький храм був знесений, тому що починалося спорудження меморіального комплексу на Пагорбі Слави.

Майно закритої церкви було передано в церкву Різдва Богородиці. Але при цьому ретельно „просівалося” уповноваженим по справах релігії. Позолочені, срібні, мідні

„предмети” підлягали конфіскації на користь держави. У цей час були заборонені церковні дзвони.

Храм Різдва Пресвятої Богородиці (остання з уцілілих черкаських православних церков) теж має багату історію. Існує легенда, що освячення найпершого храму Різдва Богородиці збіглося з радісною звісткою: звільненням від татаро-монгольського ярма. І що саме місце першого храму (приблизно ріг Шевченка і Пастерівської) вважався багатьма старожилами „початком міста”. Із XVII століття існувала традиція: вулиці, що вели до храму Пречистої Богородиці, називалися Пречистенськими. У Черкасах це Старо-Пречистенська (Пастерівська) і Ново-Пречистенська (вул. Седова). Справа в тім, що ще до революції Храм Різдва Пресвятої Богородиці переносився з місця на місце тричі. Дерев’яна церква, побудована в 1798 році на місці більш давньої, розташовувалася в центрі Базарно-Різдвяної площі. У середині XIX століття була побудована нова церква з такою ж назвою, а стара розібрана. У церкві був прекрасний живопис, багато стародавніх ікон і церковних прикрас.

До Великої вітчизняної війни церква Різдва Богородиці була діючою. Але в 1941 році храм був зруйнований при відступі радянськими військами. Зараз на його місці розташований багатоповерховий житловий будинок з універмагом на першому поверсі. Але релігійна громада залишилася діючою.

Із 1919 по 1969 року на території Черкаської області органами радянської влади були закриті 10 православних і 2 старообрядницьких монастирі, близько 700(!) православних і 5 старообрядницьких храмів, 10 католицьких костьолів і 60 синагог. У фондах обласного архіву знаходяться більш 400 слідчих справ священнослужителів і мирян, репресованих у 1930 – 1938 роках. Тільки за 1937 – 1938 року серед розстріляних наших земляків було 24 ченця, 59 священнослужителів, 13 дияконів.

Святі монастирі й храми Черкащини піднімаються з руїн і мерзлоти запустіння, в якій вони перебували тривалі роки під опікою будівельників “світлого комуністичного майбутнього”. Побувавши в церквах, постоявши під їх куполами, ми ще раз торкнемося духовної величі нашого народу, на власні очі побачимо творчі здібності українських архітекторів. І нехай мальовнича природа і велич храмів викличе в наших душах почуття гордості і любові до рідної землі.

*Світ сповнений такого щастя,
Яке під силу зрозуміть
Лише тому, чий дух озвався
На неповторно Божу мить.*

Презентація третя:

Доповідачі: учні 9-М класу Гордуновська Яна і 11-І класу Серебрянцева Олена та Бондаренко Сергій.

Кожного року ми з класом їдемо на екскурсію. Місця вибираються різні – і по місцях козацької слави – у Холодний Яр, і по Тарасових стежках – на батьківщину Великого Кобзаря, і до серця України – у славний Київ-град. А в цьому році ми відвідали Корсунь-Шевченківський. І правду скажу, особисто для мене, це маленьке провінційне містечко відкрилося новими, непрочитаними сторінками. Що ми вчимо з історії – місто Корсунь засноване Ярославом Мудрим, як місто-фортеця у пороській лінії оборони. Із Корсунем пов'язані перемоги у Національно-визвольній війні українського народу під проводом Великого Богдана: бій в Горіховій Діброві, повстання гайдамаків Коліївщина. Ось і всі відомості до 9 класу. А от наша екскурсія починається із палацу, так, так, із справжнього палацу, який все ж таки, хоча і видозмінений, але дійшов до нашого часу. Після екскурсії я відвідала бібліотеку і підбором матеріалу залишилася задоволена.

Історія садиби в Корсуні славна не лише подіями, а й людьми, пов'язаними з нею. Особливо плідним був період заснування, будівництва та формування її ансамблю, який дійшов до нас у дуже зміненому вигляді. Але унікальний ландшафт місцевості, його природна першооснова в силу своєї екзотичності виявилися непідвладними часу і в співдружності з історією допомагають відтворити первісний вигляд садиби, її архітектурний і садово-парковий стиль.

У 1769 році п'ятнадцятирічний племінник польського короля Станіслава Августа Понятовського Станіслав Понятовський (1754 – 1833 рр.) здійснює першу подорож по Європі, зав'язує знайомства із вченими, археологами, художниками Відня, Парижа, Лондона, прилучається до збирання предметів старовини, етнографічних раритетів та творів мистецтва. Юний Понятовський стає одним із найбільших магнатів Польщі. У своїх латифундіях запроваджує сміливі на той час заходи – звільнення селян від панщини, створення кас взаємодопомоги, будівництво лікарень. Але ні ораторське мистецтво, яким він прославився, ні розумні реформи не здобули йому авторитет на батьківщині. Заздрісники не вибачають йому титул спадкоємного принца, вишуканий англійський одяг, стриманість манер, небажання „пити самому та пригощати інших”. Розчарований нерозумінням, він відходить від політики та діяльності реформатора і споруджує розкішні палаци, заповнюючи їх творами мистецтва.

У 1781 – 1783 роках Станіслав Понятовський здійснює поїздки по Україні для огляду та розширення своїх володінь. У Корсуні, „у надзвичайно гарному, але безлюдному місці” князь вирішує спорудити свою резиденцію, засновником якої стає визначний представник віку Просвітництва – Ян Генріх Мюнц (1727 -1798). Уродженець одного із

містечок Швейцарської конфедерації, він у своєму житті та різноманітній діяльності був „громадянином світу”. Англійські біографи вважали його художником Англії, німецькі – Німеччини. Служба в Польщі дає підставити відносити його до видатних діячів польської культури та науки. Геологія, мінералогія, ботаніка, бджільництво та хліборобство, виробництво фарфору, чеканка і мистецтво військового інженера – такий спектр його інтересів. Але найважливіша галузь, в якій він виявив себе, – живопис, графіка і зодчество.

У Іспанії він досліджує мавританську архітектуру, в Італії робить малюнки руїн та римських саркофагів, працюючи на віллах Боргезе та Медичі, у Франції вивчає інженерні та природничі дисципліни. Захопившись готичною архітектурою, Мюнц був один із перших, хто застосував її форми в проектуванні не лише культових, а й громадських споруд.

У 1779 – 1784 роках Мюнц брав участь у поїздках князя по Польщі та Україні. Наслідком цих поїздок були альбоми-щоденники, які являють собою збірки акварелей та малюнків, де зафіксовано пейзажі, види селищ, палаців, сільських подвір'їв, типи селян, народні костюми. Кожний аркуш супроводжувався повідомленням про дату замальовки, географію місця, господарчу діяльність, особливості пейзажу, ґрунту, мінералів.

У щоденникових нотатках художник захоплюється красою краєвидів України: „Гарні пагорби, місцями прикрашені чудовими лісами, чарівні полонини, родючі завдяки швидким водам землі, незрівнянні пасовища і поля”. Малюнок із зображенням частини майбутнього маєтку має такий підпис: „Немає нічого більш цікавого й чудового, ніж це місце зі стежками через острови, мостами, скелями, каскадами, лебедями та розташованою серед скель дюжиною млинів, що працюють взимку і влітку... Дерев та чагарники різних порід, десятки островів, поміж яких, дзюркочучи, біжить вода, створюють краєвиди, що не мають собі рівних”. Саме тут під керівництвом Мюнца було споруджено кілька будівель і закладено парк. Авторський підпис до малюнка, на якому видно частину панського будинку, повідомляє: „Тут, зліва за скелями, знаходиться панський будинок, збудований мною з дерева у 1782 році й заселений у 1783. Він стоїть у чудовому місці, на острові, утвореному двома головними річищами Росі. Серед скель, де буяли зарості ожини, я посадив виноградники... Колись у минулому тут був жіночий монастир”.

У 1785 році, під час подорожі з Понятовським до Італії, Мюнц постраждав у дорожній аварії. Це стало причиною припинення служби у князя. Художник оселився в Касселі, де залишався до останніх днів свого життя.

Вивчення Мюнцем мавританської та пізньої готичної архітектури не могло не вплинути на концепцію палацової резиденції у Корсуні. Палац, збудований вже після його від'їзду, мав незвичайні для польської архітектури того часу готично-мавританські риси. І хоча немає прямих вказівок на те, що Мюнц є автором проекту, гіпотеза про те, що

стильовий образ ансамблю закладено саме ним, здається надто привабливою. Не можна не враховувати і роль князя як замовника. Під час перебування в Англії, де пробуджувалася цікавість до готики, у Понятовського складається своє ставлення до архітектури, формується смак до будівництва і створення садів. Кажучи про свою споруду в Корсуні, князь уживає термін „мавританська архітектура”, мотиви якої дійсно були властиві англійській неоготиці. При виборі стилю будівлі замовник і художник, очевидно, добре розуміли один одного.

Будівництво маєтку було закінчено до 1789 року. До ансамблю входили ордерна галерея з 18 пар колон, три цегляні флігелі та дві стайні по сто ліктів у довжину (лікоть дорівнює 38 – 46 см). „... На найбільшому острові споруджено кам'яний палац на два поверхи, у ньому 26 кімнат із залом (довжина палацу – тридцять ліктів, ширина – двадцять); зала заввишки у два поверхи”. Подібно до неоготичних англійських садиб XVIII ст., готика фасадів Корсунського палацу сполучалася з палладіанським інтер'єром зали, що надавало архітектурі споруди своєрідності.

Це цікаво!

У центральному військово-історичному архіві в Москві є два акварельні малюнки розміром 52 x 77 см з підписами французькою мовою. Один із них зображає парковий фасад Корсунського палацу з галереєю та одноповерховим флігелем, ідентичний тому, що знаходиться в Кабінеті малюнків бібліотеки Варшавського університету, другий – загальний вигляд садиби та парку. Ювелірно виконані архітектурні деталі, ретельна відмивка, чудово виписані фігурки людей, особлива манера малюнка пером свідчать про високий професіоналізм виконавця. Все це, а також якість та розмір паперу, форма рамок, у яких знаходяться акварелі, дозволяє зробити припущення: аркуші виконані тією ж рукою, що й варшавські, тобто Ліндсеєм. На другому малюнку художник зобразив себе на передньому плані й посилює вірогідність намальованого. Можна стверджувати, що присадибний парк Понятовського в Корсуні – рідкісний приклад „англо-китайського” саду в тому розумінні, яке формувалось в Європі XVIII ст. під впливом „Дисертації про східні сади” І. Чемберса, альбомів „Англо-китайських садів” Ле Ружа та Пансерсена у Франції, але не в формальному, а у філософському розумінні. Очевидно, замовник та виконавці були знайомі з новими концепціями, тому що картина, яку ми бачимо на акварелі і в натурі, вражає цілісністю художнього задуму.

Щоб краще зрозуміти естетику парку, звернімося до спогадів І.Д. Долгорукого, які відносяться до його подорожі по Україні на початку XIX ст. Він дає образне порівняння Корсуня Понятовського і „Софіївки” Потоцького: „Каміння дикого громаддя. Натура та сама, що в Умані, але, діючи тут одна, не породила „Софіївки”. Тобто, якщо в „Софіївці” природи торкнулася рука будівника (підкорення мистецтву), то тут вона залишилася вільною. З цієї характеристики видно, що парк сформовано шляхом використання мотивів первісного ландшафту: могутніх груп обкатаного каміння, численних річкових протоків, спокійних заводей, перекатів, гранітних скель.

За словами К. Платера: „Хто полюбляє гомін падаючої води, той може вдосталь насолодитися в Корсуні її невгамовністю. Тут можна обміркувати сенс життя під кроною розложистого дерева, що омивається тихим струмком, холодним та спокійним, або знайти самоту і захисток у прохолоді природного грота”. Усі форми світу – дерева, каміння, потоки і простори поміж ними є немовби знаками космічної гармонії. Але суть світу втілює не лише витримана гармонія, але й „божественний випадок”. Сад став посередником поміж царством неба і царством землі. Об’єкти, що належали землі і небу – дерево, камінь, вода та її перетворення – хмара, серпанок, туман – ось його компоненти.

Камінь – головний компонент Корсунського парку. Поетика каміння тут дуже відрізняється від його художньої ролі в інших відомих садово-паркових комплексах, наприклад, у „Софіївці”. Простота форми і фактури вкритого мохом каміння, його змінений часом (вітрами, сонцем, вологою) примхливий вигляд стали основою хвилюючих почуття та розум композицій. Їх творців приваблювали саме ті якості каміння, котрі як „неестетичні” і „непотрібні” відкидали майстри, надаючи перевагу витонченості мармуру перед скромною виразністю валуна. Саме цей „непотрібний” камінь і став наріжним в естетиці Корсунського парку.

Другими дієвими особами є дерева. Алея вікових ялин зі стрункими стовбурами, що сягають неба, старі липові алеї поміж Великою і Малою галявинами і попід горою Янталка, група вражаючих розмірами білостовбурних велетнів-тополь.

Особливий світ створює тут вода та її форми. Плинність, випадковість, невизначеність... Звивисті потоки з негнучкими перекатами змінюються спокійною поверхнею ріки, а мальовнича система ярів утворює багатоплановість пейзажів.

Малі архітектурні форми XVIII ст. не збереглися, пагорби вкрилися деревами та чагарниками, проте, якщо судити за аквареллю, легкі павільйони немовби зростали із зелені пагорбів і вся картина нагадувала китайську гравюру. В той самий час тут були всі атрибути парку передромантичної епохи – античний храм, присвячений одній із чеснот, китайська і турецька альтанки, грот, відкрита для огляду краєвидів галерея, пам’ятна колона, єгипетська піраміда з кам’яними ліхтарями.

Багато висячих мостиків було перекинуто через протоки: сліди їхніх кріплень залишилися у скелях. Один із них зберігся до наших днів. Підвісний міст на двох гранітних опорах-скелях зв’язує палацовий острів з так званим „Швейцарським будиночком”, що знаходиться на кам’янистому, вкритому хащами острові „Дені”, навпроти паркового фасаду палацу. Особливу романтичність ансамблю надають розташування палацу на найвищій точці скелі, відсутність парадного партеру та осьової композиції. Тут все підпорядковане природі і зливається з нею.

У середині XIX ст. було підсипано та засаджено кущами бузку гору Янталка, завезено нові види дерев, прикрашено скульптурою алеї та найвищі точки парку. У палаці знаходилась велика колекція картин і скульптур. У докладному описі парку в „Пам’ятній книзі Київської губернії” за 1858 рік говориться, що палац князя Лопухіна разом із садом є одним з найбагатших місць не тільки в Росії, а й у Європі. Безперечно, реалізація цих грандіозних задумів була пов’язана з працею і талантом невідомих нам українських майстрів-будівельників...

У 1945 році у колишньому домі Лопухіних відкрили музей історії Корсунь-Шевченківської битви. Звичайно комплекс потребує постійного догляду і вкладання коштів. Тому разом з іншими пам’ятками історії і мистецтва Корсунський ансамбль було включено до проекту „Золота підкова Черкащини”. І за державної підтримки цей витвір людської душі має радувати ще не одне покоління.

Щороку гостинний поріг Корсуня переступають численні конкурсанти і туристи з України та багатьох країн світу. Щороку до садиби під гінго – дерево закоханих, приходять молодята, щоб закріпити перед людьми і Богом свої почуття. Щороку до висячого мосту підходять сміливці, кидаючи виклик долі. І так буде завжди, бо прекрасне має жити...

Краєзнавство для найменших

Педагогічна довідка

Мачуський Сергій Олександрович, учитель історії Смілянського навчально-виховного комплексу „Загальноосвітня школа I – III ступенів №3 – колегіум” Смілянської міської ради. Завідувач Музею історії школи.

Закінчив історичний факультет Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка, 1992 рік. Вчитель вищої категорії.

Коло наукових інтересів: історія України, народознавство, шевченкознавство.

А чи замислювалися ви над питанням: як важко вчитися сьогодні нашим п’ятикласникам? Ознайомившись із навчальними планами загальноосвітньої школи, розумієш, що навантаження на учня дуже велике, а для п’ятикласника інколи і непосильне (окрім предметів, які вивчалися у молодшій школі, ще додаються історія України, етика, друга іноземна мова та ін.). Тому перед вчителем постає важливе завдання: допомогти учневі ввійти у новий етап шкільного життя, створивши найякісніший ринок освітніх послуг.

Вивчення історії України може розпочатися із знань про рідний край. Так діти краще зможуть усвідомити, що ж таке „історичне минуле”. Адже, вивчаючи про нерозривну єдність поколінь, зв’язок минулого кожного міста і села з історією усєї держави, відчувши причетність до неї кожної сім’ї, в учнів формуватиметься відчуття вважати своїм найвищим обов’язком та честю стати гідним спадкоємцем кращих традицій рідного краю.

Вияткова цінність вивчення минувшини краю обумовлена тим, що завдяки йому загальноісторичний процес простежується крізь призму місцевих подій і явищ, підкреслюючи конкретні риси історичної дійсності, а не підганяючи їх під загальноприйняті схеми. Важливе завдання педагога при використанні краєзнавчих матеріалів – знати і вміти показати як спільне, так і унікальні відмінності свого краю, кожного із його куточків у контексті історії України. У наш час роль історико–краєзнавчої освіти зумовлює дослідження ґрунтовних і системних знань історії рідного краю, а також всебічного вивчення й осмислення досвіду практичної діяльності вчителів.

Даний матеріал покликаний допомагати учителям, учням та всім допитливим, хто займається вивченням минувшини рідного краю, сформуванню цілісного уявлення про багату на події історію Черкащини, про видатних діячів нашого краю, які жили, боролися і творили на благо українського народу.

Починаючи вивчення курсу історії, з метою зацікавити учнів 5 класу минувшиною рідного краю, учитель може ознайомити їх з найвагомішими археологічними знахідками на території краю у формі евристичної бесіди.

Чи знаєте ви, що...

...перші поселення на території краю належать до стародавнього кам’яного віку (палеоліт). Так, у 1954 р. на правому березі річки Сули біля села Велика Бурімка Чорнобайвського району на глибині 4-х метрів було виявлено археологічну знахідку найдавніших досі виявлених у межах нашої області слідів діяльності первісних людей. Серед них – крем’яні знаряддя праці та кістки забитих тварин (мамонта, шерстистого носорога, зубра, тарпана, гігантського оленя). Вік знахідок – понад сто тисяч років. Вони належали неандертальцям.

...всесвітньо відомим нині є селище мисливців на мамонтів, виявлене в 1965 р. в селі Межирічі Канівського району. Вчені знайшли рештки 4-х жител, поряд з якими містилися господарські ями та відкриті вогнища. Каркаси жител споруджувалися з кісток мамонтів, укривалися мамонтовими шкурами. Площа одного з них – 42 м². На його спорудження використано 13 черепів мамонта, 95 нижніх щелеп, 30 лопаток, 40 трубчастих і тазових кісток, 35 бивнів. Вік селища – 15 – 17 тис. років.

...на Межиріцькій стоянці знайдено й найдавніші відомі в нашому краї витвори мистецтва: малюнок вогнища, виконаний на черепі мамонта червоною фарбою вохрою, кістяні статуєтки жінок, а також найдавніша в світі карта місцевості, прокреслена на уламку бивня мамонта.

...найдавніші археологічні пам’ятки, які підтверджують проживання людей безпосередньо на території сучасних Черкас, виявлено на північній околиці міста (село

Дахнівка). Це поселення періоду мезоліту – середнього ка'мяного віку (9 – 6 тис. років тому). Серед знахідок – крем'яні скребки, ніж, наконечники та інші знаряддя праці та побуту.

...за доби неоліту (нового кам'яного віку) на теренах краю проживали племена, які лише недавно виділили археологи з кола старожитностей великої дніпро-донецької культури в окрему киево-черкаську культуру. На Черкащині виявлено близько 30 таких поселень, головним чином у долині Дніпра.

...під час сільськогосподарських робіт мешканці Смілянщини часто розорювали скіфські кургани і інші археологічні пам'ятки різних історичних епох і виявили багато знахідок. За розпорядженням власника Смілянської економії – графа О. Бобринського усі ці історичні раритети за винагороду передавались до його приватного археологічного зібрання. Саме ця збірка (в першу чергу – старожитності скіфо-сарматських і середньовічних кочівницьких курганів Смілянщини) лягли в основу археологічної колекції сучасного Національного музею історії України в Києві.

Найдавніша в Європі карта місцевості села Межиріччя

Під час вивчення теми „Козацька Україна” пропоную учням наступне завдання: визначте, які факти з життя та діяльності Богдана Хмельницького пов'язані з Черкаським краєм?

- а) 27 грудня 1595 року, у сім'ї галицького шляхтича Михайла Хмельницького й козачки народився син Богдан;
- б) У 1620 році разом з батьком Богдан Хмельницький брав участь у битві під Цецорою;
- в) Навесні 1647 року Д. Чаплинський учинив розбійний наїзд на Суботів і захопив майно Б. Хмельницького;
- г) 5-6 травня 1648 року перша перемога Б. Хмельницького у битві під Жовтими Водами;
- д) 16 травня 1648 року битва під Корсунем;
- е) Збарасько-Зборівська кампанія 1649 року;
- є) 1654 рік Переяславська рада та укладення українсько-московського договору;
- ж) 27 липня 1657 року у гетьманських палатах Богдан Хмельницький помер.

По темі „Україна у ХІХ - ХХ століттях” та з метою кращого засвоєння фактів із життя та діяльності Тараса Григоровича Шевченка, учням можна запропонувати подібне завдання.

- Визначте, які факти з життя та діяльності Т. Шевченка пов'язані з Черкаським краєм?
- а) 9 березня 1814 року в селі Моринці у сім'ї кріпаків Шевченків народився син Тарас.
 - б) Дитинство Шевченка минало в селі Кирилівці.
 - в) У липні 1835 року відбулась зустріч Шевченка з учнем Академії мистецтв Іваном Сошенком.
 - г) 22 квітня 1838 року Павло Енгенгальдт підписує 24-річному Шевченкові відпускну.
 - д) 18 квітня 1840 року виходить друком „Кобзар”.
 - е) 1847 – 1857 рр. – період заслання Т.Г.Шевченка.
 - є) 10 березня 1861 року на сорок сьомому році життя Т.Шевченко помер.
 - ж) 8 травня 1861 року Т.Г.Шевченко перепохований на Чернечій горі.

А також при вивченні біографії Т.Г.Шевченка в нагоді може стати карта з місцями, де жив і бував Тарас Григорович (із зазначенням дат).

Використовуючи наступний документ, учням пропонується знайти на карті згадувані місця та схематично створити картосхему останньої подорожі Тараса Григоровича по Черкащині.

Останній раз на Україні

„Влітку 1859 р. Т.Г.Шевченко зробив останню подорож по милій своїй Україні. Побував він насамперед у рідній Кирилівці, звідти поїхав у Корсунь до Варфоломія Григоровича Шевченка, в якого пробув близько двох місяців, потім, у середині липня, подався до М.О.Максимовича на його хутір Михайлову Гору. Вона розташована на лівому березі Дніпра за містом Прохорівка, саме проти цього містечка в Дніпро впадає річка Рось, і тут, під горою, а почасти на гористому березі, мальовничо розкинулося село Пекарі. 20 липня, під час переправи з Пекарів у Прохорівку до Максимовича, Шевченка було заарештовано й відправлено по начальницьких інстанціях у Мошни, Черкаси і, нарешті, в Київ.

Отже, відвідання поетом Пекарів відбулося між 15 і 20 липня. Відвідав він Пекарі та його околиці з метою підшукати місце під садибу, де можна було б поставити хату і серед розкішної української природи доживати свій вік, про що Тарас Григорович мріяв іще під час заслання, далеко від рідного краю...”

Із джерельних глибин Чигиринщини

Педагогічна довідка

***Кравченко Олег Андрійович**, вчитель історії та правознавства Чигиринського навчально-виховного комплексу „ДНЗ – спеціалізована школа №2” Чигиринської міської ради. Керівник шкільного історико-туристичного гуртка „Скіф”.*

Закінчив історичний факультет Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, 2005 рік. Вчитель другої категорії.

Коло наукових інтересів: аграрна історія України, археологія, історичне краєзнавство, народознавство, туризм.

***„Щоб по-справжньому любити рідний край,
його слід добре знати.”***
(Народна мудрість)

Духовне оновлення молоді держави, процес демократизації суспільства передбачають створення сприятливих умов для утвердження атмосфери багатогранного розвитку особистості, її обдарованості. Завдання щодо виховання школярів із високим духовним та моральним потенціалом постає не лише як актуальна проблема сучасної освіти, але і як соціальна необхідність.

Мета історичного краєзнавства тісно переплітається із загальними цілями історичної освіти школярів. Одним із головних напрямів, визначених Державною національною програмою „Освіта” („Україна ХХІ століття”), Концепцією шкільної історичної освіти є оновлення її змісту – досягнення якісно нового рівня у вивченні історії України, історії рідного краю, формування національної свідомості, любові до землі своїх предків, свого народу.

Важливу роль у формуванні особистості громадянина належить використанню краєзнавчих матеріалів на уроках історії України. Святе відчуття Батьківщини і рідної землі починається саме з рідного краю, свого села чи міста, вулиці, домівки, де людина народилась і виросла, де пройшло її дитинство. У народі життя порівнюють із нивою, такою ж широкою і багатою, а рідний край – із сходом сонця, чистим і променистим.

Краєзнавство – невід’ємна складова „кореневої системи” духовності дитини, важливий засіб забезпечення нерозривного зв’язку минулого рідного краю з вітчизняною, а також світовою історією. Іншими словами, воно виступає своєрідним поєднанням мікро- і макрорівнів світоглядної системи людини, допомагає читати книгу життя через крихітні частинки минулого не лише очима, а й розумом, самостійно розібратись, куди веде шлях розвитку її батьків і дідів.

Використовуючи краєзнавчі матеріали на уроках історії, вчитель тим самим сприяє моральному, трудовому, естетичному, екологічному, фізичному вихованню, розширює кругозір школярів, розвиває їх пізнавальні та дослідницькі інтереси.

У процесі краєзнавчої роботи учні не тільки засвоюють навчальний матеріал, а й набувають дорогоцінних навичок, необхідних у житті, готуються до практичної діяльності та розширюють загальноосвітні знання. Краєзнавство, таким чином, розглядається не лише як діяльність школярів, спрямована на вивчення краю, але і як одна з умов поліпшення викладання навчальних предметів, зокрема історії України.

Вивчення краєзнавчого матеріалу на уроках історії та в позакласній роботі – справа не нова. Не стала винятком і практика викладання історичного матеріалу в Чигиринському навчально-виховному комплексі „ДНЗ – спеціалізованій школі №2” Чигиринської міської ради. Але у нас діє золоте правило – „від відомого до невідомого”, „від близького до далекого”. Тому краєзнавчі відомості, які використовуються в роботі, є логічно побудованими, впорядкованими в певну систему, для цього щороку чітко визначаються обсяг краєзнавчих знань та вмій, які необхідно засвоїти учням на уроках історії України та на заняттях, які проводяться в позаурочний час.

Навчання на уроках історії України школярі починають із знайомства з історичними усними пам’ятками краю – легендами, переказами, оповіданнями, піснями та ін. Із цією

метою школярі залучаються до вивчення через власний пошук: записати розповідь чи переказ бабусі, дідуся, тітки, дядька, сусіда тощо.

Із часом процес навчального пізнання ускладнюється. Школярі все глибше проникають у сутність історичних процесів, які відбувалися в рідному краї. При цьому, звісно, розширюється територіально і поняття рідного краю. Зростає роль теоретичного мислення школярів. Посилюється єдність і взаємозв'язок краєзнавчих пошуків учнів безпосередньо на уроці історії. Слід наголосити й на певних правилах використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії України. Згідно з ними, краєзнавчий матеріал, який вчитель планує використати на уроці, має бути:

- науково-дослідним, перевіреним за кількома джерелами;
- доступним для розуміння його учнями, не переобтяжений зайвою, занадто детальною інформацією;
- співвідноситись із основним програмовим матеріалом, не затіняючи основного, а навпаки, надаючи йому конкретності та виразності;
- емоційно-насиченим, спрямованим на формування в учнів емоційно-позитивного ставлення до історії рідного краю та історії України в цілому. Так, наприклад, добираючи краєзнавчий матеріал до уроку історії України з теми „Наш край в 2-й половині XVII століття” (8 клас), варто використовувати не лише інформацію в підручнику про місце і роль Чигиринщини в добу національно-визвольної війни 1648 – 1659 років, а й навести яскраві історико-краєзнавчі факти, віднайдені у фондах місцевого краєзнавчого музею та архівах.

Організована, таким чином, пізнавальна діяльність не лише розширює краєзнавчий кругозір учнів, а й виховує бажання у них самостійно дослідити історичне минуле малої батьківщини.

Важливим критерієм добору матеріалу є особисте зацікавлення ним учнів. Реалізація цієї умови забезпечується кількома шляхами, зокрема, залученням учнів до пошуку краєзнавчого матеріалу, який можна було б використати на уроці при подачі нової теми. Так, наприклад, діти отримують можливість робити (за власним вибором) невеликі повідомлення з історії рідного краю. Для прикладу, описати пам'ятки історії, дослідити історичну постать чи історичну подію Чигиринщини.

Ще один шлях зацікавлення історичним матеріалом, який варто використовувати своїй роботі, це вільний вибір учнями краєзнавчих об'єктів чи постатей для досліджень із наступною презентацією на уроці результатів праці. Так, у рамках конкурсу „Об'єднаймося, ж брати мої”, присвяченого Шевченківським дням, учень 11 класу Бібіков Ярослав, досліджуючи постать Богдана Хмельницького, вивчав його діяльність не тільки

як історичної постаті національно-визвольної війни XVII століття, а й як звичайного українця, а також проаналізував вплив діяльності державотворця на розвиток краю. Це свідчить про те, що дослідження учнів мають чітке завдання і мету, що дозволяє використовувати їх при вивченні відповідної теми уроку, спонукаючи тим самим учнів до власних досліджень.

Використання краєзнавчих досліджень є цілеспрямованим та підпорядкованим меті уроку (навчальній, виховальній, розвивальній). При цьому треба враховувати багатогранність матеріалу: багатофункціональність та різноплановість пізнавально-виховного навантаження. Наприклад, у 5 класі, при вивченні теми „Українська держава – Гетьманщина”, учні отримують початкові уявлення про процес державотворення, розглядають перебіг історичних подій, формують власне уявлення про історичний процес, тому доцільно тут використати екскурсію до Музею ім. Б. Хмельницького, де школярі можуть особисто познайомитись із історичними експозиціями, а також прослухати розповідь екскурсовода. У 8 класі, при розгляді теми „Національно-визвольна війна українського народу проти Речі Посполитої середини XVII ст.”, учні більш детально знайомляться з ходом історичних подій, тому похід до Музею має супроводжуватися опрацюванням першоджерел, міні-лекціями науковців НІКЗ „Чигирин”, що дає змогу доповнити матеріали уроку цікавими історичними відомостями з історії рідного краю.

Краєзнавчий матеріал може виступати фундаментом основного програмового матеріалу. Так, при вивченні теми „Українські землі в другій половині XVII ст. Поділ Гетьманщини та боротьба за незалежність.” (8 кл), можна використовувати архівні та бібліотечні фонди (універсали, статті, листи, описи) із історії краю.

Розширюючи знання школярів за допомогою вивчення краєзнавчого матеріалу, можна використовувати різноманітні методи та прийоми навчання, до яких належать:

- **розповіді старожилів.** Так, при вивченні історії XX століття – теми: „Голодомор 1932 – 1933 рр. в Україні”, „Наш край в роки Великої Вітчизняної війни”, на урок можна запросити свідків подій: тих, хто пережив Голодомор, ветеранів, дітей війни, які більш детально зможуть розповісти вихованцям про ті часи, свідками яких вони були. Такі зустрічі для учнів є не тільки навчанням, а й виступають потужним виховним потенціалом у формуванні справжнього громадянина молододі держави.
- **Власні дослідження про рідний край.** У своїй роботі ми керуємося принципом „Вчитель історії – дослідник”. І переконані – тільки той може запалити вогонь цікавості, хто сам ним горить. Так і виходить, що до тих тем, якими захоплюються вчителі, долучаються учні і з цієї співпраці народжуються проекти, яких вже сьогодні близько 50-ти (найцікавіші серед них – „Велика Скіфія та Чигиринщина”,

„Виникнення міста Чигирин. Магдебурзьке право”, „Суботів – маєток Б.Хмельницького”, „Бастіон Дорошенка – пам’ятка військової архітектури на Чигиринщині” „Партизанські загони Холодного Яру” та ін.)

- **Бесіди, побудовані на краєзнавчій основі.** Цей метод практикується у нашому закладі за схемою: учитель-учень, тобто під час бесіди застосовуються знання як вчителя, так і учня, але знання учителя повинні бути на достатньому рівні, щоб, у разі потреби, дати правильну відповідь чи пояснити хибне твердження. Цей метод дає змогу школяреві, маючи свій погляд та набуті власні знання, дійти до логічного висновку.
- **Читання краєзнавчої літератури.** Даний метод дає змогу учням поповнити власні знання, узагальнити їх. А для вчителя література з історії рідного краю слугує джерельною базою.
- **Власні дослідження учнів.** Цікавою формою краєзнавчої роботи є оформлення учнями невеликих повідомлень чи рефератів на краєзнавчу тему. Така форма роботи дозволяє не тільки проводити історичні дослідження, а й вчить робити власні висновки, порівняння, узагальнення. Такі завдання розвивають творчість, активність, самостійність учнів та сприяють формуванню у них стійкого інтересу до вивчення історії рідного краю. Доцільно відмітити, що деякі реферати діти з часом використовують при написанні учнівських наукових проектів, серед яких не можна не відмітити роботи: „Скіфські кургани на Чигиринщині”(автор Деркач Яна), „Гетьманування П.Дорошенка” (автор Мущенко Діна), „Зниклі села Чигиринського району” (автор Биць Ірина) та багато інших. Важливим є те, що такі роботи зберігаються у методичному кабінеті школи і використовуються при підготовці до уроків історії, інформаційних виховних годин, для історико-краєзнавчих досліджень іншими учнями.
- **Використання краєзнавчого матеріалу під час перевірки знань.** Із метою перевірки міцності та усвідомленості знань та вмій учнів, можна застосовувати тестові завдання, які містять також і краєзнавчий матеріал. Така форма перевірки матиме крім контрольної функції ще й пізнавальну, тим самим акцентуючи увагу учнів на краєзнавчих акцентах. Наприклад, перевіряючи матеріал із теми „Наш край в роки Другої світової війни” (11-й клас, історія України), можна запропонувати учням пригадати та розповісти про відомі їм факти подій даного періоду з історії рідного краю (Чигиринщини), діти використовують зібрані матеріали та свідчення очевидців, розповіді, спогади.

Окремо хотілося б зупинитися на позакласній роботі і вивченні краєзнавства. У нашому навчальному закладі із 2005 року функціонує історико-туристично-краєзнавчий гурток „Скіф”, основною метою та завданням якого є вивчення та дослідження історії рідного краю шляхом туристичних походів та велопробігів. Всі знахідки та результати досліджень передаються у історико-краєзнавчий музей, відвідувачами якого є учні, вчителі, батьки і гості школи.

Історичні екскурсії та походи є різноплановими для всіх вікових груп учнів. Вихованці 5 – 6 класів крокують вулицями міста, ознайомлюючись із його як історичним минулим, так і з географічним розташуванням. Для цього розроблено ряд історичних екскурсій: „Богданова гора”: екскурсія дає можливість краще відчутти давнину, безпосередньо контактуючи з об’єктами – залишками фортифікаційних споруд, історичними знаками та пам’ятками; „Скіфські кургани на території нашого міста”: під час екскурсії поєднуються вже набуті знання (тема „Давні слов’яни та їх сусіди”, 6 клас) із фактами та пам’ятками культури давніх поселенців рідного краю. Історико-краєзнавчий похід до села Суботів дозволяє учням познайомитися із легендами рідної землі – про козаків і їхнього ватажка Богдана Хмеля (пам’ятки Ільїнська церква, Три криниці, Хутір Б.Хмельницького та інші історичні пам’ятки села) та систематизувати і узагальнити набуті раніше знання.

Велопробіги „Мій рідний край – Чигиринщина” є важливим елементом вивчення історії рідного краю. Для того, щоб учні краще пізнали стежинки малої батьківщини, розроблено такий маршрут: Чигирин – Суботів – Чигирин (для учнів 7 – 11 класів). Характерним для цього маршруту є те, що учні відвідують історичні пам’ятки, які безпосередньо пов’язані з історією України (доба національно-визвольного руху під проводом Богдана Хмельницького, Гетьманщина, період Руїни, тощо), що дає змогу молодшим учням набути нові знання, а старшокласникам відновити в пам’яті історію Чигиринщини. Цей маршрут діє в рамках проекту „Золота підкова Черкащини” і має назву „Золоте кільце Чигиринщини”, він пролягає через найбільші історично відомі місця рідного краю нашої Чигиринщини: Чигирин – Суботів – Новоселиця – Мельники – Буда – Медведівка – Головківка – урочище Холодний Яр.

Окрім музею у нашому закладі ще працює і героїко-патріотичний центр „Пам’ять”. Пошукова робота під загальною назвою „Подих історії...” – найбільш творча форма позакласної роботи з учнями, яка дозволяє учням займатися власне пошуком і систематизацією краєзнавчих матеріалів. Серед проробленої роботи слід виділити пошук очевидців, створення картотеки та запис свідчень про Голодомор 1932 – 1933 років на Чигиринщині. Всі зібрані матеріали лягли в основу шкільної Книги пам’яті про Голодомор.

Ще одним напрямком роботи центру є вивчення подій Великої Вітчизняної війни. Вихованці включилися у Всеукраїнську історико-краєзнавчу акцію учнівської та студентської молоді „Шляхами подвигу і слави”, присвячену звільненню України від фашистських загарбників. Вони займаються дослідженням славного бойового шляху 4-ї Гвардійської армії, що звільнила м. Чигирин. Особлива увага приділяється пошуку та вивченню фронтових листів, які є безцінним джерелом у вивченні історії. Триває робота по збору матеріалів щодо подвигу земляка льотчика І.П. Литвиненка, чие ім'я присвоєно шкільному військово-історичному музею. Зібрано дані про вчителів – учасників війни, матеріали подані до книги Пам'яті про героїв освітян Черкащини. Доброю традицією є щорічні зустрічі 22 вересня, в День партизанської слави, з партизанами Холодного Яру. Така робота є не тільки добрим уроком із історії краєзнавства, а й стає справжнім стимулом у вихованні гідного громадянина – патріота держави.

На честь 10-річчя шкільного героїко-патріотичного центру „Пам'ять” та 20-річчя з дня виведення радянських військ з Афганістану, на території школи було відкрито пам'ятний знак землякам-афганцям, які не повернулися з війни. У цьому заході взяли участь представники місцевої влади, педагогічний колектив, учні школи, батьки та громадськість, а також воїни афганці району.

Із метою пропаганди здорового способу життя серед молоді, поверненню до духовних та моральних цінностей, у районі було оголошено акцію про створення книги „Бабусині рецепти”, основним завданням якої було віднайти найдавніші рецепти української кухні на території краю. Долучилися до акції і пошуковці гуртка „Скіф”, зібравши до книги 95 стародавніх українських рецептів, за що й були відзначені грамотою відділу молоді і спорту Чигиринської РДА.

Отже, залучений до уроку чи позакласної роботи краєзнавчий матеріал може використовуватися для актуалізації знань учнів, їх чуттєвого досвіду, ілюстрації і конкретизації основних програмових положень уроку, збудження інтересу дітей до нової теми, формування на його основі нових понять, уявлень, закріплення і систематизації вивченого матеріалу, перевірки міцності і усвідомлення знань школярів, урізноманітнення та диференціація домашньої самостійної роботи. Але варто, нам вчителям, пам'ятати: долучення вихованців до краєзнавчого дослідження, зв'язок навчання з практикою, розширення краєзнавчого кругозору – є прямим шляхом до виховання справжнього громадянина, гідного сина чи донька Матері – України.

Краєзнавство у практиці

Педагогічна довідка

Шевченко Галина Степанівна, вчитель історії Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради.

Закінчила історичний факультет Київського державного інституту ім. Т.Г. Шевченка, 1980 рік. Вчитель вищої категорії, вчитель-методист.

Коло наукових інтересів: історія України, краєзнавство, військова історія.

Водоп'янова Тетяна Михайлівна, вчитель історії Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради.

Закінчила історичний факультет Київського державного інституту ім. Т.Г. Шевченка, 1972 рік. Вчитель вищої категорії, вчитель-методист.

Коло наукових інтересів: історія України XVIII - XIX ст., краєзнавство, філософія екзистенціалізму.

Історико-краєзнавча освіта в наш час посідає важливе місце в навчально-виховному процесі учнівської молоді. Вивчення минувшини краю обумовлено тим, що завдяки йому загальноісторичний процес простежується крізь призму місцевих подій і явищ, підкреслюючи конкретні риси історичної дійсності, а не підганяючи їх під загальноприйняті схеми і кшталти. Розуміння цього і спонукало вчителів історії Черкаського гуманітарно-правового ліцею у 2004 році організувати і провести конкурс юних істориків-краєзнавців у масштабах міста для учнів 7 – 8 класів. Ця ідея була підтримана і спеціалістами методичного кабінету управління освіти міста Черкас.

Так, із 2004 року проведення конкурсу юних краєзнавців стало традиційним у нашому місті.

Мета і завдання конкурсу – залучення великої громади учнів до пошуково-дослідницької роботи з історії Черкащини; виховання любові, поваги до надбань попередніх поколінь, усвідомлення себе в цій історії, бажання вивчати минуле рідного краю, збагачувати і поглиблювати свої знання.

Конкурс має свою форму проведення – подорожі по Станціях. Їх визначено 5, кожна має свою назву і відрізняється формою роботи. Назви Станцій щороку змінюються, це дає можливість охопити різну тематику завдань.

Наприклад, у 2009 році станція №1 під назвою „Тисячолітня давнина” включала усну вікторину та розв'язування кросворду.

Станція №2 „Козацька слава” – виконання тестових завдань.

Станція №3 „Вони прославляли наш край” – гра „3 × 3”.

Станція №4 „Національно-визвольна війна в краї” – розв’язання кросвордів та виконання тестових завдань.

Станція №5 „Шляхами „Золотої підкови” Черкащини” – зображення архітектурних пам’яток, робота з комп’ютером.

У Конкурсі можуть брати участь всі загальноосвітні навчальні заклади міста, бажаючі представляють команду із 3 осіб. Переможці визначаються в загальнокомандному заліку та в особистому на одній із Станцій.

Гуманітарно-правовий ліцей веде активну співпрацю із місцевими краєзнавчими організаціями, тому у підготовці та проведенні Конкурсу також беруть участь науковці Черкаського обласного краєзнавчого музею, працівники міської станції юних туристів та Черкаської обласної спілки краєзнавців.

Історико-краєзнавча робота в навчальних закладах відрізняється багатоаспектністю форм та методів і тематичною різноманітністю. Конкурс юних краєзнавців міста Черкас у 2009 році відсвяткував першу свою річницю – п’ять років. І ми переконані, що така форма краєзнавчої роботи є цікавою і корисною, спрямовує учнів на самостійний пошук істини, сприяє формуванню у них критичного мислення, ініціативи і творчості.

Конкурс краєзнавців – 2009

Матеріали для Станції №1 „Тисячолітня давнина”

Вікторина „Наш край в найдавніші часи”

1. До якої археологічної культури належить пам’ятка Молюхів Бугор?
(*середньостогнівська*)
2. Назвіть протоміста трипільської культури.
(*Доброводи, Тальянки, Майданецьке*)
3. Назвіть особливості трипільської кераміки.
4. Якими були вірування трипільців?
(*Основою їх було обожнення сил природи. Найпоширенішим був культ плодючості, який асоціювався з образом праматері. Жіночі статуетки використовувались у різних ритуалах.*)
5. Назвіть основну галузь господарства трипільців.

(Землеробство. Сіяли пшеницю, ячмінь, бобові. Поряд з землеробством розвинене тваринництво.)

6. Назвіть найвідоміше поселення раннього залізного віку, яке було значним центром бронзово ливарної металургії. Знаходиться у Чигиринському районі.

(Суботівське)

7. В басейні річки Тясмин знаходився важливий вузол укріплених городищ скіфів-орачів. Назвіть їх.

(Пастирське, Шарнівське, Бура-Макіївське, Мотронинське)

8. Це городище існувало в на території сучасного Канівського району. Розміщувалось на високих, порізаних глибинами ярами і балками пагорбах. Мало укріплений вал висотою 2 – 3 метри.

(Трахтемирівське)

9. Назвіть місця, де досліджено поховання сарматів.

(Райгород, Колодисте, Сміла, Заливки)

10. У 1996 році в Звенигородському районі археологи виявили не пограбоване поховання вождя одного із скіфських племен. Назвіть точну назву цієї пам'ятки.

(Великий Рижанівський курган)

11. У 1969 – 1971 роках при будівництві Канівської ГЕС були знайдені крем'яні вироби. Ким вони були виготовлені?

(Неандертальцями 40 тисяч років тому).

Матеріали для Станції №2 „Козацька слава”

1. Як називалася тактика ведення бою, коли козаки йшли до бою в довільному порядку, змішувалися з ворогом і кожен демонстрував у бою власну хоробрість і військову майстерність?

(Галас)

2. Як називалась тактика бою, коли військо рухалося похідним строєм у вигляді рухомої фортець із кількох рядів возів, скріплених ланцюгами?

(Табір)

3. Як називали сторожові споруди системи димової сигналізації?

(Фігури)

4. Що таке китайка?

(Шовкова тканина, яку завозили з Китаю, згодом – бавовняна. За козацьким звичаєм козаків, що загинули, покривали червоною китайкою)

5. Дмитро Яворницький називає такі страви що готували на Січі: тетеря, соломаха, щерба. Що це за страви, з чого готувались?

(Тетеря – житнє борошно або пшоно, не дуже густо зварене на квасі

Соломаха – житнє борошно, густо зварене з водою.

Щерба – рідко зварене борошно на риб'ячій юшці.)

Матеріали для Станції №3 „Вони прославляли наш край”

1. Встановіть відповідність між діячами культури і галузями в яких вони працювали (2б.)

1. І. Їжакевич	а. література
2. І. Нечуй-Левицький	б. наука
3. М. Біляшівський	в. живопис
4. К. Стеценко	г. театр
	д. музика

2. Встановіть відповідність між діячами Української культури і місцем його народження (2б.)

1. І. Нечуй-Левицький	а. с. Моринці
2. М. Максимович	б. с. Стеблів
3. Т. Шевченко	в. м. Городище
4. П. Гулак-Артемівський	г. с. Суботів
	д. х. Тимківщина Канівського повіту

3. Встановіть відповідність між авторами та творами (2б.)

1. М. Старицький	а. пісня „Чорної брови, карії очі”
2. К. Думитрашко	б. опера „Запорожець за Дунаєм”
3. С. Гулак-Артемівський	в. байка „Пан та собака”
4. І. Нечуй-Левицький	г. роман-хроніка „Богдан Хмельницький”
	д. повість „Кайдашева сім’я”

4. Двічі Герой Радянського Союзу, командуючий фронтом в роки Великої Вітчизняної війни. Народився в селі Оксанино Уманського району:

- а. К. Дерев’яно;
- б. І. Черняхівський;
- в. Степаненко.

5. Керівник народного повстання – Коліївщина:

- а. О. Дашкевич;
- б. Т. Федорович;
- в. М. Залізняк.

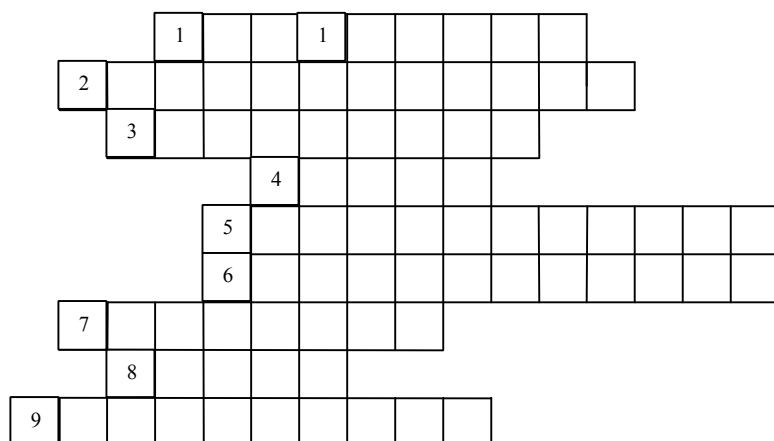
6. Місто Городище – це батьківщина:

- а. П. Гулак-Артемівського і М. Старицького;
- б. П. Гулак-Артемівського і С. Гулак-Артемівського;
- в. С. Гулак-Артемівського і І. Нечуя-Левицького.

7. Гетьман запорозьких козаків, сподвижник С. Наливайка, уродженець Черкас:

- а. М. Залізняк;
- б. М. Шаула;
- в. К. Косинський.

Кросворд „Видатні земляки”

По вертикалі:

1. Гетьман, якого називали „сонцем Руїни”, народився в Чигирині.

По горизонталі:

1. Борець із світовим ім'ям, „чемпіон чемпіонів”, народився в с. Красенівці.
2. Генерал, герой війни 1812р. Народився в селі Прохорівка Золотноського повіту.
3. Родина українських підприємців, благодійників.
4. Один із керівників повстання Коліївщина.
5. Черкаський і канівський староста, який заснував першу Січ.
6. Славетний гетьман, керівник Національно-визвольної війни 1648 – 1659 рр.
7. Відомий український композитор, диригент. Народився в селі Квітки.
8. Педагог, учений, член Кирило-Мефодіївського братства. Народився в селі Гулаківка Золотоніського повіту.
9. Видатний вчений, історик, природознавець, перший ректор Київського університету.

Матеріали для Станції №4 „Національно-визвольна війна в краї”

- 1) Хто командував польськими військами у Корсуні?
 - а) М. Потоцький
 - б) М. Калиновський
 - в) О. Конєцпольський
- 2) Хто здійснив розвідку боєм в район Корсуня вранці 15 травня 1648р.?
 - а) Тугай – Бей
 - б) Кривоніс
 - в) І. Богун
- 3) Хто очолював Корсунський полк, який рухався в район Горохової Діброви?
 - а) М. Кривоніс
 - б) І. Богун
 - в) М. Гладкий
- 4) Кого з польських воєвод татари взяли в полон під час Корсунської битви?
 - а) М. Потоцького
 - б) М. Калиновського
 - в) О. Конєцпольського

- 5) Кому Б. Хмельницький пише листа з Черкас 8 червня 1648 р.?
а) московському царю
б) турецькому султану
в) севрському воєводі
- 6) Хто надав допомогу повстанцям Лівобережжя?
а) М. Кривоніс
б) М. Пушкар
в) Джеджалій
- 7) Хто командував козацько-селянським військом, яке в червні 1648 р. здобуло Умань?
а) І. Ганжа
б) С. Морозенко
в) М. Кричевський
- 8) В якому місті відбулася козацька рада, за рішенням якої були страчені полковники М. Гладкий, І. Мозиря?
а) Черкаси
б) Корсунь
в) Чигирин
- 9) Яке місто стало гетьманською резиденцією?
а) Черкаси
б) Кропивне
в) Чигирин
- 10) Де був похований Б. Хмельницький?
а) Суботів
б) Чигирин
в) Корсунь

ЗМІСТ

Замість передмови	2
Лазуренко В.М. <i>Сучасний краєзнавчий рух на Черкащині</i>	3
Степанова Н.М. <i>Нові підходи до шкільної історичної освіти: історичне краєзнавство ..</i>	9
Лазуренко В.М., Степанова Н.М. <i>Роль шкільних історико-краєзнавчих конференцій у формуванні національного патріотизму</i>	13
Щербина М.М. <i>Шевченкіана в ономастиці Черкащини</i>	24
Калашник Ю.М. <i>Ефективне використання різноманітних форм краєзнавчої роботи в школі як засобу громадянського, патріотичного виховання</i>	30
Ганіч Г.В. <i>Краєзнавство – джерело розвитку творчої особистості вихованців та формування національно свідомого громадянина</i>	36
Фрідман Л.С. <i>„Пошукове” краєзнавство гімназистів Черкаської тридцять першої</i>	45
Мачуський С.О. <i>Краєзнавство для найменших</i>	67
Кравченко О.А. <i>Із джерельних глибин Чигиринщини</i>	71
Шевченко Г.С., Водоп’янова Т.М. <i>Краєзнавство у практиці</i>	78